

Sociologi 10. semester - Forår 2018

"Vi må selv skabe det"

En undersøgelse af økosamfundet
Frilands grønne og sociale praksisser

Kandidatspeciale AAU

Anni Nepper Møller

Anne Sophie Gøllnitz

Vejleder: Hanne Louise Jensen

Anslag: 269.488

Tak til Friland fordi vi måtte besøge jer, og særlig tak til vores vært. Det var en fornøjelse.

Tak til CONCITO for udlevering af data, og tak til Analyse Danmark for at formidle kontakt til CONCITO.

Tak til vores vejleder Hanne Louise Jensen for god vejledning og munterhed.

Abstract

In contemporary society, climate change is oftentimes handled as the individuals' responsibility, with long lists of do's and don'ts. The advice turns out to be overwhelming and hence ineffective. In a community it seems like the responsibility is shared, and the individual feel more powerful in its actions concerning climate change, nature preservation and environment. This thesis focuses on the ecovillage as representative of the phenomena 'green community'. In this context we seek to identify in which ways green and social practices are performed in the ecovillage Friland, and further how these practices influence one another. We explore this topic in a qualitative case study on the ecovillage Friland located near Rønde in Denmark. Our methods include semi-structured interviews and observations which allow us to get insight the thoughts of the residents' practice and to observe their practice at Friland. The empirical data is analyzed by the aid of Laurent Thévenot pragmatic regimes, Birte Bech-Jørgensen's everyday life theories, Zygmunt Bauman's theory on community in the postmodern world. We also use a composition of Robert Putnam's social network theory, Mark Granovetters social network theory and Thomas Scheff's discourses in social bonds.

Our main results show that the residents of Friland have a lot of time on their hands due to a principle on not having debt while living in Friland. They consider this time to be essential for a green mindset and practice. The most significant project each family complete is building a sustainable house, which represents both a green practice as well as social ritual of integration. There is an element of social sanctioning if they do not sort their trash properly or use the correct kind of soap due to the willow wastewater cleaning facility. Furthermore, they encourage each other's green practices, help when it is needed and trust each other, which shows reciprocity in the village. Most of the informants consider the community split up into smaller groups with strong ties in the relations. The bigger picture of the community is unstable, and the informants describe lack of engagement in joint meetings.

In conclusion the social practice affects the green practice in both promoting and inhibitory ways. When the social practice promotes the green practice, it is working as a catalyst in some cases where our informants describe that they are inspired by each other, they find support and discuss solutions to individual problems. The inhibitory practices are the long meetings where they rarely reach an agreement, they have a lack of shared vision for the future and the bigger green projects run out in the sand.

Indholdsfortegnelse

Klimaforandringer som socialt fænomen	6
Økosamfund set fra oven	7
LITTERATURSØGNING	9
ØKOSAMFUND I LITTERATUREN	9
AFGRÆNSNING	13
PROBLEMFORMULERING	13
Begrebsafklaring	13
VALG AF CASE	14
BESKRIVELSE AF FRILAND	16
Hermeneutik og at forstå meningen med praksis	17
Forskningsdesign - Casestudiet	19
Metode	20
INTERVIEW	20
ETISKE OVERVEJELSER	21
OPERATIONALISERING AF INTERVIEW	21
OBSERVATION	22
OPERATIONALISERING AF OBSERVATIONSMETODE	23
ADGANG TIL FELTET OG REKRUTTERING	24
INFORMANTBESKRIVELSE	25
PROCESSEN	25
BAGOM TEORIEN	26
LAURENT THÉVENOT - RETFÆRDIGGØRELSE OG ENGAGEMENTSREGIMER	26
BIRTE BECH-JØRGENSEN - HVERDAGSLIV OG TID	27
PETER KEMP OG LISBETH WITTHØFFT NIELSEN - KLIMABEVIDSTHEDENS BARRIERER	28
ZYGMUNT BAUMAN - FÆLLESSKAB	28
ROBERT PUTNAM - SOCIAL KAPITAL OG MARK GRANOVETTER - STÆRKE OG SVAGE BÅND	29
THOMAS SCHEFF - EMNE- OG RELATIONSORIENTEREDE DISKURSER/RELATIONER	30
Den teoretiske ramme om praksis	31
PRAGMATISKE RETFÆRDIGGØRELSE OG ENGAGEMENTER	31
OM HVERDAG, TID OG MENING	34
TID OG RUM	36
MENINGSUNIVERSE OG SAMFUNDSSKABTE INSTITUTIONER	37
KLIMABEVIDSTHEDENS BARRIERER	37
FÆLLESSKAB I EN FLYDENDE TID	40
RELATIONER OG NETVÆRK	42
KODNINGSSTRATEGI	46

Kortlægning og fortolkning af praksis

47

HVERDAGEN PÅ FRILAND	47
DEN FRIE TID	49
GRØN PRAKSIS	53
BYGGEPROCESSEN	55
DET MATERIELLE FRILAND	59
GRÅ PRAKSIS	61
SOCIAL PRAKSIS	65
DEN UFORMELLE SOCIALE PRAKSIS	66
DEN FORMELLE SOCIALE PRAKSIS	68
FÆLLESSKABSSFORSTÅELSER	71
FØLELSER AF DET STORE FÆLLESSKAB	75
FÆLLESSKABETS UDFORDRINGER	77

Påvirkninger i praksis

80

DET SOCIALE BYGGEPROJEKT	80
ALLEREDE ETABLEREDE ORDNINGER	83
FÆLLESSKABET OG GRØN PRAKSIS	85
SNUBLETRÅDE I FÆLLESSKABET	88
SOCIALE AKTIVITETERS POTENTIALE FOR GRØN PRAKSIS	92
DE STÆRKE BÅND OG UFORMELLE SOCIALE PRAKSISSE	93
DE STÆRKE BÅND OG FORMELLE SOCIALE PRAKSISSE	93
DE SVAGE BÅND OG UFORMELLE SOCIALE PRAKSISSE	94
DE SVAGE BÅND OG FORMELLE SOCIALE PRAKSISSE	94

Diskussion og perspektivering

95

TIDEN I SENMODERNITETEN OG GRØNNE PRAKSISSE I COMMUNITIES	95
EKKOSAMFUND	97
MANGFOLDIGHEDEN UNDER LUP	99
METODEDISKUSSION - EN DISKUSSION AF SPECIALET'S RELIABILITET OG VALIDITET	100

Konklusion

102

Litteraturliste

105

Oversigt over bilag

- Bilag 15 – Litteratursøgning
- Bilag 14 – Interviewsguide
- Bilag 16 - Forforståelser
- Bilag 18 – Informantbeskrivelse
- Bilag 19 – Bilagoversigt

Klimaforandringer som socialt fænomen

Noget tyder på, at nutidens klimaforandringer og globale miljøproblematik er til stede i danskernes bevidsthed: En nyligt udgivet analyse fra CONCITO, udarbejdet af Analyse Danmark i 2018, tegner et billede af, at 88% mener, at klimaforandringerne er et problem¹ (Minter 2018:11). Danskernes bevidsthed om klimaforandringernes alvor befinder sig også inden for top 10 over deres generelle bekymringer. Det ses i Trygfondens årlige rapport "Bekymringsbarometeret", hvor ca. 6000 danskere besvarer en række spørgsmål om deres største bekymringer. Det viser sig, at 49 % svarer, at de er bekymrede for den globale opvarmning i 2015 og det lægger sig på en 5. plads over de ting, danskerne er mest bekymrede over (Andersen et al. 2015:32). Ligeledes er denne bekymring steget markant i 2017, hvor 62 % nu svarer, at de er bekymrede for den globale opvarmning. Altså en stigning på 13 procentpoint over 2 år (Andersen et al. 2017:31). For at nuancere denne bekymring en smule har vi udarbejdet en klyngeanalyse på baggrund af CONCITOs Klimabarometer fra 2016 om danskernes holdning til klimaforandringer. Denne viser, at der er en gruppe ekstremt klima-engagerede danskere, som netop mener, at der skal handling på de holdninger og bekymringer, vi udviser omkring klimaforandringerne (jf. Bilag 13, Klyngeanalyse). Den klima-engagerede gruppe har holdninger som, at der skal tages ansvar, og dette ansvar skal både komme fra Danmark som overordnet samfund, politikere og kommunen, altså en indsats generelt på alle fronter (ibid.). Det efterlader dog stadig spørgsmål om, hvordan det er muligt at tage det ansvar, gruppen efterlyser, og hvad der skal til for at gå fra holdning til handling.

Listen over de handlinger, danskerne opfordres til at udføre i hjemmene for at mindske eget klimaaftryk, er lang: Den lyder blandt andet på at reparere gamle ting i stedet for at købe nye, spise mindre kød, undgå at flyve, køre med offentlig transport eller på cykel, tørre sit tøj på tørresnor, efterisolere sit hus, spise efter årstiderne, slukke for el-apparater, skrue ned for varmen, drikke postevand i stedet for flaskevand og købe genbrug mv. (Web 2: "Hvad kan du gøre for at mindske dit klimaaftryk"). Ifølge lektor i klimapolitik og demokrati ved Københavns Universitet, Theresa Scavenius, "kan man ikke sætte sin lid til individer i kampen mod klimaforandringer", da denne kamp er for overvældende for den enkelte (Web 10: "Selv om klimaforandringer rykker tættere på, er der ingen tegn på panik").

Der er dog et socialt fænomen, som ifølge politolog ved Institut for Statskundskab ved Københavns Universitet, Jens Hoff, og miljøforsker, Bjarne W. Strobel, tager til i styrke, som søger at imødekomme

¹ Andelen af dem, der mener, at klimaforandringer i nogen grad er et alvorligt problem og et meget alvorligt problem

klimaforandringer og miljøproblemer i grupper og fællesskaber (Hoff et al. 2013:4). Der opstår klimaprojekter uden om kommuner og politik, som findes i de lokale initiativer - også kendt som 'community work' (ibid.). Et community er defineret af Robert Park som "en population, der er geografisk organiseret og (...) rodfæstet i [et] område (...) samt de mennesker, som er omfattet af fællesskabet [og] er gensidigt afhængige af hinanden" (Park, 1936:4). Ifølge Annie T. Heuscher, Master i Community and Regional Planning ved Iowa State Universitet, kan fællesskabet i et community virke forstærkende på individets adfærd (Heuscher 2012:4). Heuscher konkluderer, at fællesskabet har den funktion, at folk sammen føler sig magtfulde og effektive. Samtidig skaber fællesskabet i et community et større engagement samt giver grobund for udforskning og et positivt syn på nye muligheder, hvor man som enkeltindivid kan føle sig magtesløs og ude af stand til at handle (Heuscher 2012:4).

Community work kan variere i mange forskellige former, som eksempelvis community gardens - også kendt som fælleshaver eller byhaver, som netop drives af borgerne selv (Jensen et al. 2012:8f). Eksempelvis er der i Berlin opstået communitydrevne fælleshaver i det offentlige rum siden 1979 til i dag (Rosol 2010:553). Formålet med disse haver er i vid udstrækning både at opponere mod en politisk agenda, som ikke tager grønne områder med i betragtning men også med uddannelsesmæssige formål til byens børn (ibid.) Fænomenet kaldet 'urban green community' er altså både et udtryk for en deltagende græsrodstilgang, et civilt engagement og lokal protest (Rosol 2010:558). Dette er blot eksempler på, hvordan community work kan være en måde at gå sammen i fællesskaber for at knytte handling til klimaproblematikken. Et andet eksempel herpå er grupper af mennesker, der finder sammen og bor i communities, som har til formål at leve deres liv efter bæredygtige principper - også kendt som økosamfund.

Økosamfund set fra oven

Den første definition af økosamfund er udarbejdet af Robert & Diane Gilman i *Ecovillages and Sustainable Communities* (1991) og lyder:

"A human-scale, full-featured settlement in which human activities are harmlessly integrated into the natural world in a way that is supportive of healthy human development and can be successfully continued into the indefinite future" (Joseph & Bates 2003:117f).

Dermed fik en bevægelse et navn og en definition at støtte sig op ad. Sidenhen i 1995 dannedes GEN Global Ecovillage Network, som markerede udviklingen af økosamfund på verdensplan (Dias et al.

2017:80). Ideerne bag diverse økosamfund kan dog dateres tilbage til 1960'erne i form af en 'tilbage til naturen'-bevægelse, der ofte også havde spirituelle eller alternative ideer om livsførelse som ideologisk baggrund (ibid.). GENs definition af et økosamfund er nyere, mere præcis og mere anvendt end den første fra 1991 og lyder som følger:

"An ecovillage is an intentional, traditional or urban community using local participatory processes to integrate ecological, economic, social and cultural dimensions of sustainability in order to regenerate social and natural environments" (Dias et al. 2017:80f).

Termen er endnu åben for fortolkning, og tilslutningen til GEN er ifølge Dias m.fl. ud fra en tilmelding på deres hjemmeside, som er tilgængelig for alle (Dias et al. 2017:82). Tankegangen bag økosamfund er altså præget af især ønsket om at leve bæredygtigt i et community, samtidig med at alle communities, der specificerer sig selv som et økosamfund, bliver af foreningen anset som økosamfund (Joseph & Bates, 2003:23).

Der er i Danmark på nuværende tidspunkt omkring 50 økofællesskaber, og 26 er på vej ifølge formanden for Landsforeningen for økosamfund (LØS), Niels Aagaard (Web 6: "Det er noget af en tid, vi lever i"). Der viser sig altså en stigning i antallet af økosamfund i dansk kontekst. Ud fra LØS er økosamfund i Danmark et eksperimentelt rum, hvor man forsøger at integrere bosætning, arbejdsliv, fritid og kulturlivet og et fænomen med en bred spændvidde i indhold af visioner. Målet er at leve på en sådan måde, at "vi kan være bekendt at videregive den jord, vi bor på, til vores efterkommere" (LØS-Web 1: Hvad er økosamfund?). Derudover varierer det meget, hvilke værdier og aktiviteter de forskellige økosamfund slår sig på, og hvorvidt de selv bygger deres huse. Der er eksempelvis Andelssamfundet Hjortshøj, som arbejder for inklusion af svage grupper i deres økofællesskab og har stort fokus på fællesskab og fællesaktiviteter (Web 4, Hvem er vi?). Et andet eksempel er Svanholm, som er et selvforsynende kollektiv med hensyn til egen produktion af brød, grøntsager, mælk og oksekød (Web 5: Hvad er livet i kollektivet?).

Hvis man skal se på, hvad det er, økosamfund kan, og hvorfor det netop er, at flere vælger at flytte ind i dem, slår den europæiske repræsentant for GEN, Robert Hall, på "den velvære, som det at bo i et økosamfund, skaber" (Hall 2015:30f). Gennem en kvalitativ sammenligning af forskellige økosamfunds strategier for at opnå velvære, kommer han frem til 20 forskellige kriterier eller elementer for, hvordan økosamfundsbeboerne opnår dette (Hall 2015: 32). Disse elementer indeholder alt lige fra 'en balance mellem arbejdsliv og fritid', 'mere åbenhed og fællesaktiviteter' til 'det sikkerhedsnet der er i

fællesøkonomi', som 'skaber solidaritet og rigdom' samt 'sammenhængskraft og en fælles identitet' (Hall 2015:32-35). Også LØS har fokus på, 'det gode liv, økosamfund skaber', i deres seneste udgivelse af *Magasinet Økosamfund i Danmark*. Ifølge LØS bygger 'det gode liv' på at inddrage naturen i alle elementer af hverdagen gennem egen produktion af fødevarer eller grønt husbyggeri (Web 7: "Magasinet økosamfund i Danmark"). Der tegner sig et billede af økosamfund som et community, der forener fællesskab og bæredygtighed, og ifølge GEN-repræsentant Robert Hall rummer økosamfund både en strategi for velvære samt løsninger på både klima- og samfundsproblematikker (Hall, 2015:30ff). Grundet de småt facetterede udlægninger af, hvad økosamfund kan, er det derfor nærliggende at dykke ned i, hvad forskningen på området viser.

Litteratursøgning

I nuværende litteratursøgning har vægten ligget på genstandsfeltet 'økosamfund'/'ecovillage', samt litteraturen er udvalgt på baggrund af, om den har indeholdt de to orienterende begreber 'social praksis' og 'grøn praksis' (jf. Litteratursøgning Bilag 15). Ud fra en tidligere problemformulering har vi søgt på 'community', 'green community' og 'climate change AND community' (se 'Processen' s. 25). Først og fremmest afgrænsede vi sprog til dansk og engelsk og har anvendt systematisk søgning i akademiske databaser henholdsvis ProQuests' Sociological Abstracts, Aalborg Universitetsbiblioteks egen søgemaskine Primo, Google Scholar, og enkelte tekster til problemfeltet og diskussionen er fundet via Infomedia og Google (Rienecker 2012:150). Vi har endvidere afgrænset os til artikler og studier indenfor de sidste 30 år for at undgå forældet forskning. Sideløbende konfererede vi allerede kendt litteratur på feltet samt fulgte anbefalinger fra vejleder og andre ansatte på universitetet, som vi undersøgte potentialet i. Vi har i efterfølgende kædesøgning benyttet litteraturlister i relevante værker, samt søgemaskiners anbefalinger (Rienecker et al 2012:149).

Økosamfund i litteraturen

Professor i geografi med speciale i blandt andet socio-tekniske systemer, Robert H.W. Boyer, har foretaget et casestudie af et økosamfund i USA kaldet "Achieving one-planet living through transitions in social practice" (2016). Empiriindsamlingen foregik over 12 ugers deltagende observation og interviews, hvilket han analyserede ved hjælp af social praksisteori, hvor målet var at afsøge 'nye meninger med materiale, kompetencer og brug af materialer', som beboerne i økosamfundet Dancing Rabbit kombinerer i hverdagslivet (Boyer 2016:1). Han undersøger ændring af mening knyttet til materialer, som eks. 'humanure' (menneskeligt ekskrement), fra at meningen med dette traditionelt

set har været 'affald', er det i Dancing Rabbit anset som 'bidrag' i form af gødning (Boyer 2016:8). Han konkluderer ud fra casestudiet, at lokale beslutningstagere bør flytte fokus fra individuel forbrugspraksis til at systematisere kollektiv ressource-praksis (Boyer 2016:10).

Hvor Boyers casestudie fokuserer på praksis og mening med anvendelse af materiale, vender et brasiliansk forskerteam blikket mod økosamfund som en global bevægelse: Et nyt studie fra professor i psykosociologi Maria Accioly Dias, professor i socialt arbejde Carlos Loureiro, filosof Leandro Chevitarese og socialantropolog Cecília Souza, tager udgangspunkt i eksisterende forskning i en løbende diskussion, hvor de undersøger forskelle mellem økosamfund i Global South (sydlige halvkugle) og Global North (nordlige halvkugle). Målet er at identificere økosamfunds potentiale for samfundspåvirkning (Dias et al. 2017:85). Konklusionen lyder på, at økosamfund på verdensplan stiller sig udenfor eller i opposition til mainstreamsamfundet og søger at være så selvforsynende ('self-sufficient') som muligt (Dias et al. 2017:90). Endvidere argumenterer de for, at den primære inspiration fra økosamfund til mainstreamsamfund er sammensmeltningen af alternative ideer og praksisser, samt at økosamfund *forpligter* sig til bæredygtighed (modsat instanser i det omkringliggende samfund) (Dias et al. 2017:90). Trods den globale debat om bæredygtighed og en tilhørende handlingslammelse konkluderer de, at økosamfund er et relevant eksempel på kombinationen af konkret praksis og konstruktionen af samfundsmæssige alternativer, der kan nuancere debatten (Dias et al. 2017:90).

I Boyer og Dias m.fl. impliceres det, at økosamfunds ideologi og praksisser kan appliceres til det omkringliggende samfund i forskellige grader. Dog er der uenigheder herom. Den australske antropolog Mary Garden kritiserer i sit essay "Leaving Utopia" (2006) GEN og de forskellige økosamfunds selvfremsættelse på deres hjemmesider, hvor de, ifølge Garden, beskriver økosamfund som den ideelle måde at leve på - i pagt med naturen og hinanden (Garden 2006:1f). Ved brug af enkeltudsagn fra beboere i økosamfund belyser hun (uden yderligere at redegøre for metode), hvilke konflikter hun anser som de mest almindelige i, primært australske, økosamfund: Uenighed om brug af fællesarealer, åbent medlemskab og heraf 'community bullies', bestyrelsesmedlemmer der gøres til skydeskive for problemer, samt det hun fremhæver som 'misguided true believers', der ikke tåler kritik (Garden 2006:4). I en senere artikel, "Divorced from reality," (2006b) retter hun blikket mod GENOA (GEN Oceanien/Asien), der beskriver økosamfundsbevægelsen som den praktiske løsning på klimaproblematikken: "the ecovillage movement... has the power to change the world" (GEN) (Garden 2006b:2). Gardens kritik lyder, at økosamfund som bevægelse er en "elitist exclusive club (...) which has capitalised on the growing interest in sustainability (...)" (ibid.). I forlængelse heraf fremhæver hun en informant fra økosamfundet Kookaburra Park, som forklarer, at der er lige så meget

konsumerisme, brug af fossilt brændsel og affald som i resten af samfundet (Garden 2006b:3). Det centrale argument i Gardens kritik er, at der i den ensidede fremstilling også ligger en afsværgelse fra resten af samfundets evne til bæredygtige tiltag (Garden 2006b:2-4).

Gardens kritik hviler dog på et usikkert metodisk grundlag, i det at hun ikke gør rede for, hvordan hun har båret sig an. Til gengæld har en amerikansk professor i statskundskab, Karen Litfin, i bogen "Ecovillages – Lessons for sustainable communities", indsamlet empiri i form af observation og samtaleinterviews fra 14 forskellige økosamfund spredt over hele verden (Litfin 2014:9). Studiet belyser økosamfund ud fra det, Litfin betegner gensidigt forbundne dimensioner; økologi, økonomi, fællesskab og stedets værdigrundlag. Litfins mål med undersøgelsen er, at erfaringerne fra økosamfundene skal give inspiration til, hvordan vi kan lære af dem i forhold til leve en mere bæredygtig hverdag (Litfin 2014:32). Et af Litfins centrale fund er, at relationer og kommunikation mellem beboere er altafgørende for en grønnere hverdag: Relationer er vigtige, i og med beboerne kan lære af hinanden ('skill share'), dele og låne hos hinanden (Litfin 2014:191f). I henhold til kommunikationen konkluderer hun, at mennesket er den største gave men også den største udfordring i økosamfund (Litfin 2014:192). Ud fra de indsamlede erfaringer argumenterer hun for, at der i byerne må nedskaleres, fokuseres på renere transport, og der må vedvarende energi til, hvis samfundet skal kunne imødekomme klimaforandringer (Litfin 2014:197).

Det sociale samspil kan ifølge Karen Litfin altså både være det afgørende gode og dårlige for videreførelsen af økosamfundenes grønne livsstil, og førstnævnte sociale liv er nærmere undersøgt i dansk kontekst. Professor ved Institut for Sociologi og Socialt arbejde, Anja Jørgensen, og lektor, Mia A. Fallov, har undersøgt Andelssamfundet Hjortshøj i studiet "Velkommen i min bydel" (2017). Heri undersøger de, hvordan en gruppe udviklingshæmmede integreres i det allerede eksisterende fællesskab i økosamfundet på baggrund af kvalitative interviews med beboerne og et ekstensivt teoretisk bagkatalog (Jørgensen et al. 2017:9f). Herudfra konkluderer Jørgensen m.fl. flere sociale forhold: Vellykket integration af de udviklingshæmmede har rod i en fælles identitet i Hjortshøj, som består af fælles visioner om bæredygtighed og social ansvarlighed. De værdimæssige orienteringer gør, at ambitionsniveauet højnes, når det handler om interaktion og fællesskab (Jørgensen et al. 2017:90). Videre konkluderer de, at der er divergerende holdninger til, hvad bæredygtighed indebærer i praksis, og beboerne oplever, at de må gå på kompromis med egne principper for at igangsætte projekter (Jørgensen et al. 2017:91). En værdi for de ældre beboere er at undgå at bruge for meget tid på arbejdsmarkedet, hvilket ikke deles af de unge beboere (Jørgensen et al. 2017:91). Beboerne betegner deres fællesskab som et i bevægelse, hvor der er forskellige grader af deltagelse og engagement som eksempelvis accept af enkeltes behov for tilbagetrækning i perioder, hvor andre kan

tage over (Jørgensen et al. 2017:93). Fællesskabet viser sig som afgørende for den vellykkede sociale integration samt for igangsættelse af bæredygtige projekter.

Økosamfund fra en lidt anden vinkel ser sociolog Bella Marckmann, hvis Ph.D.-afhandling "Hverdagslivets kritik" omhandler økosamfundsbeboeres drømme og visioner samt deres hverdagspraksis' rutiner (Marckmann 2009:11). Studiet er baseret på en metodetriangulering af observationer, interviews og survey af økosamfund i hele Danmark og hviler på 'multiple cases', udvalgt fra medlemslisten i Landsforeningen for Økosamfund (LØS) (Marckmann 2009:13). Marckmann argumenterer for behovet for forskning, der *ikke* anser økosamfund som 'kritiske forbrugsfællesskaber' eller 'samfundskritiske bevægelser', men i stedet i hverdagspraksis i økosamfund som 'intentionelle fællesskaber' (Marckmann 2009:15-17). Intentionelle fællesskaber er, ifølge Marckmann, fællesskaber med en samlende vision og ønske om at påvirke samfundet (Marckmann 2009:15). I afhandlingen konkluderer hun blandt andet, at økosamfundsbeboere er en homogen gruppe med højt uddannelsesniveau og overvejende ens politisk orientering, samt at økosamfundenes interne sociale kapital er meget høj men lav udenfor økosamfundet (Marckmann 2009:247). Kernen af økosamfundsvisionen er ønsket om at påvirke udviklingen i en anden retning end hidtil men ikke som tilbagetrækning fra samfundet. Endvidere finder hun, at bæredygtighed ikke er en objektiv størrelse, som er svær at nå til enighed om, hvad indeholder og defineres i stedet i ikke-termer. Møderne i hverdagen er vigtige, fordi det både har identitetsskabende potentiale for økosamfundet og virker som rituel integration for fællesskabet (Marckmann 2009:248). Fællesskabet virker ligeledes som en ramme om familielivet. Endvidere finder Marckmann en delt frustration over manglende effektivitet til fællesmøder (Marckmann 2009:248).

Ovenstående litteraturreview af udvalgte tekster viser særligt to ting: Der er ikke ret meget sociologisk forskning på området, endsige i dansk kontekst, idet kun to af studierne er udarbejdet af sociologer. I relation til Boyer, Dias m.fl., samt Litfins studier er der et fokus på at udbrede økosamfunds praksisser eller ideologi til det omkringliggende samfund og beslutningstagere. Det kommer til udtryk som konklusioner, der peger på økosamfund som 'det gode eksempel' i klimabæredygtigheds- og samfundshensyn; eksempelvis Boyer konkluderer, at beslutningstagere kan lade sig inspirere, Dias et al. konkluderer, at økosamfund er eksempler for bæredygtige praksisser, som kan nuancere den globale debat eller Litfin, som samler inspiration 'for resten af verden' i økosamfund. Mary Gardens kritiske essay fremstiller i stedet økosamfund som 'elitære, eksklusive klubber' og peger på stærke værdiladninger imod økosamfund. Endvidere viser den ovenstående forskning, at der er et interessant forhold mellem fællesskab og bæredygtig, grøn praksis i økosamfund. Litfin og Boyer har ligeledes detaljerede beskrivelser af grønne praksisser i deres cases. I dansk forskning finder vi hos

Jørgensen og Fallov et fokus på social integration i casestudiet af Hjortshøj, hvor de bruger mindre plads på den bæredygtige praksis, hvilken vi så i problemfeltet også er en del af økosamfundenes dna. Hos Marckmann er fokus på hverdagens drømme, visioner og rutineprægede praksisser. Marckmanns ph.D-afhandling tegner et overordnet billede af de danske økosamfund ud fra mangeartede metoder og kritisk læsning af deres visioner samt undersøger områder som fællesskab og familieliv i empirisk forstand. Dog kommer hun ikke nærmere ind på, hvad praksis konkret består af i økosamfundenes hverdag.

Afgrænsning

Ud fra ovenstående problemfelt og litteraturgennemgang tyder det på, at økosamfund som sociologisk genstandsfelt rummer forskelligartede studier med *enten* et fokus på bæredygtig, grøn praksis eller et fokus på social praksis. Ligeledes fremstiller økosamfundsrepræsentanter som LØS og GEN ét billede af økosamfund som 'løsning' på nutidens klima- og samfundsproblemer, hvilket i nogen grad genskinner i forskningen om økosamfund. Ud fra forskningen i dansk kontekst fremgår det ikke umiddelbart tydeligt, hvad den konkrete praksis i økosamfundenes hverdag består af. Derfor ønsker vi at belyse netop dette aspekt ud fra et håb om at bedrive forskning på neutral grund med henblik på at undersøge konkret praksis gennem et casestudie af økosamfundet Friland. Det leder os til følgende problemformulering:

Problemformulering

På hvilke måder udspiller hverdagens grønne og sociale praksis sig i økosamfundet Friland, og hvordan påvirker den sociale praksis den grønne praksis?

Begrebsafklaring

Nedenstående begrebsafklaring er udarbejdet efter problemformuleringens orienterende begreber samt begreber, der anvendes i specialet.

Praksis: Vi anvender praksis som et begreb, der dækker menneskers gøren og laden, altså konkrete handlinger og adfærd (Nielsen 2011:510).

Grøn (praksis): Vi anvender grøn praksis som en paraplybetegnelse for handlinger, der bundes i hensyntagen til både klimaet, miljøet og naturen og skelner ikke mellem disse, hvilket gør dem til ligestillede begreber.

Bæredygtighed: Vi tager udgangspunkt i FN's definition af bæredygtighed fra 1987, som er 'en udvikling, der opfylder de nuværende behov, et individ har, men uden at bringe fremtidige generationers muligheder for at opfylde deres behov i fare' (Web 8: "Sustainable Development: Background").

Social (praksis): Henviser til individets handlinger og aktiviteter i samvær med andre samt handlinger udført i fællesskab.

Fællesskab: Sammensætning af mennesker som har et givet forhold til en gruppe og anser sig selv som tilhørende gruppen. Vi anvender informanternes egen forståelse af fællesskab i analysen.

Hverdag: Det liv, der leves hver dag, består af selvfølgeligheder og upåagtede handlinger. Det er i hverdagen at praksis udføres. Uddybes i **Hverdagslivsteori sidetal**.

Valg af case

I udforskningen af eksisterende litteratur stødte vi på Bella Marckmanns "Hverdagslivets kritik: Økosamfund i Danmark", og vi blev inspirerede af hendes udvælgelseskriterier. Kriterierne går på, hvor etablerede økosamfundene er på baggrund af **størrelse, alder, stabilitet, selvforsyning** og grad af **selvbyggeri** (Marckmann 2009:57-64). Disse kriterier er et forsøg på at indramme en case, som er i proces samtidig med at være godt etableret; altså ikke nyopstartet eller i afvikling. Det er med udgangspunkt i en udførlig liste over danske økosamfund, fra Landsforeningen for Økosamfund (LØS), at vi har udforsket, hvilke andres cases der kunne være interessante at undersøge nærmere.

Når det kommer til **størrelsen** på økosamfund, har det noget at gøre med, om vi kan nå at 'møde feltet' og opnå en form for fortrolighed samt et passende antal interviews. Vi har valgt at afgrænse os fra øko-fællesskaber, som eks. mindre bofællesskaber (med under 10 beboere), da det er økosamfund af en vis størrelse, vi er interesserede i at undersøge, da vi vurderer, at vi ikke kan indsamle nok interviews eller vil komme til at udtømme feltet empirisk. Samtidig kan de største økosamfund på over 300 beboere gøre feltet uoverskueligt og vanskeligt at blive fortrolig med indenfor specialets tidsramme. Det kunne være interessant at se på Himmerlandsbyen i Nordjylland lidt nord for Haverslev. Dette

sted er i høj grad inspireret af økosamfundet Friland og hviler på samme grundprincipper som langt størstedelen af de nævnte økosamfund; økologi, bæredygtighed og aktiv deltagelse i fællesskabet (LØS-Web 5: "Om"). Dog gør denne økolandsbys størrelse det vanskeligt at bruge som case, da der blot er tale om 8 bosiddende familier.

Alderen på økosamfundet kan sige noget om, hvor etableret og **stabilt** økosamfundet er. **Stabilitet** som kriterium bunder i et ønske om at udvælge så 'sikker' en case som muligt og hænger på den måde også sammen med graden af etablering. Det er ud fra 'alder' også muligt at få en fornemmelse af, hvorvidt beboerne har nået at opnå et socialt liv i tilknytning til økosamfundet. Soleng ved Broager er et eksempel på et nyligt etableret initiativ i Sønderjylland, som er etableret i 2016 (LØS-Web 3: "Forside"). Grundet stedets unge alder er det svært at sige, om de er etablerede og stabile endnu eller om stedet stadig er præget af start-forhandlinger og usikkerhed.

Selvforsyning og **graden af selvbyggeri** kan give en indikator af en konkret grøn praksis. Vi kan udelukke et økofællesskab som Andelssamfundet Hjortshøj ved Aarhus. Dette har eksisteret siden 1986 og består i dag af ca. 300 beboere. Det ville her også være udfordrende at opnå fortrolighed med feltet, på grund af **størrelsen**, men ville samtidig vanskeliggøre fokus for dette speciale, med udgangspunkt i den blandede sammensætning af huse. Andelssamfundet rummer alt fra lejeboliger, andels- og ejerboliger til et kommunalt bofællesskab, men **graden af selvbyggeri** er mindre end i mange af de andre tilfælde - der forefindes ligeledes også en blanding af rækkehuse, selvbyggeri og fælleshuse, som alle har afsæt i 'en social-økologisk' grundtanke (LØS-Web 6: "Hvem er vi"). Hallingelille på Sjælland er et økosamfund, som sætter sig på verdenskortet som 'alternativ til det moderne forbrugersamfund' (LØS-Web 7: "Samfundet"). Alt byggeri opføres i overensstemmelse med naturen og permakultur samt med GENs principper for byggeri (LØS-Web 8: "Den oprindelige vision"). Samtidig arbejder de også på at blive **selvforsynende** (LØS-Web 9: "Værdigrundlag"), men grundet økosamfundets **størrelse** på omkring 20 huse vurderer vi stedet til at være for lille til at opnå nok interviews.

Økosamfundet Friland var en case, vi i forvejen var interesserede i, inden vi havde fastlagt, hvilket fokus nærværende speciale skulle have. Det skyldtes først og fremmest vores forhenværende kendskab til Friland i forlængelse af en DR-dokumentar herom. Udover kendskabet var Friland et sted, der blev ved med at dukke op i ovenstående caseudvælgelse. Efter vi havde gennemgået en forskellig række andre økosamfund, kom vi frem til den konklusion, at Friland var en god case, når det kommer til at opfylde Bella Marckmanns fem kriterier, hvilket vi uddyber i nedenstående afsnit.

Beskrivelse af Friland

Rent strukturelt er Friland opdelt i faser, fase 1, 2 og 3, som alle er etablerede i form af Frilands udvidelser gennem tiden. Første fase blev etableret ved Frilands begyndelse i 2002, fase 2 i 2006 og sidste i 2012. Friland opfylder også kriteriet om **alder**, da det har bestået i 16 år, hvilket også giver os en fornemmelse af økosamfundet som veletableret og **stabilt**. Der er kommet hold af tilflyttere over en periode, som er blevet introduceret til Friland på samme tid, hvor de startede med at være 30-35 mennesker på hele Friland i 2002 til at være omkring 100 i alt i dag. Ud fra Frilands **størrelse** vurderer vi, at der er god mulighed for at få nok interviews uden at 'tømme feltet', som ville være tilfældet i de mindre økosamfund som eksempelvis Himmerlandsbyen.

Friland adskiller sig fra andre økosamfund i Danmark ved ikke at have et fast regelsæt, men i stedet arbejder med principper (Frilands vedtægter, Bilag 12:1). Disse principper er affaldsfrihed, gældfrihed, selvstændigt erhverv på Friland og formidlingsarbejde. Målet om gældfrihed er opstået for, at hver beboer opnår økonomisk frihed, og at beboerne ikke kan optage lån i deres huse (LØS-Web 10: Friland, om Friland). I forlængelse af princippet om selvstændigt erhverv bør mindst én beboer i hver husstand drive selvstændig virksomhed, hvor der arbejdes hjemmefra. Dette hviler på tanken om en levende landsby. Ligeledes er der også tale om en række personlige træk, der efterspørges af beboerne, for at de optages i andelsforeningen med tanke for en mangfoldig sammensætning af beboere (Bilag 12:3). Alle boliger opføres af beboerne selv med så lav miljøbelastning som muligt og har været grund til, at andre har været inspirerede til at starte **selvbyggeri**, som eksempelvis Himmerlandsbyen. Derudover koster en grund på Friland 200.000, hvorefter man selv kan sætte prisrammen for at bygge huset. Disse må principielt ikke være lånt i banken. I og med at husene skal bygges så bæredygtigt som muligt (Bilag 12:1), er det ofte bygget af billige naturmaterialer som halm eller genbrugstræ. Friland arbejder aktivt hen imod **selvforsyning**, som for øjeblikket er dyrkning af grøntsager og forsøg med at skære ned på energi- og ressourceforbruget (LØS-Web 10: Friland, om Friland).

Hermeneutik og at forstå meningen med praksis

Da vores problemformulering er baseret på at forstå social og grøn praksis, er det væsentligt at kunne afsøge, hvilken mening aktørerne tillægger praksis for at kunne besvare problemformuleringen med tilstrækkelig viden. Hermeneutikken søger frem for alt mening med, hvad vi gør, og hvad der sker, når vi gør (Gilje et al. 2004:164). Det er netop undersøgelsen af meningen i *situationen*, som både kan være i den specifikke betydning; i øjeblikket, i interaktionen, i et fællesskab som et økosamfund eller i den samfundsmæssige situation (Gilje et al. 2004:177). Derfor vil vores analyser tage udgangspunkt i metoder, der kan imødekomme det, individet tilskriver mening via praksis i en, primært, social kontekst.

Denne videnskabsteoretiske retning opstiller en karakteristisk betingelse for at forstå mening nemlig at fortolke det, vi oplever eller læser (Gilje et al. 2004:166). Ontologisk betyder det, eksempelvis i Hans Georg Gadamer's gren af hermeneutik, at forståelsen er et grundvilkår, hvor erkendelsen hviler på fortolkning gennem den *hermeneutiske spiral* (Andersen et al. 2015:237). Dette er processen, hvori delen forstås i sammensætning med helheden og senere en reflekteret fortolkning af helheden i sammensætning med delen, hvor delen ligeledes nyfortolkes (Kristiansen et al. 1999:174). Årsagen til, at det kaldes den hermeneutiske spiral/cirkel, er, at man i teorien vil kunne fortolke på ny i vekselvirkning mellem del og helhed, til at man når et holdepunkt, hvor der er 'fornuftig mening uden indre modsigelser' (Kristiansen et al. 1999:174). Sandheden opnås gennem denne og beskrives af Andersen og Koch som: "resultatet af en proces, noget der træder frem snarere end en egenskab ved påstande eller teorier (...)" (ibid.). Det betyder samtidig, at der ikke er noget, som er endegyldigt sandt. Det er forskeren magtpåliggende ikke at pådutte feltet egne overbevisninger eller forståelser og således negligere sociale aktører i feltets egen sandhed, hvilket i sidste ende ville betyde, at forskningen bliver skævvredet og usand (Gilje et al. 2004:168).

I forlængelse af hermeneutikken som videnskabsteoretisk afsæt vil operationaliseringen heraf tage udgangspunkt i Giddens' *dobbelte hermeneutik* (Gilje et al. 2004:169). Det betyder omsat, at aktøren befinder sig i en social verden, som allerede er fortolket af aktøren selv og andre, og at vi som studerende rekonstruerer eller genfortolker denne verden ved hjælp af et teoretisk begrebsapparat i analysen (ibid.). I hermeneutisk tradition møder vi aldrig verden forudsætningsløst hverken som aktør eller forsker (Gilje et al. 2004:171). Siden vi begge har bevæget os i klima- og natursociologien i flere år, er det en øvelse at møde et felt, hvor vi allerede har en række forudantagelser. Disse består mestendels i form af et teoretisk begrebsapparat og teoretiske forforståelser men også i forbindelse med holdninger til feltet. For at være klar over hvad vores forforståelser udgør, har vi udarbejdet en

oversigt over, hvilke ideer og tanker vi har gjort, før vi indtræder i feltet (Jf. Bilag 16). Ved bevidstliggørelsen af forforståelser kan vi undgå at fortolke resultater ud fra skævvredet analyse.

Forskningsdesign - Casestudiet

Designet af nærværende speciale er casestudiet, hvis karakteristika vi redegør for i nedenstående afsnit i relation til vores case Friland.

En case er karakteriseret ved at være bundet i konkrete, identificerbare placeringer, hvor dette speciales objekt for casestudiet er økosamfundet Friland ved Rønde på Djursland, som analysen tager udgangspunkt i (Harper 1992:141-142). Ifølge Antoft & Salomonsen ligger der i udvælgelsen af en case en iboende hypotese eller en antagelse om, at casen kan give svar på problemstillingen, hvilket også kommer til udtryk i valget af Friland som case (Antoft et al. 2007:31).

Fordelen ved casestudiet er muligheden for at forstå helheden af fænomenerne 'hverdagens grønne- og sociale praksis'. En case bidrager med et dybdegående perspektiv, hvor man som forsker får en bredere forståelse af et fænomen og indgår derfor i den kollektive vidensakkumulation på et givent felt eller i samfundet (Flyvbjerg 2010:471). Ofte tages grænser og de sociologiske karakteristika for givet eller bliver defineret ad hoc, når man afgrænser en case, da det ofte er indforstået, hvor grænserne er tegnet (Harper 1992:141-142). Vi har valgt at afgrænse vores case til selve Friland, hvilket indebærer, at der kun er lavet interviews med beboerne inden for selve økosamfundsgrænsen. For casens vedkommende er de sociologiske karakteristika markant optegnede, da der er klare grænser for, hvornår man er frilænder eller ej i kraft af, om man bor der.

Metode

Følgende afsnit behandler de anvendte metoder indenfor de kvalitative tilgange i sammenhæng med specialets problemstilling. Afsnittene belyser det semistrukturerede interview som metode og efterfølgende observationsmetoden, som begge bliver sat i relief til casen Friland. Herefter operationaliserer vi metoderne. Ligeledes redegør vi for vores adgang til feltet samt, hvilke problematikker vi stødte på her. Vi beskriver processen i udarbejdelsen af specialet, og slutteligt diskuterer valg af teorier.

I forbindelse med forholdet mellem case og teori behandler vi casen om Friland ud fra en vekselvirkende ramme mellem teorigenerende og teorifortolkende, med induktivt afsæt og mangeartede teorier, som via fortolkning kan belyse så mange aspekter af casen som muligt (Antoft et al. 2007:34ff). Det vil sige, at vi startede fra et eksplorativt udgangspunkt uden fastlagt teoretisk ramme, men der opstår i analyseprocessen en induktiv/deduktiv vekselvirkning, hvilket også hænger sammen med hermeneutikken som baggrund, da det ikke er muligt at gå fra del til helhed og se disse som isolerede fænomener (Jørgensen 2008:237). Det teorigenerende skal ikke forstås som, at vi arbejder ud fra en komplet *grounded theory*, men ses i lyset af fortolkningsprocessen (den hermeneutiske spiral), hvor vi har erkendt, at der er flere muligheder for at forstå vores informaners praksis, end vores udvalgte teori kan belyse. Dog har vi udvalgt en række teorier, som kan belyse både mikro- og mesoniveau, samt en *grand theory* der forholder sig til det store billede på makroniveau (Antoft et al. 2007:41). Målet med casestudiet her er i sidste ende, i tråd med den teorigenerende tilgang, at generere ny empirisk viden (Antoft et al. 2007:35).

Interview

I dette afsnit vil vi redegøre for det semistrukturerede interview i forlængelse af valg af videnskabsteori, udfolde etiske overvejelser samt opstille en operationalisering af metoden.

Interviewmetoden muliggør at indfange meningen i praksis på Friland ud fra informanternes egen udlægning. I interviewsituationen sigter vi mod at imødekomme informanten med nysgerrighed overfor dennes livsverden og hverdag, og vi vil være bevidste om egne forudsætninger og forforståelser (Kvale et al. 2009:48f). Interviewguiden sætter de overordnede rammer for interviewets forløb og hovedfokus, og denne vil opfylde en rolle som en rød tråd, der gerne må afviges fra samtidig med at være et sikkerhedsnet, vi som interviewere kan vende tilbage til, i fald samtalen

udvikles. Således er semistrukturerede interviews optimale for interviewerens ved at sikre den struktur, der sørger for, at de mest relevante spørgsmål for problemstillingens besvarelse stilles i interviewet (Kvale et al. 2009:144). På den anden side kan vi sikre os at komme rundt om informantens udsagn og ikke blindt følge den struktur ved grebet *bevidst naivitet*, hvilket er en form for åbenhed, som er indgangen til at stille uddybende spørgsmål ud fra noget, der kan forekomme selvfølgelig (Kvale et al. 2009:46).

Dernæst er interviewet også kendetegnet af at være en omend kortvarig, interpersonel relation, hvori viden skabes (Kvale et al. 2009:100). I tråd med hermeneutikken vil samtalen (og handling) være, hvor meningen findes, da sproget er meningens medium (Gilje et al. 2004:173). Det er der, hvor det kræves af interviewerens at være til stede flere steder på én gang - både i situationen, i fortolkningen (som kan være løbende under interviewet), i refleksionen over problemstillingen og i den kortvarige relation til informanten overfor. Ud fra disse krav til interviewerens har vi valgt at benytte enkeltinterviews, for at fokus fastholdes på den enkeltes udlægning af praksis og meningen heri, samt til det rum vi befinder os i (se Operationalisering af interview)

Etiske overvejelser

Det er værd at nævne, at vi arbejder ud fra informeret samtykke. Der er flere af vores informanter, som har været i tv i forbindelse med udsendelserne om Friland, hvortil disse allerede er 'halvoffentlige' personer, og anonymiseringen er derfor i udgangspunktet ikke nødvendig. Vi har dog alligevel valgt at anonymisere informanterne ud fra en vurdering af, at vi fik flere personfølsomme oplysninger i enkelte interviews, som muligvis ville kunne sætte informanternes ry på spil. Dog kan der være en risiko for, at informanterne alligevel kan genkende hinanden på baggrund af personlige udtryk og historier i forlængelse af det kendskab, de har til hinanden, i fald de skulle læse specialet efterfølgende.

Operationalisering af interview

Det er værd at nævne, at vores interviewguide er udarbejdet efter en tidligere problemformulering, hvor det bærende fænomen var motivation. Gennem processen har specialet skiftet fokuspunkt, hvor praksis i stedet står som det orienterende begreb (se 'Processen' s. 25). Mange spørgsmål omhandler ligeledes fællesskab, som også er en reminiscens fra den tidligere problemformulering, og disse har vi analyseret i forlængelse af 'social praksis' (jf. Interviewguide Bilag 14) Fremgangsmåden i

interviewsituationen og interviewguiden er løbende blevet revideret efter hvert overstået interview for at indfange inspiration til kommende interviews (Valentine 2005:126). Der er således tale om en iterativ proces i anvendelse af interviewguiden, idet vi vender tilbage til guiden og prøver af forfra (Kvale et al. 2006:123). Vi anvendte også spørgsmål, som blev til i interview-øjeblikket, ud fra hvilket rum vi var i, eksempelvis "Spørg ind til konkret praksis. Husbyggeri", hvilket krævede en opmærksomhed på omgivelserne for os. Det kom til udtryk i eksempelvis interviewet med Katrine og Tom, der havde et gelænder af grene, hvilket vi spurgte ind til og brugte som indgang til at forstå deres praksis og tanker herom. Enkelte informanter udviste tegn på nervøsitet eller utilpashed, og her viste denne forholden-sig-til-rummet også nyttig, da nervøsiteten ofte kommer i forbindelse med forventninger om 'svære' spørgsmål (Riis 2005:109). For at gøre praksisbegrebet mere konkret, adspurgte vi informanterne, hvilke aktiviteter de deltog i, og hvordan en almindelig hverdag så ud på Friland. Spørgsmålene om fremtiden på Friland gav informanterne mulighed for at give Friland kritik. Det sidste spørgsmål omhandler den bedste sociale oplevelse på Friland, hvor 'oplevelse' især kan indfange det, som giver mening for informanten at fortælle om og helt lavpraktisk for at slutte interviewet på en positiv note.

Observation

I nedenstående afsnit vil vi redegøre for observationsmetoden, hvordan vi anvender den, og hvilke forhold vi har taget i betragtning i relation til udforskning af Friland. Afsnittet vil ligeledes munde ud i en operationalisering.

Observationsmetoden gør det muligt for os at erfare praksis frem for at høre om det, og derfor er denne også en del af vores metodiske valg. Metoden anvendes som sekundær metode; et valg vi senere redegør for i 'Processen' s. 25. Da vi både bor i feltet og gør os nyttige i form af gratis arbejdskraft for frilænderne, er vi således deltagere i feltet, hvilket betyder, at observationsmetoden veksler mellem deltagende observation og total deltager (Kristiansen et al. 1999:101). Ifølge Erving Goffman, her citeret af Kristiansen og Krogstrup, er observation som metode udgjort af, at man som forsker:

"...udsætte(r) sig selv og sin personlighed, og sin egen sociale situation, for det sæt af vilkår, som påvirker en given gruppe af individer, således at man fysisk og økologisk kan trænge ind i deres cirkel af reaktioner på deres sociale situation (...)" (Kristiansen et al. 1999:38).

Det vil sige, at vi var bevidste om, at vi ikke blot indtrådte i Friland som felt, men feltet på sin vis også indtrådte i os. Vi udsatte vores personligheder, følelser og holdninger for at forstå og indleve os i de vilkår som gjaldt på Friland, både de fysiske i form af vind og vejr, madvaner, boform og så videre samt de sociale som talemåder, omgangsformer og normer og så videre. Der var ikke et fysisk samlingssted, hvor vi kunne observere det sociale samspil mellem frilænderne, og de frabad sig, at vi observerede til fællesmøde. Det var en øvelse at bevare objektivitet i dataindsamlingen, da vi konstant var i situationen, i feltet og i interaktion med forskellige frilændere. Det var af yderste vigtighed, at vi havde øje for, i hvor høj grad vi blev socialt integreret i feltet, samt at formålet med besøget på Friland ikke måtte overskygges af hverdagen på stedet. Der måtte med andre ord 'balanceres mellem nærhed og distance' (Kristiansen et al. 1999:72). I kraft af vores forforståelse, værende en allerede stor interesse for Friland, var det et spørgsmål om at udvise bevågenhed over for risikoen *going native*, hvilket vil sige 'overidentificering' med feltet, der slører dømmekraften (Kristiansen et al. 1999:110). Vi måtte altså søge at indtræde i feltet som *den fremmede*, der, ifølge Simmel, er bedre i stand til at møde feltet med den nødvendige objektivitet (Kristiansen et al. 1999:73). Den fremmede hører ikke til i feltet, har ingen forudgående relationer og kan derfor udvise den nødvendige balancegang mellem "nærhed, distance, ligegyldighed og deltagelse" (ibid.). Dog vil dette også komme naturligt som en forlængelse af forskningseffekten: Beboerne på Friland var bevidste om vores indtog i feltet og vores mål med at være der, hvilket kom til at påvirke dem i feltet upåagtet af, hvordan vi forholdt os (Kristiansen et al. 1999:118). Så det var et spørgsmål om, hvorvidt vi forholdt os som *den fremmede* som bevidst metodisk valg eller i kraft af, at det var det, vi var, hvilket muligvis i sidste ende kommer ud på ét (Kristiansen et al. 1999:119). Feltrelationen er afgørende for, hvorvidt informanter i feltet vil udvise velvillighed eller modstand (Valentine, 2005:119). Vi oplevede dog frilænderne som meget velkommende og åbne i forhold til at lukke os ind i deres hjem. Informanterne virkede interesserede i vores speciale og hjalp os gladeligt på vej med information og inspiration til yderligere forskning.

Operationalisering af observationsmetode

Observationsmetoden vil som sagt fungere som sekundær metode på den vis, at hændelser eller fortællinger, som vi ikke får optaget i interviewsituationen, også nedskrives. Dette gjorde vi, siden det sociale på Friland var svært at observere, da vores interviews fandt sted i folks hjem, og der var altså ikke som sådan en fælles arena, hvor vi kunne se dem interagere. Det vil sige, at observationerne også bruges som beskrivelser af, hvordan steder fysisk fremstår som eksempelvis informanternes bolig eller Friland generelt, hvor det var relevant for problemstillingen at illustrere en praksis, samt eventuelle relevante samtaleemner uden for interviewsituationen. Hvornår vi indtrådte i rollen som

total deltager eller deltagende observatør afhang af situationen. Situationer, hvor vi var i rollen som deltagende observatør, var eksempelvis gåture rundt på Friland sammen med vores gatekeeper Julius, og situationer, som var præget af total deltagelse, var eksempelvis i de arbejdssituationer, vi deltog i.

Ved at føre en feltdagbog sikrede vi, at information blev nedskrevet umiddelbart efter, vi fik den, som bevirkede, at vi først og fremmest ikke glemte, hvad der var sket i løbet af observationen, og næst at vi forholdt os reflektivt til de situationer, vi befandt os i (Kristiansen et al. 1999:151f). Selvom der kunne være meget viden at hente i selv de allermest hverdagslige interaktioner, som kunne handle om alt, valgte vi at sortere i hvilke observationer, som blev inddraget i analysen på baggrund af specialets allerede vide omfang. Feltdagbogen indgår som supplerende element til interviewdata i efterfølgende analysearbejde i forbindelse med udfoldelsen og forståelsen af grøn praksis og socialt liv. Transskribering af observationer er tilføjet som bilag (Bilag 10 & 11).

Adgang til feltet og rekruttering

Dette afsnit gennemgår, hvordan vi etablerede kontakt med Friland, og hvordan vi fik vores interviews, samt hvilke udfordringer der knyttede sig hertil.

I udgangspunktet kontaktede vi bestyrelsen på Friland via e-mail, som beskrev formålet med undersøgelsen, hvortil de godkendte vores mail, som opfordrede frilænderne til at deltage i interviews. Det afstedkom tre tilbagesvar, hvoraf det ene også havde en invitation til overnatning. Dette var Julius, som sidenhen også kom til at fungere som gatekeeper til feltet. Vi aftalte overnatning i fem dage, og Julius viste os rundt den første dag, hvorved vi opnåede kontakt til en række frilændere, som var villige til at deltage i interviews. Det var tilfældigt, hvilke frilændere vi mødte på vores gåtur, og hvem der var udenfor, men Julius havde alligevel mange forslag til, hvem der kunne 'være gode at snakke med', hvilket kunne medføre bias (se Metodediskussion:100). Eftersom vi den første dag havde oplevet, at mange var udenfor trods kulden, og flere havde fortalt, at frilænderne gerne opholder sig udenfor, var det ikke det indtryk, vi fik de resterende dage. Det var begrænset, hvor mange frilændere vi stødte på og kom i tale med. Dette gjorde, at vi i første omgang kun fik interviewet dem, som havde henvendt sig til os på vores e-mail og dem, Julius havde introduceret os til. Vi fandt det derfor nødvendigt at vende tilbage til Friland på et senere tidspunkt for at indsamle tilstrækkelig empiri. Anden omgang af vores rekruttering oplevede vi samme problem. Der var ikke mange frilændere uden for. Julius inviterede os med til et møde, om brobygning mellem andre økosamfund, sammen med

andre frilændere, hvor de gik med til at lade sig interviewe efterfølgende. Vores rekrutteringen har dermed foregået ved en snowballing-effekt (Jensen 2012:216).

Det var i høj grad en fordel for os at bo i feltet i en periode, da vi ikke oplevede stor respons på den e-mail, vi udsendte i første omgang. Eftersom flere af frilænderne førhen ofte har deltaget i interviews grundet den mediebevågenhed, der er omkring stedet, havde vi en forhåbning om, at interviewsituationen ikke ville være ukendt terræn, og vi deraf kunne omgå denne problematik relativt gnidningsfrit. Det viste sig dog lige at være omvendt. Frilænderne fortalte, at de dagligt fik forskellige mails vedrørende interviews eller lignende, og det blev trættende i længden for dem at besvare. Flere frilændere nævnte, at det bedste man kunne gøre, var at komme ud og tale med dem ansigt-til-ansigt, hvilket også var det indtryk vi fik. Da vi først var ude i feltet, var der rigtig mange, der gerne ville tale længe med os, og vi oplevede ikke, at de havde noget imod at stoppe op og snakke. Vi oplevede derfor det Erving Goffman benævner, 'at tilnærme sig feltet nedefra', da det kan være svært at opnå god kontakt med informanter, hvis man tilnærmer sig feltet oppefra (Jensen 2012:213). Det var tilfældet, da vi kontaktede frilænderne gennem bestyrelsen (oppefra). Dog har det ikke umiddelbart skadet vores rekruttering af informanter, at vi tog den tilgang først. En af vores informanter sad selv i bestyrelsen og havde netop håndteret den e-mail, vi havde udsendt, men sagde først ja til interview, efter vi havde mødt hende ansigt-til-ansigt i en anden sammenhæng.

Informantbeskrivelse

Se Bilag 18

Processen

Dette afsnit vil belyse den proces som specialets udformning, metodevalg, genstandsfelt og problemformulering har gennemgået.

Da vi påbegyndte dette speciale var det med et mål om at undersøge motivation for grøn praksis, og hvad der kan forstærke motivationen herfor. Det var i første omgang med afsæt i en *mixed methods* tankegang, hvor vi ville anvende korrespondanceanalyse sammen med kvalitative interviews i form af semistrukturerede og narrative interviews samt observation. For at undersøge motivation for grøn praksis bedst udvalgte vi et segment af befolkningen, som vi vurderede i forvejen havde et fokus på grøn praksis i en social 'setting', og valget faldt på økosamfundet Friland. Ud fra denne vinkel blev

interviewguiden udarbejdet. Derfor vil der i interviewguiden være spørgsmål, som omhandler motivation. Spørgsmålene, der omhandlede motivation, er dog stadig relevante i forhold til deres indhold af grøn- og social praksis, da de oftest blev besvaret ud fra en af disse vinkler, hvilket også har været med til at omskabe problemformuleringen, da informanterne ofte tog afsæt i en af de ovennævnte praksisser i besvarelsen af spørgsmålene. Dog reviderede vi antallet af kvalitative metoder, og det narrative element blev fjernet samt blev observationsmetoden nedtonet. Gennem kontakt til Analyse Danmark, fik vi tilladt adgang til eksisterende spørgeskemadata fra CONCITO "Klimabarometeret". Gennem databehandlingen og analysen heraf stødte vi på problemer i forbindelse med spørgsmålskonstruktionen, da mange af spørgsmålene var tilegnet standard frekvens- og krydsmodeller og ikke mere avancerede metoder. Vi måtte derfor nøjes med at fokusere på udvalgte holdningsspørgsmål, som levede op til kravene for en korrespondanceanalyse (Jf. Bilag 13). Grundet Guttman-effekt i korrespondanceanalysen, var vi i stedet nødsaget til at lave en klyngeanalyse, som bedre kunne indfange grupperingerne/klyngerne af danskere og udarbejde en form for idealtyper herudfra. Dennes resultater vil være at finde i Bilag 13. Vi nåede dog en ny erkendelse i forhold til at sammenligne danskernes *holdning* til klimaspørgsmål, som nu var det, vi kunne udlede fra datasættet, med frilændernes *motivation* for grøn praksis, fordi der var for stor forskel på de to i henhold til både validitet for sammenligningen og rød tråd mellem problemformulering og data. Derudfra valgte vi at lægge kursen om, og udarbejde en ny problemformulering med fokus på praksis i casen alene. Med afsæt i den nye problemformulering valgte vi teori, som kunne belyse social og grøn praksis, efter empiriindsamlingen. Vi oplevede under indsamlingen, at målet om at indsamle observationsdata blev vanskeliggjort af et fravær af mennesker udenfor husene, da der var relativt koldt i marts-april. Derfor har vi anvendt de observationsdata, vi fik indsamlet som sekundær understøttelse til interviewdata, hvilket forklarer de få henvisninger til observationerne.

Bagom teorien

Afsnittet, som følger, vil bestå af en beskrivelse af specialets udvalgte teories beskaffenhed, heraf hvilke traditioner teorierne udspringer af samt deres relevans for efterfølgende analyse. Teoriernes forskelligheder, og hvordan de understøtter hinanden samt kritik af dem, vil diskuteres i efterfølgende teori afsnit.

Laurent Thévenot - retfærdiggørelse og engagementsregimer

Vi anvender Laurent Thévenot og Luc Boltanskis *engagementsregimer* for at belyse hverdagens praksis, både grøn og social. Thévenots teori om *retfærdiggørelse* og *engagementregimer* er en pragmatisk sociologi, som har rødder i den kritiske teori. Teorien udspringer af en opposition til Pierre Bourdieu, som betragtede det at forholde sig kritisk til en praksis som noget, der er forbeholdt forskere (Blok 2013:529). For den pragmatiske sociologi er det i stedet centralt, at aktøren tages alvorligt, da aktørens egne tolkninger og kritiske evne sættes på lige fod med forskerens (Hansen 2016:11). Selvom de ofte betegnes som et makkerpar, tager vi kun udgangspunkt i Thévenots teori beskrevet i *Engagementsregimer* (2016) men anvender ind i mellem også begreber, som Thévenot har udviklet i samarbejde med Boltanski. Vi vurderer, at teorien kan bibringe analytiske værktøjer, som i sidste ende kan besvare, hvilke '*retfærdiggørelser*' aktøren(/-erne) tilskriver praksisser og situationer (Thévenot et al. 2011:41). Det betyder at teorien forholder sig til situeret praksis. Det særlige ved Thévenots *engagementsregimer* og *retfærdiggørelsesteori* er, at den kan belyse en konfliktsituation i den sociale verden uden at definere, hvad individets underliggende motiver kan være (Marckmann 2009:83). Det, som denne del af teorien ikke kan, er at indfange den sociale interaktion, hvor det er følelser, som styrer interaktionen, fordi det ikke er retfærdighedssansen, der her virker som rettesnor (Thévenot et al. 2011:41). Teoriens kritiske potentiale bliver især udløst i konfliktsituationer mellem to eller flere aktører, og vi kan på den måde indfange de positioner, der optræder i det sociale liv (Thévenot et al. 2011:42f). I tråd med hermeneutikken arbejder Thévenot ud fra en 'rekonstruktionens hermeneutik', som indebærer, hvad individer siger og gør i en teoretisk sammenhæng (Albertsen 2008:76).

Birte Bech-Jørgensen - Hverdagsliv og tid

Birte Bech-Jørgensens hverdagslivsteori udspringer fra den fænomenologiske tradition med inspiration fra Alfred Schutz og begreber som *common-sense* og *den naturlige indstilling* (Christensen 2008:309). Dette skal vi imidlertid være opmærksomme på, hvordan vi håndterer i overensstemmelse med det hermeneutiske udgangspunkt, hvilket vi vil komme ind på nedenfor. Først og fremmest gør hverdagslivsperspektivet os i stand til at udforske hverdagens praksisser på Friland og forholde os åbent til problemformuleringens form i den forstand, at det er det liv, der leves hver dag, som vi anser som essentielt for at forstå frilændernes livsverden (ibid.). Det betyder, at vi ved at anlægge et hverdagslivsperspektiv kan opfange de ting, der for informanterne indeholder *mening* i hverdagen, som ligger udover vores fokus på det sociale liv i relation til den grønne praksis i tråd med det eksplorative design.

Set ud fra en vinkel om hermeneutisk videnskabsteori i samspil med en fænomenologisk teori er der i udgangspunktet en forskel i anskuelsen af forforståelser og anvendelsen af disse. Vi tilgår hverdagslivsperspektivet som udforskende og har ikke identificeret nogen forforståelser af frilændernes hverdagsliv (jf. Bilag 16). Dog er der ikke et mål om at forholde os fordomsfrit til informanternes livsverden som i fænomenologisk tradition men i stedet et mål om at fortolke den, til vi forstår mening (Jørgensen 2008:235).

Peter Kemp og Lisbeth Witthøfft Nielsen - Klimabevidsthedens barrierer

Teorien om *klimabevidsthedens barrierer* er dannet på baggrund af et filosofisk og teologisk ophav og udfærdigelse. Det vil sige, at teorien ikke er baseret på feltundersøgelser men i stedet som filosofisk undersøgelse; dvs. indhentning af information og erfaringer fra andre parter som de har diskuteret (Kemp et al. 2009:14). Vi behandler teorien på lige fod med disse andre teorier. De pointerer i indledningen af rapporten, at der er behov for at undersøge praksis nærmere og dermed danne en erfaringsbank, der kan videreføre mulige klimavenlige praksisser (Kemp et al. 2009:11). Vi anser *klimabevidsthedens barrierer* som et udgangspunkt for at kunne undersøge, hvorvidt og hvordan frilændernes grønne praksis overkommer nogle af disse *barrierer*.

Zygmunt Bauman - Fællesskab

Zygmunt Bauman er mange gange forsøgt identificeret som enten humanitær marxist, socialist, strukturalist, kritisk teoretiker, eksistentialist eller hermeneutisk sociolog (Jacobsen et al. 2008:3). Dog er Baumans teorier ofte så overordnede, at disse betegnelser kommer til kort, da han anskuer samtiden (den flydende modernitet) fra en flerhed af perspektiver som 'fællesskab' eller 'fattigdom'. Det betyder i relation til dette speciale, at vi får mulighed for at belyse fællesskabet på Friland ud fra en postmodernistisk vinkel, hvor frilændernes praksis sættes i relief til nutidens strømninger ved hjælp af Baumans teori. Anvendelsen af Baumans teorier stiller krav til vores kreativitet og fortolkning af teoriens mulighed i relation til analyse af empirien, da Bauman ikke har udviklet nogen form for konkrete analytiske koncepter, som eksempelvis 'habitus' eller 'social kapital' (Jacobsen et al. 2008:2).

Metodisk argumenterer Bauman for særligt to tilgange 'defamiliarization' og 'sociological hermeneutics'. Førstnævnte er en pendant til en art *epoché* i fænomenologisk forstand, hvilket indebærer at afskrive sig 'de familiære common-sense'-opfattelser af den empiriske virkelighed, hvor andennævnte refererer til forfølgelsen af mening med handling ud fra de socialt formede betingelser

for dem, vi ønsker at undersøge (Jacobsen et al. 2008:4). Ved at anvende Bauman bevæger vi os dermed i et terræn, som gør det muligt at belyse de overordnede træk i fællesskabet, men samtidig forholder vi os bevidst situationelt. Det betyder, at Baumans af og til normative teori om postmoderne fællesskaber bliver anvendt i de situationer, hvor det giver mening at applicere som en uddybelse af fællesskabets mekanikker.

Robert Putnam - social kapital og Mark Granovetter - stærke og svage bånd

Putnams teori om *social kapital* bunder i social netværksteori og hjælper os med at forstå udformningen af de interne relationer inden for gruppen af frilændere. Vi anvender kun enkelte begreber fra hele Putnams begrebsapparat og finder inspiration i teorien til at udforme vores egne begreber.

Ligesom Robert Putnams teori udspringer Mark Granovetters studie, styrken af *svage bånd*, af social netværksteori, som handler om de relationer, individet har i sin indre eller ydre omgangskreds. Teorien er en kritik af manglen på en forbindelse og interaktion mellem mikro- og makroniveau (Granovetter 1973:1360). Teorien gør os i stand til at forstå det enkelte individs muligheder for at danne relationer til andre mennesker og muligheden for at tilegne sig nyttig viden eller information gennem disse relationer. Granovetter selv fremlægger, at teorien om *stærke og svage bånd* kun er brugbar på positive bånd og kan derfor ikke sige noget om karakteren af negative bånd, altså forstået som relationer hvori der er konflikter (Granovetter 1973:1361). Deraf kan Granovetters og Thévenots teorier supplere hinanden, i og med at relationer også kan anskues fra en kritisk vinkel, hvilket bibringer et mere nuanceret billede af den sociale praksis på Friland.

Vi har valgt to netværksteorier, som ligger tæt opad hinanden, og årsagen hertil er forskellen i, hvor meget de hver især uddyber begreberne. Vi arbejder derfor med ét mangetrådet *social kapital*sbegreb, hvor vi har hentet fra flere teorier. Granovetters *stærke og svage bånd* uddybes langt mere dybdegående end Putnams pendant *thin and thick lines in social kapital* (Putnam 2002:10). Hvor Granovetters teori har et stærkt fokus på styrken af relationer og kommer til kort i social kapital-perspektiv, kan Putnam træde til med et mere vidtrækkende begrebsapparat. Der er altså tydelige ligheder mellem teorierne, som uddybes i 'Relationer og netværk' s. 42.

Idét, at Putnam og Granovetter overhovedet kan videreudvikle på begrebet *social kapital*, er det nærliggende at se på, hvilken tradition dette udspringer af, da det er særligt væsentligt for os især fra

et videnskabsteoretisk synspunkt. *Social kapital* er ikke et Bourdieu-skabt begreb, men kan det dateres tilbage til 1916 (Putnam 2000:19). Dog har Bourdieu i anvendelsen af begrebet i en empirisk kontekst spillet en afgørende rolle for udviklingen af social netværksteori (Järvinen 2013:365). Bourdieu er i udgangspunktet stærk tilhænger af objektivisme og frasiger sig "individualisme og troen på det frit vælgende og handlende subjekt" (Järvinen 2013:382). Forholdet mellem social netværksteori som kritisk teori og hermeneutik står dermed i udgangspunktet i konflikt, og det er væsentligt, at vi her forholder os på egen banehalvdel i anvendelsen af Putnam og Granovetters begreber. For at sikre en balance mellem teoriernes ophav og vores hermeneutiske udgangspunkt forholder vi os til empirien som førsteprioritet og informanternes virkelighed som den virkelighed, vi tager udgangspunkt i. Vi omgår altså teoriernes ontologi ved at anlægge en hermeneutisk vinkel herpå.

Thomas Scheff - emne- og relationsorienterede diskurser/relationer

Scheffs teori er især baseret på diskursanalysens begrebsapparat. Diskursanalyse har klassisk set afsæt i socialkonstruktivisme eller poststrukturalistisk videnskabsteori og besidder ligeledes et kritisk potentiale alt efter, hvilken tradition man forfølger (Jørgensen et al. 1999:15). Scheffs diskursanalytiske teori fordrer dog ikke en bestemt videnskabsteori, og det heller ikke er en præmis for diskursanalysen i sin helhed (Jørgensen et al. 1999:12). Scheffs teori er i udgangspunktet udarbejdet til at belyse mikrosociologiske interaktioner men kan også bruges på andre niveauer og i andre sammenhænge (Scheff 1997:69). Scheffs begreber vil således anvendes som redskab til at beskrive karakteren af de ydre rammer for selve relationen i fællesskabet.

Den teoretiske ramme om praksis

Afsnittet som følger indeholder redegørelser af dette speciales teoretiske ramme, herunder Laurent Thévenots engagementsregimer, Birte Bech-Jørgensens hverdagslivsteori, Peter Kemp og Lisbeth W. Nielsens teori omhandlende klimabevidsthedsbarrierer, Zygmunt Bauman og fællesskabet, Robert Putnam samt Mark Granovetters teorier om social kapital samt styrken af relationer. Slutteligt redegør vi for Thomas Scheffs dirskursorienterede begreber. Ligeledes vil der argumenteres for teoriernes relevans for problemstillingen samt deres mangler og forskelle mellem hinanden.

Pragmatiske retfærdiggørelser og engagementer

Nedenstående afsnit belyser Thévenots teori Engagementsregimer med udgangspunkt i problemstillingens fokus på praksis, hvor denne teori kan fungere som forklarende ramme om aktørens virkelighed, engagement, retfærdiggørelse og forståelsen heraf.

Før teorien i sig selv fremlægges, er det væsentligt at redegøre for, hvad den udspringer af. Grundlæggende bevæger aktøren sig i en verden, som er præget af usikkerhed, her ontologisk usikkerhed, da virkeligheden er heterogen, mangfoldig og sammensat (Hansen 2016:15). Derfor er der behov for at aktører koordinerer mellem andre aktører og deres omgivelser, hvilket Laurent Thévenot betegner som 'prøven' (*épreuve de réalité*) (ibid.). Heri sættes virkeligheden og de aktører, der lever i virkeligheden, i det som Magnus Paulsen Hansen i forordet til Thévenots *Engagementsregimer - en tekstsamling* (2016) betegner som 'kritiske situationer' (Hansen 2016:16). Det gør teorien om *engagementsregimer* dagligdagsorienteret og situationel, og den søger at forklare praksis i hverdagen, hvor meningen findes i aktørens egen håndtering eller koordinering af disse situationer (ibid.). Hver af disse koordineringer er opgjort i ordener, hvori aktøren arbejder ud fra en 'generel evalueringsstandard', hvilket kaldes *ækvivalensprincippet*. *Ækvivalensprincippet* er den målestok hvor forskelle og ligheder opvejes, hvor værdi i handlinger for ting og personer kan afgøre en praksis (Nielsen 2014:12).

Handlinger skal forstås som *investeringer*. For hver gang aktøren *investerer* i en given form – et familieforhold eller arbejdsrelation, vil der også være et *offer* (Held 2011:23). Lad os sige at aktøren investerer tid i sit arbejde og knokler hver dag til sent om aftenen, så er *offeret* de nære familieband, når man ikke kan komme til børnenes fødselsdage - dette er alt sammen noget, aktøren skal kunne koordinere inden for rumlige og tidslige afgrænsninger (Thévenot, 2016:177). Investeringer

kvalificerer aktørens omgivelser og relationer i forskellige former, som det der betegnes *goder* - altså det der opnås ved investeringen, hvilke knytter sig til værdier ved både objekter samt handlinger. (Hansen 2016:18) (Blondeau et al. 2008:44). Det er altså op til aktørernes *moral* at navigere i *prøver* og *goder*, hvilke kan kollidere i det, Thévenot betegner som *pluralitet*; når goderne "underkender hinanden, og i sidste ende er inkommensurable", hvilket vil sige, at de ikke kan stå ved siden af hinanden (Hansen 2016:20f). Eksempelvis når *godet* 'økologi' kolliderer med *godet* 'økonomisk vækst', hvor teorien her ikke normativt tager stilling til, hvad der er '*det gode*'. Normativitet udspringer altså fra aktørerne selv (Hansen 2016:21). For at kunne udtrykke at noget er uretfærdigt, skal aktøren følge en bestemt retfærdiggørelses*grammatik*. Det vil sige, at situationen skal *kvalificeres* til kritik, før den med rette kan stilles (Hansen 2016:22). Aktøren støtter sig op ad objekter og viden for at kunne '*bevisføre*' sin kritik; noget med mere almen gyldighed end hvad aktøren i situationen kan mønstre, noget der med andre ord gør situationen *ækvivalent* med lignende situationer (ibid.).

I forlængelse af denne retfærdiggørelsessituation definerede Thévenot i samarbejde med Luc Boltanski en pluralitet af retfærdiggørelser, kaldet *Retfærdiggørelsesregimet*. Det hviler på de konventioner, der er for '*det fælles gode*' i alle dets former, og aktøren skal kvalificere retfærdiggørelsen, som beskrevet ovenfor (Thévenot 2001:15). Herunder findes otte 'moralske verdener', som har hver deres 'fælles gode' og hver deres ækvivalensprincip (målestok). Disse er:

'Den civile verden', hvor *godet* er 'kollektive interesser', den information, der ligger til grund for bevisførelse, er formel, og relationen til retfærdiggørelse opstår gennem solidaritet. Kvalificeringen er ud fra *godet* 'lighed' (Hansen 2016:23).

'Hjemmets og slægtens verden' eller *'Den domestiske verden'* er den, hvor relationen til andre beror på tillid, autoritet og agtelse. Information i retfærdiggørelsen overføres mundtligt, og traditioner retfærdiggør handlinger (ibid.) (Jørgensen et. al 2017:16).

'Inspirationsverdenen': Denne verden tilhører kunsten, anti-konformitet, poesien og kreativiteten. Relationen til retfærdiggørelse kommer af passion. (Hansen 2016:23).

'Opinionens verden' eller *'Berømmelsens verden'*, hvori vurdering af om noget er retfærdigt eller uretfærdigt beror på ry, og handling retfærdiggøres af at opnå anerkendelse fra andre, at blive berømt (Hansen, 2016:23).

'Den industrielle produktionsverden', hvor produktivitet og effektivitet er vurderingskriterier for, om noget er retfærdigt. Information skal være opgjort i målbare kriterier, og den menneskelige kvalificering beror på faglige kompetencer og ekspertise (ibid.).

'Markedsverdenen': Vurderingen består af prisen. Information er relevant, når den er monetær, og aktøren kvalificerer ud fra dennes begær og købekraft (ibid.).

Boltanski og Thévenot har siden udviklingen af ovenstående verdener hver især udviklet to nye verdener, da verdenernes retfærdiggørelser ikke er stabile, men ændrer sig i takt med samfundets strukturer, og ligeledes ændres aktørernes retfærdiggørelser (Albertsen 2008:68). Boltanskis bidrag til ovenstående er blevet til i samarbejde med Eve Chiapello og kaldes: '*Den netværksbaserede projektverden*', hvor handlinger er retfærdiggjort af *goder* som mobilitet, fleksibilitet og autonomi (Hansen 2016:24). Denne er et udtryk for tilpasning til kapitalismens fleksibilisering og globaliseringen (Albertsen 2008:68). Thévenots nyeste bidrag er '*den grønne verden*' eller '*det økologiske regime*', hvori handlinger retfærdiggøres på baggrund af *godet* 'et økologisk fællesskab for alle' (Jørgensen et al. 2017:17) (Albertsen 2008:68).

Disse otte verdener kan ifølge Anja Jørgensen: "give forklaringer på kollektive handlinger og de koordineringer og kompromisser, som følger med kollektiv organisering" (Jørgensen et al. 2017:17). Siden de opererer på forskellige niveauer på samme tid, vil man ikke finde en verden, som er dominerende i sin rene form (Hansen 2016:27).

Det er dog ikke kun ud fra retfærdiggørelse, at aktøren opererer eller engageres. Der er også andre forhold på spil, som viser sig i det, Thévenot betegner *engagementsregimer*. Engagementer udgøres ligeledes af moralske tilknytninger og indlejret heri er *retfærdiggørelsesregimet*, som oversat er anvendelsen af ovenstående verdener.

Ligeledes opstiller Thévenot *planregimet*, som er udgjort af planer, der er engagementer i sig selv (Hansen 2016:28). Der er altså ikke tale om retfærdiggørelser, men i stedet er *godet* at 'realisere planen' og handler grundlæggende om at 'projicere sig selv ud i fremtiden ved at sætte mål', hvilket også kan foregå kollektivt i form af målsætninger og strategier, som eksempelvis til generalforsamlinger på Friland (ibid.). Engagementet *kvalificeres* altså af mål og midler.

Herudover er *Det familiære regime*, hvor engagement er præget af omsorg, nærhed, intimitet og hjertelighed. Ligeledes er det vante omgivelser, kendte stier og 'en snak med naboen' (Hansen 2016:29). Det er et vanebetonet regime, og *godet* heri er tryghed og afslapning (Hansen 2016:30).

Det eksplorative regime er præget af udforskning og afprøvning af forskellige nye tanker og ideer, og *godet* er begejstring. Det er den ikke-familiære tilknytning til verden, som afprøves, og det garanterer derfor usikkerhed (Hansen 2016:31).

Disse regimer kan også anvendes i analytisk forstand og er grundlæggende inkommensurable (Jørgensen et al. 2017:17f). Det vil sige, at engagement i ét regime fører til ofring af de andre regimer (Hansen 2016:32).

For at kunne indramme spændingerne mellem regimerne, og hvordan den enkelte engageres i virkeligheden, har Thévenot tilknyttet forklaringerne om '*åbne*' og '*lukkede*' øjne. Det kommer sig af, om aktøren i, eksempelvis det familiære regime, hviler heri med '*lukkede øjne*' og dermed ikke '*ser*' de *ofrer*, engagementet medfører. Der er altså fuld tiltro til engagementets *goder*, hvilket i det familiære regime kan give udslag i et rutinepræget engagement (Hansen 2016:32). '*Åbne øjne*' er i stedet, når aktøren tvivler på sit engagement i forhold til de *ofrer*, det bringer, og søger at kvalificere virkeligheden anderledes (ibid.).

Thévenots teori er altså et redskab, vi benytter for at forstå frilændernes *engagementer* i deres hverdagspraksis. Den giver dog ikke mulighed for konkret at illustrere en praksis' indhold og de relationer, der indgår i den sociale praksis. Efterfølgende teorier kan give os en dybere forståelse af hverdagens praksis.

Om hverdag, tid og mening

For bedst at kunne belyse hverdagspraksis og den mening der ligger bag hverdagens praksis for frilænderne, tager vi her fat i Birte Bech-Jørgensen og hendes studie af arbejdsløse, kaldet "Når hver dag bliver hverdag" (1994), hvor vi herunder redegør for denne efterhånden klassiske hverdagslivsteori.

Sociologen Birte Bech-Jørgensen tager udgangspunkt i Agnes Hellers hverdagslivsbegreber, som hun omformulerer til følgende definition af hverdagen:

"1) Hverdagslivet er det liv, der leves hver dag. Dette kan ikke defineres sociologisk. Hvad der kan defineres er 2) hverdagslivets betingelser, og 3) de måder disse håndteres på." (Bech-Jørgensen, 1994:168).

Altså har vi at gøre med tre sfærer, som er *hverdagsliv*, *betingelser* og *håndteringer*. Den grundlæggende betingelse for hverdagslivet er ifølge Bech-Jørgensen '*selvfølgelighederne*' og *deres symbolske orden* (Bech-Jørgensen 1994:169). *Selvfølgelighederne* er upåagtede aktiviteter, og *den symbolske orden* er strukturering af *selvfølgelighederne*, hvor 'objekter, relationer, handlinger og handlingsforløb' opnår tillagt betydning, og oplevelser fortolkes (ibid.). "En *selvfølgelighed* overleveres som en upåagtet fælles viden. Det er en viden, der gør det muligt at have tillid til, at andre vil agere på bestemte måder i bestemte situationer." (Bech-Jørgensen 1994:170). Det er altså visheden om, at det forventede vil ske i en hverdagssituation, hvilket giver grundlæggende ontologisk sikkerhed for individet (Bech-Jørgensen 1994:171). Verden er foranderlig, derfor er hverdagens *selvfølgeligheder* det også, og de fortolkes både individuelt og kollektivt.

Ud over *selvfølgelighedernes symbolske orden* består hverdagslivets betingelser også af *meningsuniverser* og *samfundsskabte institutioner*. Ifølge Bech-Jørgensen bør hovedvægten for en analyse lægges på *selvfølgelighedernes symbolske orden*, hvilket denne redegørelse vil afspejle (Bech-Jørgensen 1994:170). I *den symbolske ordens hverdagskultur* findes to niveauer - et udgjort af *værdier* og *mønstre af normer* i de daglige praksisser, samt et som er 'menneskers forhold til hverandre og naturen' (Bech-Jørgensen 1994:171). *Symboler* er handling og handlingsforløb, som tillægges mening gennem fortolkning, men samtidig er *symboler* meningsfremkaldende i sig selv og kan derfor skabe tryghed i uforudsigelighed (ibid.). Et *symbol* i hverdagen kan være en handling som at kompostere - når 'at kompostere' fortolkes af individet, opnår det *mening* og bliver et *symbol* for eksempelvis bæredygtighed i hverdagen.

Hverdagskultur er 'hverdagslivets samlede erfaringer' bestående af *upåagtede aktiviteter*, som individet søger mening i (Bech-Jørgensen 1994:172). Disse defineres som 'ordnede i mønstre af handlinger, tanker og følelser, hvilket betegnes som (uordnede) *symbolske håndteringer*' (ibid.). For at håndtere eksterne forandringer af *selvfølgeligheder* er disse *symbolske håndteringer* blandt andet udgjort af justeringer og improvisationer, hvilket kan give udslag i *tidsmæssige selvfølgeligheder* (selvfølgeligheder som knytter sig til tid). Modsætningen til *den symbolske orden* er *kaos*, og hvis ikke der justeres løbende, vil kaos være produktet - det vil sige, at hverdagskulturen er i konstant bevægelse. Hverdagskulturens råmateriale er det *symbolske overskud* udgjort af subjektive

fortolknings merbetydning og befinder sig imellem de betydninger, som er i det grå område mellem *selvfølgeligheder* og *kaos*; her opstår forandringspotentialer (ibid.). Denne gråzone betegner Bech-Jørgensen *hverdagslivskræfter*, som opstår, når tanker og følelser får betydning og bliver til handlinger (Bech-Jørgensen 1994:172). Det er altså her forandring opstår, men også hvor hverdagen reproduceres som rutiner, hvilket kan medføre træghed i hverdagen.

Tid og rum

Selvfølgelighedernes symbolske orden konstitueres af de gensidigt afhængige bestanddele *sprog, vaner og brug af objekter* (Bech-Jørgensen 1994:173). Sprog forstås som al kommunikation – herunder også mimik, tøjstil og indretning. Eksempelvis frilændernes lyst til at kramme kan ses som en kommunikation om åbenhed (Bilag 10:3). Det er normer og regler for de tre bestanddele, som strukturerer en *symbolsk orden* forskelligt i tid og rum. Først og fremmest er en *symbolsk orden* lokal, men ikke nødvendigvis rumligt afgrænset. Dog er det i Bech-Jørgensens optik et spørgsmål om, at der er nødt til at være et fysisk sted, hvor der er rum til at udfolde hverdagen (ibid.). *Selvfølgeligheder* opstår lokalt, og er lokalt forankrede i form af hverdagsligt arbejdes tidsrytmer, af relationer mellem køn, alder og etniciteter mv., samt normer, vaner og rutine. Disse varierer mellem forskellige livsformers *symbolske orden af selvfølgelighed*, som eksempelvis et økosamfunds livsform, hvilket er udgjort af en kompleks sammensætning af 'daglig aktivitet (praksis), livsforløb og lokale institutioners udviklingsforløb' (Bech-Jørgensen 1994:173).

Udover rummet er tid også med til at strukturere de aktiviteter, som udgør *selvfølgelighedernes symbolske orden*. Tid er udgjort af tre opfattelser af tid: *Cyklisk tid* (gentagelser, som eksempelvis årstider eller dagsforløb), *lineær tid* (foranderlighed, med start, midte og slutpunkt) og *klokketid*. *Klokketid*, eller normaltids, skal forstås som den samfundsmæssige tid, det som samfundet er indrettet efter. Denne tidstype er kvantificérbar, altså inddelt i segmenter; år, måneder, uger, dage, timer etc. *Klokketiden* er en del af en dybtliggende struktur i samfundet, da den muliggør at kunne mødes på bestemte tidspunkter - der ikke er uenighed om (Bech-Jørgensen 2001:35). Det er ligeledes *klokketiden* som strukturerer rækkefølgen af hverdagens aktiviteter og gentagelser af aktivitet - både i sociale fællesskaber, men også på arbejde og i familielivet. *Den indre tid* er derimod den oplevede tid, hvilket vil sige, det er en flydende strøm, som ikke er ordnet i rækkefølge men i stedet som spring i livet (Bech-Jørgensen 2001:36). For at eksemplificere det, er det blandt andet den oplevede forskel på kedsomhed og travlhed, hvor *klokketiden* i begge situationer er uændret. Begge tider er nogle, vi besidder i hverdagen, og vi må selv sørge for at lave overgangen mellem *indre tid* og *klokketid*, hvilket

ifølge Bech-Jørgensen kan være komplekst i det senmoderne samfund, da tiden er blevet 'komprimeret' (Bech-Jørgensen 2001:36f). Det er derfor væsentligt at tage fri fra *klokketiden* for at kunne få *indre tid*, da: "en afbalancering af *klokketid* og *oplevet tid* er en betingelse for personlig balance," (Bech-Jørgensen 2001:37). Der er to udfald af ikke at kunne balancere disse to tider; hvis *klokketiden* overtager den *indre tid*, er udfaldet stress, og hvis den *indre tid* overtager, er det i stedet en symbolsk markering af, at individet giver afkald på at være en del af samfundslivet. Det vil altså sige; de, som kan håndtere denne balance, er integrerede i samfundet, og de, som ikke kan, står udenfor (Bech-Jørgensen 2001:37). Blandt tidslige *selvfølgeligheder* findes blandt andet 'Det er godt at have god tid' (Bech-Jørgensen 1994:174). Tid og forestillinger om tid er forbundne og gensidigt foranderlige; hvis den ene ændres, ændres den anden.

Meningsuniverser og samfundsskabte institutioner

'Meningsunivers' og 'samfundsskabte institutioner' forstås som en klynge af betingelser, der udgør hverdagslivet. Her låner Bech-Jørgensen fra Peter Berger og Thomas Luckmann samt Alfred Schutz. *Meningsuniverser* definerer Bech-Jørgensen som 'verdensbilleder', der kan danne *mening* for individet (eksempelvis forklare en meningsløs tilværelse) og er forbundne med *selvfølgelige* værdier, regler og normer, hvilket gør refleksion over det gode liv muligt. Disse refleksioner giver baggrund for kritik eller legitimation af samfundets indretning (Bech-Jørgensen 1994:175). *Samfundsskabte institutioner* defineres som "sociale, økonomiske, politiske, og juridisk-administrative struktureringer af mellemmenneskelig aktiviteter og positioner, relationer og processer" (Bech-Jørgensen 1994:176).

Hvor Thevenot kan beskrive engagementer som ramme for at forstå begrundelse af praksis generelt, giver Bech-Jørgensens hverdagslivsteori os mulighed for at opnå en forståelse af struktureringen af hverdagen på Friland, hvordan frilænderne fortolker hverdagens praksis, og hvordan den opnår *mening*. Følgende teori kan i stedet belyse bevidstheden om praksis i relation til klima.

Klimabevidsthedens barrierer

Nedenstående afsnit tager udgangspunkt i de fysiske og psykiske barrierer, individet kan opleve, når det kommer til at handle klimavenligt og er inddraget for at belyse frilændernes praksis i relation til klimaproblematikken.

Når det kommer til frilændernes grønne praksis, er det naturligt at se på, hvordan de handler på klimaforandringerne, og om de oplever forhindringer i forhold til at handle herpå. Det er netop her, at teolog og filosof Peter Kemp og teolog Lisbeth Witthøfft Nielsen og deres rapport omhandlende "Klimabevidsthedens barrierer" (2009) kommer ind i billedet. Det er ikke nok at informere mennesker om klimaets sande tilstand for at få dem til at handle, men derimod må man finde ud af, hvilke udfordringer man står over for, og hvor man skal sætte ind for at bekæmpe og overvinde dem (Kemp et al. 2009:9). Teorien er opstået på baggrund af deres forskning af, hvilke *bevidsthedsbarrierer* som gør det vanskeligt at handle på klimaforandringer. *Barriererne* består af de fysiske barrierer, som indebærer *usynlighed*, *kompleksitet* og *umærkelighed*, og de psykiske barrierer, som indebærer *fatalisme*, *ubetydelighedskomplekset* og *kortsynethed*.

Usynligheden som barriere er karakteriseret af, at vi som mennesker er vant til at kunne se eller mærke den direkte effekt eller konsekvensen af de handlinger, som vi udøver (Kemp et al. 2009:12). Dette er dog ikke tilfældet, når det kommer til den individuelle udledning af CO₂ og den globale opvarmning, hvor konsekvenserne først er mærkbare og synlige længere ude i fremtiden i form af vejrforandringer og vandstigninger. Men selv om konsekvenserne bliver mere synlige for os, fører dette ikke til en aktiv handling, da vi ikke kan bekræfte den direkte sammenhæng mellem handling og konsekvenser (Kemp et al. 2009:19). Indsigten i de forandringer, som fremtræder, bygger på mange målinger og forskningsresultater, som kun specialister er i stand til at tolke, hvilket slører synligheden af konsekvenserne for ikke-specialister. Samtidig fører det videre til den næste barriere, som består af en *kompleksitet*, hvor forståelsen af klimaproblematikken ikke er fattelig for os og medfører en vis usikkerhed knyttet til resultaterne (Kemp et al. 2009:12). En usikkerhed der opstår på grund af de forskellige tolkninger og interne forskelligheder, som eksempelvis en økonom eller en biolog ville udlede, og dertil også forskellige måder at kommunikere dem ud på (Kemp et al. 2009:23). Dette fører også til forskellige holdninger til den 'bedste' løsning. Uden en form for viden om klimaproblematikken virker det komplekst, men samtidig jo større viden vi tilegner os, desto mere komplekst bliver det i forhold til at tage den rigtige beslutning. Kompleksiteten tiltager, fordi man nu i højere grad bliver klar over forskelligheden i holdninger og løsninger for at sikre en bæredygtig udvikling (Kemp et al. 2009:23). Den sidste fysiske barriere er *umærkeligheden*, som indebærer, at virkningerne og konsekvenserne af vores handlinger er forskudte og ophobende (Kemp et al. 2009:12). Klimaforandringerne sker gradvist, hvilket er grunden til, at de ikke bemærkes. De kan dog godt ses og erkendes også som et led i den globale opvarmning, men grundet så små forandringer er det ikke noget, som påvirker hverdagen. Handlingslammelsen opstår, når tidshorisonten ligger 20, 30 måske 50 år ude i fremtiden, fordi man som enkeltindivid ikke føler, at ansvaret er påtrængende eller vedkommende. Derudover vil klimaforandringerne for os, der bor nordligst eller sydligst, i første

omgang opfattes som behagelige, da de vil vise sig gennem lidt højere temperaturer (Kemp et al. 2009:27-28). Det er først, når forandringerne begynder at påvirke os økonomisk eller gør vores hverdag besværlig, at vi begynder at opfatte dem som faretruende, altså når de bliver konkrete for os. Dog består faren også i, at når forandringerne sker så gradvist, at vi egentlig bare vænner os til dem, før vi overhovedet opdager dem (Kemp et al. 2009:28).

Den første psykiske barriere er *fatalismen*, som består af en opgivenhed, hvori handlingslammelsen består af en følelse af, at det man gør ikke vil ændre noget i det store billede (Kemp et al. 2009:13). Naturen ses som noget, der er upåvirkelig af menneskelige aktiviteter, kompleks og uforudsigelig, hvortil det ikke vil være meningsfuldt at forsøge at styre den. Det er allerede for sent at gøre noget ved det (Kemp et al. 2009:39). Handlingslammelsen bliver til en selvopfyldende profeti, da man allerede har opgivet, fortsætter i samme bane og til sidst vil det derfor være for sent at handle på forandringerne (Kemp et al. 2009:41). Den anden psykiske barriere er *ubetydelighedskomplekset*, som består af en opgivenhed som enkelt individ, da ens egen handling ses som ubetydelig, hvis andre ikke vil handle ligeledes. Man ser heller ikke noget potentiale i en national handlen, hvis andre nationer ikke gør noget (Kemp et al. 2009:13). Den individuelle indsats ses som ubetydelig og ikke meningsfuld. Dog er der stadig en opfattelse af, at mennesket i fællesskab stadig har mulighed for at gøre en forskel for klimaforandringerne, man er bare ikke i stand til at koble den indsats til fællesskabets indsats (Kemp et al. 2009:43). Selv stærk offentlig styring ville ikke være en løsning på problemet, da dette kan ende som en form for sovepude, hvor den individuelle indsats synes unødvendig (Kemp et al. 2009:44). Modsat *fatalismen*, med holdning om, at alt er ude af ens hænder, er der dog stadig en tro på i *ubetydelighedskomplekset*, at skuden kan vendes, hvis alle gør en indsats. Den tredje og sidste psykiske barriere er *kortsynetheden*, som er karakteriseret af, at man ikke er vant til at forholde sig til problematikker langt ude i fremtiden, eksempelvis at sikre sine børn og børnebørns fremtid (Kemp et al. 2009:14). Man er ikke bevidst om, dét 'at lade stå til' er et valg, som får konsekvenser for fremtiden. Den er karakteriseret af en tilfredshed ved at gøre en indsats, når det lige passer ind i hverdagen, men der holdes ikke et konsekvent, bæredygtigt handlingsmønster (Kemp et al. 2009:46). Her handler det i høj grad om at få brudt med de nuværende tænkevaner og få andre til at indse, at ens egne handlinger vil påvirke andre i en positiv eller negativ retning og samtidig også mangel på samme, har konsekvenser for andre end en selv (Kemp et al. 2009:47).

Hvor førnævnte teorier var relevante i forhold til at give en forståelse af, hvorfor frilænderne gør, som de gør, og hvordan mening opstår, er Kemp og Nielsens teori om *klimabevidsthedens barrierer* behjælpelig med at give en forklaringsramme for en ikke-praksis.

Fællesskab i en flydende tid

Følgende afsnit redegør fra Baumans teori om fællesskabets mange ansigter og problematikker og er udvalgt ud fra at have relation til frilændernes udtalelser om fællesskabet og det sociale liv på Friland.

For at forstå Baumans teorier er det væsentligt at tage udgangspunkt i hans forhold til samtidens globale tidsalder postmoderniteten, som han stiller i relief til moderniteten (Jacobsen 2009:452). Han anskuer globalisering ud fra en *nærhedsmoral* og argumenterer for, at denne må træde til, hvis ikke globaliseringen skal få negative konsekvenser (Jacobsen 2009:449). Der er i udgangspunktet intet fællesskab, ingen solidaritet og enhver form for moral er i forfald i den postmodernistiske tidsalder. Fællesskabet er 'imaginært' og flygtigt (Jacobsen 2009:452). Aktører må derfor definere fællesskaber ud fra, hvem vi skal være solidariske overfor; og vi må vælge, hvor vi hører til (Jacobsen 2009:453). Det er i sig selv ambivalent at skulle vælge, hvor man hører til, og i samme ombæring eksisterer fællesskaber blot som forestillinger (ibid.). Men selvom verden er global, har mennesker behov for nærhed og fællesskabsfølelse som forudsætning for varighed og socialitet (Jacobsen 2009:464).

Fællesskabets udgangspunkt er en fælles forståelse, hvor medlemmer ikke er i tvivl om, hvilket fællesskab de indtræder i, og denne forståelse sikrer, at alle medlemmerne i fællesskabet forbliver sammenknyttede (Bauman 2002:15-16). Det betegner Bauman som *et sandt fællesskab*:

"Et sandt fællesskab skal ikke gives nogen motivation for refleksion, kritik eller eksperimenteren – fordi fællesskabet kun er tro mod sin egen natur, for så vidt det er anderledes end andre menneskelige grupperinger, lille og selvtilstrækkeligt" (Bauman 2002:18).

Det at være tro mod fællesskabets egen natur betyder også, at der er en vis ensartethed, og da denne ikke længere kan sikres med afstande som førhen (lokalsamfunds afgrænsning), er det nu et spørgsmål om at håndplukke medlemmer for at være sikker på, at dem, som indtræder i fællesskabet, er tro mod dets natur (Bauman 2002:19). Fællesskabet er, ifølge Bauman, det der repræsenterer sikkerheden for individet i postmodernismen, hvor friheden og det autonome individ står på den anden side af dette. For at individet kan være 'i sikkerhed' i fællesskabet, "kræver fællesskabet absolut lydighed til gengæld for de tjenester, det stiller til rådighed" (Bauman 2002:10). Fællesskab er, at alle uden spørgsmål hjælper, når der er brug for hjælp, hvilket også er et udtryk for reciprocitet, som vil blive uddybet i 'Relationer og netværk' s. 43. Dog er det ikke sådan i nutiden:

"Sammenfattende kan man sige, at det er slut med de fleste af de stabile og solidt forankrede orienteringspunkter som engang vidnede om et socialt miljø, der havde en længere varighed og var mere sikkert end et enkelt individs levealder. Det er slut med visheden om at vi vil mødes igen," (Bauman 2002:51).

Det, der truer fællesskabet, er den forskel, som opstår mellem det forestillede fællesskab, kaldet *drømmefællesskabet* og det reelt eksisterende – altså et kollektiv som foregiver at være et fællesskab (Bauman 2002:9). *Drømmefællesskabet* er "et fællesskab af ligesindede, der opfører sig på samme måde - et enshedens fællesskab" og knytter sig til identitetskampe (Bauman 2002:66). Identiteten formes gennem hele livet. Det er et projekt, som aldrig står stille; men det er heller ikke ønskværdigt, for det svækker muligheden for at kunne vælge om, i fald noget nyt virker mere tillokkende (Bauman 2002:67). Derfor må fællesskabet, hvori en sådan flydende identitet kan indgå, have de samme kendetegn, hvilket Bauman betegner *det æstetiske fællesskab* (Bauman 2002:68). Bånd, der opstår mellem dets deltagere, er, ifølge Bauman, "overfladiske, pligtbetonede og flygtige" (Bauman 2002:73). *Det æstetiske fællesskab* beror på oplevelser og hører ikke til i hverdagens rutiner.

I opposition hertil er *det etiske fællesskab*, som består af alt det modsatte end *de æstetiske* (Bauman 2002:74). Disse er udgjort af etiske principper som grundlag, eksempelvis den etik om bæredygtighed i økosamfund. *Det etiske fællesskab* kendetegnes ved at være bindende, have langsigtede engagementer, umistelige rettigheder, faste forpligtelser og være "broderligt delende" (ibid.). Den broderlige forpligtelse består i at hjælpe hinanden, når der er brug for det for at kunne se hinanden i øjnene og ligger til grund for individets engagement heri. Dét at knytte menneskelige, sociale bånd er en tidskrævende proces, hvilket også fordrer langsigtede perspektiver, og som Bauman udtrykker det: "I dag har samhørigheden en tendens til at være kortsigtet og blottet for fremtidsperspektiv," (Bauman 2002:87).

Set fra et andet perspektiv er der også dem, som vælger ikke at være en del af et fællesskab, som aktivt melder sig ud, og som er uafhængige af fællesskabets sikkerhed. Bauman betegner dette som *de succesfuldes udtræden* - de som klarer sig selv og ikke har brug for fællesskabet, fordi det ikke kan tilbyde dem noget. Med Baumans ord har 'de succesfulde' en "afsky for afhængighed af andre" (Bauman 2002:60). Disse vil lades i fred og ønsker ikke at engagere sig i fællesskabet, fordi det ikke har værdi for dem (Bauman 2002:53). Disse er ikke definerede ved en bestemt lokalitet, fordi de bestrider globen som eksterritoriale 'kosmopolitter' (Bauman 2002:57).

I modsætning til disse succesfuldes ensartede, men afmonterede fællesskab, står de stedsbundne, territorielt afgrænsede fællesskaber. Her citerer Bauman Richard Sennett: "mens økonomiens mobile institutioner mindsker oplevelsen af at høre til et bestemt sted... knytter menneskers engagement sig i stigende grad til (...) lokaliteter"(Bauman 2002:111). Dette betegner Sennett som 'stedsfornemmelse', som er behovet for at høre til et sted. Stedet kan således være formidleren af den tryghedsfølelse, som staten ikke længere kan tilbyde i kraft af, at den moralske stat afmonteres (Bauman 2002:113). I forlængelse heraf opstiller Bauman distinktionen mellem 'gated communities' (*frivillige ghettoer*), de succesfuldes tilflugtssted, omgivet af høje mure og sikkerhedsvagter, og *ghettoen* på den anden side. *Ghettoen* er udgjort af det, Loïc Wacquant definerer som: "En kombination af en rumlig afgrænsning og en social lukning" (Bauman 2002:116). Det er altså en blanding af 'fysisk nærhed/distance', 'moralisk nærhed/distance' samt 'insider-homogenitet', der står i opposition til resten af samfundets heterogenitet (ibid.). *Ghettoen* er betegnet af, at indbyggerne i den ikke kan slippe væk og betoner således et fællesskabs umulighed (Bauman 2002:118ff).

Hvis der skal opstå fællesskab som i før-moderniteten, de stedsbunde, langvarige og *etiske fællesskaber*, understreger Bauman at det: "(...) kan og skal det kun være et fællesskab sammenvævet af lighed og gensidig omsorg," (Bauman 2002:148).

Bauman kan være behjælpelig med at beskrive forskellige karakteristika for fællesskaber i en postmoderne kontekst og har netop et kritisk potentiale, da han ikke mener, at der ikke er tale om fællesskab i dets oprindelige form mere, grundet individualiseringen. Dette lægger op til en diskussion af fællesskabets art, og hvad der udgør netop essensen af Frilands (u)mulige fællesskab og sociale praksis. Hvad Baumans teori dog ikke kan sige noget om, er forholdet mellem individerne i fællesskaber og karakteristikken af disse samt rammerne for et opstået fællesskab. Dette er grunden til nedenstående teoretiske fremstillinger.

Relationer og netværk

Følgende teoriafsnit er udpluk fra teorier, som bevæger sig tæt på hinanden, men hver især har styrker, som de andre ikke har, der kan belyse frilændernes sociale praksis i forbindelse med social kapital, de relationer de har til hinanden, og hvad disse indeholder.

Når det kommer til teorier om relationer mellem individer, er flere teoretikere relevante at belyse, herunder Robert Putnam, Mark Granovetter og Thomas Scheff. Alle tre teoretikere bygger på

forskellige sider af fænomenet *relationer*, hvilket gør teorierne relevante i vores forståelse af det sociale liv på Friland.

Social kapital, ifølge politolog Robert Putnam, er forbindelser mellem individer, *sociale netværk* og *reciprocitetsnormer* samt den *tillid*, der kommer i forlængelse heraf. Det er en art 'borgerlig dyd' (*civic virtue*), som er stærkest, når denne er indlejret i netværk af sociale relationer (Putnam 2000:19). Med *reciprocitet* menes en gensidig forventning fra hverandre i en given sammenhæng, altså en forventning om, at hvis jeg gør noget for dig, forventer jeg, at du gør noget for mig (Putnam 2000:20). Denne *reciprocitet* kan bestå af enten en *individuel* karakter, hvor man forventer noget fra den, man selv har givet noget til, eller en *generaliseret* karakter, hvor man giver noget til én men forventer ikke, at det er den samme person, som gengælder tjenesten (Putnam 2000:21).

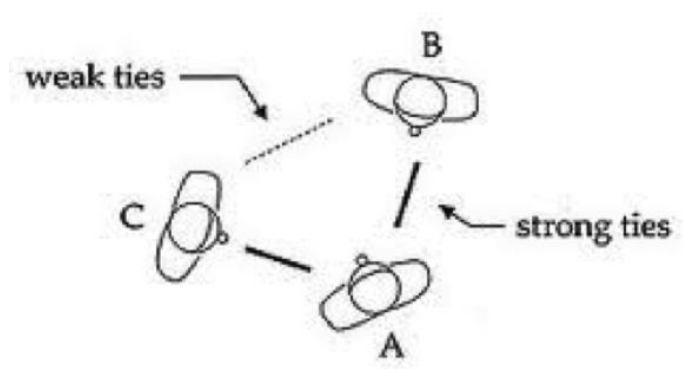
Den *sociale kapital* har, ifølge Putnam, flere ansigter, hvilke er et privat og et offentligt ansigt. Med det menes, at individer kan skabe forbindelser, som styrker deres egeninteresser, som eksempelvis i en jobsøgningssituation, hvor 'networking' er en vital del af at få et arbejde. Putnam forklarer det således: "For most of us get our jobs, because of whom we know, not what we know," (Putnam 2000:20). Det er *social kapital* 'in action'. Det offentlige ansigt viser sig også med en vis eksternalitet – altså når den *sociale kapital* kan nå ud til det bredere samfund. Det er ikke kun nødvendigt for den enkelte med sociale forbindelser, men kan også virke adfærdsregulerende og involvere gensidige forpligtelser. Interaktioner mellem medlemmer af et givent netværk, som eksempelvis et community af en vis hyppighed, skaber en norm af *generaliseret reciprocitet* (Putnam 2000:21). Det betyder også, at der er et gensidigt ansvar for handling. Her er det vigtigt at pointere, at *social kapital* ikke kun er en 'god' ting set fra et socialt perspektiv, men kan også bruges til antisociale formål – eksempelvis at fryse uønskede tilflyttere ud (Putnam 2000:22).

Også sociologen Mark Granovetter arbejder videre med tanken om at skabe forbindelser og styrken af relationer i hans artikel "the strength of weak ties" og betegner disse relationer som bånd eller ties, der defineres ved:

"The strength of a tie is a (probably linear) combination of the amount of time, the emotional intensity, the intimacy (mutual confiding), and the reciprocal services which characterize the tie" (Granovetter 1973:1361).

Ud fra Granovetters definition kommer han frem til to primære typer af bånd, *stærke bånd* og *svage bånd*. Hvorvidt båndet er stærkt eller svagt afhænger af den styrke, der lægges i de karakteristika, som

er tid, følelser, intimitet og reciprocitet. De *stærke* og *svage bånd* kan være behjælpelige med at beskrive vores informanternes relationer til hinanden og kan sige noget om, hvorvidt de relationer, der indgås, består af mere formel eller uformel karakter. Granovetter taler også om *brobygning*/'*bridging*' mellem individer, som er en linje i et netværk, som er den eneste vej mellem to punkter (se figur 1). Denne bro kan kun bestå mellem individer, der har en relation, der er karakteriseret af at være svage (Granovetter 1973:1364). Hvis individ A har en stærk relation til individ B og individ C, vil individ B og C højst sandsynligt have interageret og en relation vil blive genereret. Er denne relation svag er der bygget en bro mellem disse gennem deres forbindelse med individ A.

Figur 1 - Styrken af relationer mellem individer

Som ovenstående figur illustrerer, er der stærke bånd mellem individ A og individ B samt individ A og individ C, hvor det *svage bånd* og *broen* er mellem individ B og individ C. Granovetter argumenterer for, at det især er gennem de *svage bånd*, at individet opnår forskellige muligheder og mere information. Selv giver han et eksempel med at få job, hvor det især er gennem de *svage bånd*, at de fleste har fået muligheden for at få et job (Granovetter 1973:1371).

Især Granovetters begreb *bridging* lægger sig tæt op af Putnams begreber, som også betegnes *bridging* og yderligere har Putnam tilføjet begrebet *bonding*, som giver en forståelse af de nuancer, som eksisterer inden for den *sociale kapital*. I Putnams optik er *bridging* kendetegnet som inkluderende, og *bonding* ekskluderende. Det vil sige, at *bonding* i *social kapital* er en form for indad-forstærkende effekt og adskiller sig fra resten af verden som homogene, eksklusive grupper – eksempelvis fine country klubber, loger, kvindegrupper og etniske grupper (Putnam 2000:22). Især indenfor *bonding*-netværk er der en *stærk gensidighed* og en evne til at mobilisere solidaritet samt en stærk loyalitet overfor medlemmer.

Bridging er i stedet en organisering af mennesker, som har en fælles idé, mål eller overbevisning og søger at forbinde individer samt viderebringe information, samt er det *reciprocitetsgenererende* (Putnam 2000:22ff). Her kan *bridging* genkendes, som det Granovetter beskriver som 'the strength of weak ties'. Forskellen er, som Putnam, med inspiration fra Xavier de Souza Briggs, beskriver: "*Bonding* is for getting by, *bridging* is for getting ahead," (Putnam 2000:23).

Putnam og Granovetter hjælper os med at forstå de indre relationer mellem de enkelte frilænder på et mikroniveau samt frilændernes muligheder for at skabe nye forbindelser til andre individer; altså en tilgængelighed i fællesskabet. Teorierne kan dog ikke sige noget om de mere konfliktfyldte relationer mellem informanterne, hvortil Bauman og Thévenot kan være mere behjælpelige her. Ligeledes er disse to teoretikers ovenstående begreber ikke behjælpelige med at forstå de ydre rammer for frilændernes praksis samt deres gøremål med hinanden, hvilket Thomas Scheff kan hjælpe med at få en bedre forståelse af.

Den amerikanske sociolog Thomas Scheff har gennem diskursanalyse udviklet forskellige teorier om typer af relationer. Han har forsket i menneskelig adfærd, som relateres til de mindste dele af den sociale interaktion, gennem eksempelvis samtale, fagter, ord og mimik, til den største helhed af sociale strukturer, eksempelvis grunden til første verdenskrig (Scheff 1978:1f). Denne fremgangsmåde i udviklingen af begreber placerer også hans teori i familie med interaktionistisk videnskabs tradition, i en diskursanalytisk sammenhæng (Scheff 1978:70). Scheffs begreber om relationer mellem personer forklarer han selv som primitive og fundamentale (Scheff 1978:69). En interaktion på mikroniveau mellem to personer, hvor fokus er på valg af ord, fagter og følelser i interaktionen, er ikke dette speciales fokus, men derimod hvordan informanterne vælger at beskrive de relationer, som de har til hinanden på Friland.

Karakteren af praksis mellem individer definerer Scheff som enten *relationsorienterede diskurser* eller *emneorienterede diskurser*. *De emneorienterede diskurser* involverer objekter i den ydre verden som eksempelvis at spise, have pligter, penge, karakterer, hvor *de relationsorienterede diskurser* består af tanker og følelser, som opstår mellem de deltagende individer (Scheff 1978:79). Man kan derved sige, at *de emneorienterede relationer* er nødvendige relationer, for at få tingene til at hænge sammen, og betegnes som mere daglige gøremål, hvor *de relationsorienterede relationer* er dem, som man selv er i stand til at vælge til eller fra. Der opstår noget fælles heri, som man er interesseret i at fastholde og være en del af. Ligeledes kan diskurserne være til stede samtidig (Scheff 1978:79-80).

Disse to begreber, kan tilnærmelsesvis sammenlignes med Putnams *formel* og *uformel social kapital*. Den *formelle sociale kapital* er relationer mellem eksempelvis lærer og forældre, som er til forældremøde; det er formelt organiseret, med tjeckliste for fremmøde, talehierarki og andre formaliteter. Den *uformelle sociale kapital* kan opstå i situationer, som er præget af det modsatte; nemlig det tilfældige møde, den løse aftale eller når familien spiser sammen (Putnam 2002:10). Hvor den *formelle sociale kapital* kan sammenlignes med de *emneorienterede diskurser*, hvor praksis består i formelle opgaver, som skal få tingene til at hænge sammen, kan den *uformelle sociale kapital* sammenlignes med de *relationsorienterede diskurser*, hvor følelser, tanker og fællesinteresser knyttes hertil. Dog er Putnams udlægning af formel og uformel social kapital 'set fra oven' og kan ikke beskrive praksis i mellem mennesker i situationen (Putnam 2002:9). Det betyder, at lige så snart der er skift i interaktionen, kommer Putnams begreber til kort, men diskursen hos Scheff kan skifte i samme sociale rum. Her kan Scheffs teori i stedet være behjælpelig med at belyse praksis i relationen mellem frilænderne og er mere situationelt bevægelig i form af, at diskursen kan skifte alt efter, hvad der tales om og fra hvis synspunkt, praksissen beskrives (Scheff 1978:80).

Kodningsstrategi

Se Bilag 17

Kortlægning og fortolkning af praksis

Hverdagen på Friland

Nedenstående analyseafsnit vil undersøge hvordan frilænderne strukturerer deres hverdag, hvilke praksisser deres hverdag er præget af, og hvilket forhold de har til tid. Disse vil især analyseres med hovedvægt på Birte Bech-Jørgensens teori om hverdag med fokus på tidsaspektet heri, og de resterende teorier vil appliceres i de tilfælde, hvor det er meningsfuldt for forståelsen.

Herunder følger eksempler på, hvad tiden udnyttes til, og hvordan hverdagen beskrives af frilænderne. Alfred forklarer, hvad en typisk hverdag består af for ham:

”Måske skal jeg lige ud og løbe en tur, nogle gange laver jeg yoga (...) Jeg laver mad fra bunden, varm mad og sådan noget, ikke? Jeg abonnerer på den der Årstidernes veganerkasse, og så går jeg og laver mad fra den. Det går der en del tid med. Går en tur i det gode vejr, og så snakker jeg lidt med naboerne, og sådan noget” (Bilag 1:8).

For at Alfred kan strukturere sin hverdag efter en forventning om, at han kan snakke med sine naboer, er der også en tillid til, at der er naboer at snakke med. Denne tillid peger på et engagement i *det familiære regime*, hvor godet er det velkendte og nærvær, hvilket også kommer til udtryk i ‘varm mad fra bunden’, som peger på noget familiært. Alfreds hverdag er udgjort af de aktiviteter, der virker *meningsskabende* for ham, da de er en måde at strukturere hverdagen på. Det tyder på, at det er en ureflekteret handling at modtage mad fra Årstidernes veganerkasse, da han bor et sted, hvor det er muligt at dyrke grøntsager selv. Det kan virke en smule paradoksalt i forhold til at leve i et økosamfund med fokus på bæredygtighed, at Alfred vælger at få leveret grønt fra veganerkassen, når han bor på Friland, hvor der allerede er et dyrkningsfællesskab i fælleshaven, og der således ikke behøvede at køre en bil frem og tilbage med Alfreds mad. Det kan også skyldes, at han stadig er ‘ny’ på Friland og endnu ikke en del af fælleshaven eller har oparbejdet et frostsikkert forråd endnu. Thilde beskriver, ligesom Alfred, sin hverdag som udgjort af en rækkefølge af aktiviteter:

”Så står jeg op om morgenen, og så skal jeg fodre dyr og åbne for dem. (...) Ja, men så kan det være der skal støvsuges, og sådan lidt praktiske ting, noget kontorarbejde, noget post og noget frilandsmail, som lige skal læses igennem og kigges på (...) eller om jeg har arbejde med formidling (...) Her i går har jeg lige fået sorteret lidt frø og sået lidt. Ja. Så spiser jeg frokost sammen med Troels (kæreste). Langt de fleste dage er vi hjemme

begge to til det (...) Så går eftermiddagen med sådan nogle af de samme ting som om formiddagen, bare lidt omvendt" (Bilag 9: 5-6).

Thildes dag har samme opbygning som Alfreds, som både en *lineær tidsoplevelse*, da der er start og slut, men også en form som en spændingskurve med et midtpunkt som frokosten, hvorefter dagen fortsætter som rækkefølger af 'de omvendte ting' - hvilke vi fortolker som, at hun lukker af for dyrene og tjekker Frilandsmail igen om aftenen. For Thilde er *planregimet* hverdagens engagement, da hun forklarer sin hverdag som aktiviteter, der hver især har et formål, forstået som eksempelvis at 'støvsuge medfører at fjerne støv', at 'sortere frø' medfører at 'kunne plante' med videre. Der er en vis pragmatisk sammenhæng i Thildes hverdag, som er fuldført, når 'de omvendte' er gjort. Især en hverdag med tid til familien er en vigtig faktor for Line:

"Ja, så plejer vi at gå ud, fordi Sylvester (søn) vil rigtig gerne ud. Så vi er ude, en af os, med Sylvester, eller begge to indtil frokost. Og man kan sagtens lave noget samtidig, altså enten så cykler vi rundt på Friland, går tur på legepladsen eller nede at se på hesten eller kaninen og hønsene" (Bilag 7:19).

Lines engagement udspringer af *det familiære regime*, hvor især den yngste søn fylder hendes hverdag med aktiviteter, der drejer sig om hans velfærd. Hun eller manden drager omsorg for sønnen ved at tage ham med udenfor, da 'Sylvester rigtigt gerne vil ud'. Hverdagens handlinger er med afsæt i omsorg for sønnen og familiens velvære.

Line nævner flere steder i interviewet, at hun anser frilændere som folk, der gerne vil være udendørs (Bilag 7:21). Det stemmer overens med, hvad vi observerede den første dag på stedet, hvor vi blev vist rundt af Julius, hvor der var liv på Friland på trods af en kold vind og nætter under frysepunktet (Bilag 10:1). Her mødte vi frilænderne som nogen, der var i gang med noget i haven og havde god tid til at stoppe op og snakke med os, selvom det var en almindelig mandag eftermiddag (Bilag 10:1f). Det at komme ud og gå tur er også noget, der fylder meget i Julius' hverdag, hvor han enten kan komme ud i sin have eller rundt på Friland for også lige at hilse og snakke med folk (Bilag 4:1). Det samme gør sig gældende for Alfred (Bilag 1:8). Hverdagen på Friland er udgjort af aktiviteter, som frilænderne prissætter højt og er aktiviteter, som de gerne vil fordybe sig i. De fylder deres hverdag med praksisser, som de finder *meningsgivende* og praksisser, der betyder noget for dem, som madlavning fra bunden eller kvalitetstid med familien. Hverdagen bliver i mindre grad fremstillet som stressende og hektisk.

Den frie tid

Et element, som viser sig som ret afgørende for flere af frilændernes hverdag, er Frilands retningslinje om gældfrihed (Bilag 12:1). Især Stig adresserer dette punkt som afgørende for sin egen hverdagspraksis: "(...) for at jeg kan gøre, hvad jeg gør [er på baggrund af at] Jeg sidder her gældfri" (Bilag 8:17). Gældfrihed gør det muligt for frilænderne at dyrke de interesser og aktiviteter i en højere grad, end hvis de skulle beskæftige et 37 timers job om ugen, fordi der ikke er samme behov for at tjene penge til afdrag på et huslån (jf. Beskrivelse af Friland:16). Der er dog forskelle på, hvordan frilænderne anvender den frigivede tid, eller hvor meget de hver især tildeler *klokketiden* relevans for hverdagen. Anders beskriver gældfriheden som essentiel for hans hverdag:

"Fordi man får mulighed for at beskæftige sig med de ting man selv synes man vil. Så kan man bruge en dag om ugen på at tjene penge, og resten af tiden på de projekter man selv synes er spændende. Måske på at udvikle noget" (Bilag 2:4).

I Anders' hverdag betyder det, at han kun følger *klokketiden* i den mest nødvendige udstrækning og i stedet prioriterer 'de ting, han vil' og det, han 'selv synes er spændende', hvilket peger på, at han ønsker at bruge tid på *meningsfulde* oplevelser i stedet for de upåagtede hverdagsaktiviteter. Oplevelser er det den *indre tid* er udgjort af som en ikke-lineær række af nedslagspunkter forstået som modsætningen *klokke tid*, som er udgjort af de gængse tidssegmenter (minut, time, uge etc.). Ifølge Bech-Jørgensen er, det som Anders gør, medvirkende til, at han som en del af det senmoderne samfund undgår stress, fordi hans tid er under egen kontrol. Der er altså ikke 'kortere og kortere' mellem tidssegmenterne i Anders' hverdags *klokke tid*, fordi han opererer mere ud fra sin *indre tid* (jf. Om hverdag, tid og mening:32f). Det tyder på, at det som er *meningsskabende* for ham i hverdagen hænger sammen med en vis usikkerhed, hvilket også kommer til udtryk i det, han siger '*måske* på at udvikle *noget*'. Det, at hverdagen ikke er udgjort af en række selvfølgeligheder for Anders, der har med arbejde og klokke tid at gøre, peger også på, at hans engagement bunder i *det eksplorative regime* i Thévenots begrebsunivers. Det vil sige, at han hellere vil udforske en usikker verden, end han vil være i hverdagens trummerum. Det peger på, at han hviler i *det eksplorative regime* med *lukkede øjne*. Det gør ham ikke usikker eller frygtssom, at han ikke ved, hvad han vil bruge tiden på, men at han tænker på at udvikle. En hverdag er for ham først *meningsfuld*, når den er udgjort af oplevelser og udforskning, og han kan udforske den.

Julius ser tiden som essentiel for at kunne tage hensyn både til naturen men også til sine medmennesker, idet at der er mere overskud, når der er tid til at forholde sig til hinanden (Bilag 4:1).

Det vigtigste er dog, at han kan tage hensyn til naturen og miljøet. "Hvis ikke man har tid til at tænke over, hvordan man gør tingene, gør man, som man plejer, og det er en forhindring for at kunne tænke bæredygtigt" (Bilag 4:1). Bæredygtighed lægger Julius meget på sinde, og han stiller sig kritisk til 'ikke at have tid', hvilket peger på, at han retfærdiggør sine handlinger ud fra *den grønne verden* og dennes *gode*, hvori bæredygtighed indgår. Han hviler i retfærdiggørelsesregimet med *lukkede øjne*, hvor retfærdiggørelsen i *den grønne verden* kommer til udtryk i hans store engagement. Det ses i forhold til hans grønne hverdagspraksis, som selv i Frilands standard er udover det sædvanlige: Han gemmer alt, han på et givet tidspunkt får brug for, bruger ålegræs, som han henter på stranden, som ukrudtshæmmer og har et skur i haven, som indeholder 10 liters-dunke med urin, han bruger til gødning (Bilag 11:2). Ud fra empirien er han den eneste frilænder, vi kender til, som har et urin-skur. Udover at have en ekstraordinært grøn praksis mener han, at dét at have god tid afføder, at man kan tænke over, hvordan man gør tingene - altså at reflektere over hverdagens *selvfølgeligheder*. Det er, i Bech-Jørgensens optik, et udtryk for *meningsskabelse* i det øjeblik, *selvfølgelighedernes symbolske orden* fortolkes af individet, hvilket udsagnet er et eksempel på (jf. Om hverdag, tid og mening:31). Julius nævner netop, at hvis man ikke tænker over praksis, 'gør man, som man plejer', hvilket for ham er lig med ikke-bæredygtighed, da det kræver et brud i *selvfølgelighedernes symbolske orden* for at kunne reflektere over egne handlinger. Anders mener i tråd med Julius, at tid og bæredygtighed hænger sammen men ud fra en økonomisk kontekst: "Jah, så det, det synes jeg nærmest er en forudsætning (...) for at kunne leve nogenlunde bæredygtigt, *ikke* at have et lønarbejde" (Bilag 2:4) I Anders' optik er dét at have et lønarbejde noget, som hænger sammen med forbrug, bilkørsel og ferier på Solkysten, hvilket for ham er et udtryk for, at det at være afhængig af *klokketid* er det samme som at være ubæredygtig i *den grønne verden*. Det har for Anders en betydning for bæredygtigheden ikke at være i besiddelse af penge, fordi der ikke er penge til 'at svine':

"Det at have tid gør at jeg bliver og agerer mere bæredygtigt (...) Hvis man ingen penge har, er der meget skarpe grænser for, hvor meget man kan svine, medmindre man virkelig prøver på det. Prikker hul i bilernes benzintanke (latter) (...) Det er sådan hele vejen rundt, hvis man ikke har pengene, så har man tid" (Bilag 2:4).

Anders har sin egen ideologi om penge og tid og i stedet for 'tid er penge', vender han den om og siger 'penge er tid'. Penge er som en uønsket nødvendighed, som hæmmer ham fra at lave det, han helst vil – det som han finder *meningsfuldt*. Dette kan siges at være en refleksion over eller en fortolkning af en *selvfølgelighed*, som er 'tid er penge', eller at det er godt/vigtigt at tjene penge. Han har dermed dannet mening ud af en forholden-sig-til en *selvfølgelighed* og fundet en anden og ny *selvfølgelighed*, som gælder mere for hans liv, hvilket er en *symbolsk håndtering* - altså en justering af hans hverdagskultur i

henhold til *selvfølgeligheden* om, 'tid er penge'. Han forbinder endvidere 'det gode' i at have god tid med bæredygtighed, som vi også så hos Julius. Det betyder, at der er knyttet ny mening til at have god tid og ny mening til at have et arbejde, hvor bæredygtighed ses af Anders som en forlængelse af *ikke* at arbejde ret meget. Anders retfærdiggør således i den moralske verden; *den grønne verden*. Dennes *ækvivalensprincip* står i dette tilfælde som en direkte kontrast til retfærdiggørelse i *markedsverdenen*, hvor målet i høj grad er at erhverve sig penge, som igen kan bruges på forbrugsgoder.

Stig bruger den tid, som gældfriheden medfører til at udvide sin horisont: "Jeg kan bruge min tid på at udvikle, fantasere og læse bøger" (Bilag 8:17). Tiden brugt på at læse og fantasere, forklarer han, bruges til noget konkret nemlig udvikling af et nyt off-grid samfund, kaldet Grobund (Bilag 8:4f). Rent moralsk er Stigs engagement retfærdiggjort i *den grønne verden*, da hans drøm om et økologisk fællesskab bliver til virkelighed gennem hans hverdagslige praksis. Stigs hverdag er i nogle henseender styret af *klokketiden*, når han eksempelvis arbejder på forskellige projekter om Friland og holder møder om Grobund, hvor det er nødvendigt at mødes med andre på bestemte tidspunkter (Bilag 8:17). Hans *indre tid* bruges på læsning og fantaseringen men ikke som et løst flow, fordi der ligger et mål bag, og hans tid er på den måde i balance mellem *klokketid* og *indre tid*. Ifølge Bech-Jørgensen er en balance mellem disse to en måde at undgå stress (jf. Om hverdag, tid og mening:36f). Lines oplevelse af tiden på Friland skiller sig en smule ud fra dem, vi har set indtil videre:

"Det er fedt. Det føles lidt som at holde ferie stadigvæk. Jeg (...) har det sådan stadig, når jeg kommer hjem (til Friland), nogle gange der tænker jeg, hvornår er det, vi skal hjem" (Bilag 7:7).

Lines oplevelse af, at der er god tid på Friland, føles både som ferie, og lidt som om der kommer et stop en dag, i og med at hun siger, "hvornår skal vi hjem". Endvidere forklarer hun, hvordan det er at have ferie-tid: "(...) der er ro på. Og det er jo det, vi rigtig gerne ville have. Altså at der er tid til, at der bare er tid. Og det synes jeg, at der er" (Bilag 7:19). En lignende holdning møder vi hos Jesper, der flyttede til Friland, fordi han 'drømte om' at få "tid til bare at være" (Bilag 3:15). Det peger på, at Lines og Jespers fortolkning af det, Bech-Jørgensen kalder 'det gode liv', er, at der er god tid til at leve det. Det betyder også omsat til Bech-Jørgensen, at det i højere grad er den *indre tid*, Line navigerer efter, da hun overgiver sig til ferie-følelsen. Hendes udsagn, 'hvornår skal vi hjem', tyder på, at det for hende føles uvirkeligt, som 'lånt tid', at have en hverdag, der føles som ferie; en slags parallel tid til hverdagen og samfundets *klokketid*. Forskellen på Lines og Jespers udsagn er Jespers henvisning til 'drømmen om', hvilket peger på en anden hverdag end Lines, hvor Line er midt i det. Jesper forklarer i

sammenhæng med hverdagen, hvordan parret har masser af tid, men at de, pudsigt nok, samtidig har travlt:

”... vi har også masser af tid, ikke. Eller det burde vi have, synes vi. Vi har skidetravlt. Det sker tit, når man ikke har fast arbejde, så pludselig så bliver kalenderen altså helt fyldt. Men det er sådan helt afhængigt af, hvad vi er involveret i på Friland” (Bilag 3:3).

Hverdagens travlhed bunder altså for parret først og fremmest i Frilands aktiviteter. Jesper forklarer, at når man *ikke* har fast arbejde, bliver kalenderen helt fyldt, hvilket kan anses som et produkt af Jespers fortolkning af hverdagens *selvfølgeligheder* baseret på hans reviderede erfaring - man får nemt travlt, når man *ikke* har et arbejde, fordi *klokkentiden* virker komprimeret, og sekvenser af aktivitet har korte mellemrum. Der er noget, der tyder på, at parret, som nu er pensionister, har været ude for en ‘ekstern forandring’, der har bevirket en *symbolsk håndtering* i form af den *tidsmæssige selvfølgelighed*, der justeres: “det sker tit når man ikke har et fast arbejde, så bliver kalenderen helt fyldt”. Altså en improvisation der sikrer, at de kan opretholde en hverdagsstruktur (jf. Om hverdag, tid og mening:35). Komprimeringen af aktiviteter på Friland er for Line, Jesper og Lotte også noget som ændres alt efter årstid (Bilag 7:19, Bilag 3:3). Det pensionerede par er på Friland om sommeren, hvor der er travlhed. Vinteren er mere stille, fordi der ikke kan laves ret meget udendørs og giver anledning til parrets rejser ud i verden (Bilag 3:3), (se Grå Praksis:61). Ifølge Line hænger frilændernes tid og aktiviteter også sammen med årstider og husbyggeri:

“(...) så er der jo nogle, der har helt vildt travlt, fordi de skal bygge i en bestemt periode, mens der er tørvejr, men så når det bliver vinter, så har de ikke travlt igen. Og så er det nogle, der bliver nødt til at arbejde massivt i en periode for at tjene penge til at bygge færdigt” (Bilag 7:19).

For Line er der ‘tid til bare at have tid’ til det, der er vigtigt i øjeblikket, og så ser hun, hvordan andre frilændere håndterer tiden, som afhænger af årstid, vejr, økonomi, eller det de hver især finder vigtigt. Det tyder på, både ud fra Jesper og Lottes udsagn, samt Lines oplevelse af andre frilændere, at den *cykliske tid* spiller en rolle for frilændernes aktivitetsniveau. Det vil sige, at årstiderne har indflydelse på deres hverdagspraksis, alt efter om de kan være udendørs og arbejde eller må blive inde for at kunne holde varmen.

Tid er noget frilænderne har og noget, de har valgt at have mere af ved at flytte til Friland. Det er noget, der kan lade sig gøre, som vi ser i forlængelse af gældfrihed og dermed også frihed fra at tjene

penge til et huslån. Set i relief til Birte Bech-Jørgensens hverdagslivsteori er der en interessant balanceren mellem *klokketid* og *indre tid* på Friland. Hvis ikke individet kan finde en balance herimellem, meldes de ud af samfundet, men for frilænderne er det i højere grad et spørgsmål om at indrette sig sådan, at de hverken melder sig ud eller overgiver sig helt til den ene eller anden tidsopfattelse med Birte Bech-Jørgensens terminologi.

Grøn Praksis

Følgende afsnit er en analyse af frilændernes grønne praksis i hverdagen. Analysen vil først berøre frilændernes tanker om klima og natur som et afsnit, der belyser deres motiver og retfærdiggørelser for grøn praksis. Dernæst undersøger vi praksis i byggeprocessen og de tanker, som er forbundet hermed. Ligeledes ser vi på den måde, hvorpå materialitet udspiller sig på Friland. Afsnittet vil ligeledes behandle det vi benævner grå praksis som et modstykke til grøn praksis, hvilket også forekommer for frilænderne i form af rejser og for miljøet uhensigtsmæssige praksisser. Disse temaer vil vi hovedsageligt analysere ud fra Laurent Thévenots engagementsregimers, samt Peter Kemp og Lisbeth W. Nielsens klimabevidsthedsbarrierer, som er behjælpelige med at forstå og fortolke vores informanternes grønne praksis og bevidsthed herom.

Klima og natur

For Nina handler naturen og miljøet om en indgroet tilknytning hertil gennem sin barndom på Nekselø. Hun forklarer:

”...jeg (...) har været ligesom opdraget [til] at passe på naturen og miljøet i min opvækst (...) Så det kan jeg slet ikke lade være med at tænke på (...) jeg ville faktisk gerne have studeret biologi, fordi jeg måtte gøre noget ved forureningen. Jeg så hvordan det stod til rundt omkring, ikke” (Bilag 5:23).

For Nina har naturen altså altid haft en betydning for hende i sin opvækst. Ninas mand Jens stemmer i og forklarer, at parret gennem tiden har været inspirerede af Rudolph Steiner-tankegangen om økologi, og at efterlade en beriget jord efter man har dyrket grøntsager, også kendt som biodynamik (Bilag 5:23). Også Alfred fortæller, at han gennem sin opvækst altid har været tæt på naturen. Selv om han ikke har boet på landet, har han altid boet i ”yderdistrikter i provinsen” og altid tæt på naturen (Bilag 1:5). Thilde er som den eneste frilænder opvokset på Friland og i naturen her (Bilag 9:1). Hun

beskriver, hvordan hun har solide rødder på Friland, hvor hun som barn havde 'ti hold forældre' samt en 'stærk tilknytning til værdigrundlaget' og 'det meningsfulde heri' (ibid.). Naturen viser sig herved at have haft en stor rolle for flere af informanterne gennem hele deres liv.

Stig mener, at klimaet kan bære den frilandske livsstil mere end andre livsstile: "Der vil jeg nok sige, at det her liv, den her livsstil (...) – det kan jordkloden godt bære. Og ind kommer så den med klima igen. Det *hænger* sammen" (Bilag 8:9). Han er af den overbevisning, at klima og samfundsindretning hænger sammen:

"(...) for mig der kan man ikke snakke bare om klima. Det hænger satme sammen i ét stort sammensurium. (...) mit udgangspunkt det er virkelig, at vi skal ændre livsstil. Selve din måde at leve på, og forbruge på, og værdisæt. Og derfra ville det give så store forandringer, at klimaet det også får det bedre. Men vi er simpelthen nødt til at kunne gøre op med den der indgangsvinkel (...) "kampen mod naturen". Og at naturen, æh, først er noget værd, når den kan omsættes til bundlinjer. Det er så fuldstændig hul i hovedet" (Bilag 8:9).

Klimaet og naturen er ifølge Stig underlagt den gældende samfundsorden, hvilket ikke giver mening for ham, og som han mener, at eksempelvis Friland er løsningen på. Anders forklarer, at så længe der ikke er penge involveret, kan det være decideret svært at være klimauvenlig. Dog pointerer han bagefter, at der skal være en vis økonomisk stabilitet til stede, når man har en familie, som skal have mad og tørt tøj (Bilag 2:3). Igen ser vi, hvordan *den grønne moralverdens ækvivalensprincipper* udgør retfærdiggørelsen for Anders' og Stigs engagementer ud fra eksempelvis: 'naturen kun er noget værd, når den omsættes til bundlinjer', hvilket står i kontrast i *markedsverdenens gode*, som netop er monetært og forbundet med menneskeligt begær (jf. Pragmatiske retfærdiggørelser og engagementer:33). For Anders kommer den moralske retfærdiggørelse til udtryk i 'man kan ikke være klimauvenlig', hvis man ikke bruger penge' (Bilag 2:3). Dog sker der noget i form af ofringen af retfærdiggørelsesregimets *grønne verdens gode*, i og med at han i stedet i praksis er engageret i *det familiære regime*. For Anders betyder det, han *investerer* i at tjene og bruge penge på grund af sit engagement i familien, hvori *godet* er det velkendte og tryghed kan opnås. Idét Anders ser andre veje, tyder det også på, at han engageres med *åbne øjne*. Han er altså ikke helt tilpas i *det familiære regime*.

For Julius bunder bevidstheden omkring klima og natur i høj grad i tankerne omkring de næste, som kloden skal viderebringes til: "(...)det giver mig en god følelse, og (...) jeg gør det for (de) (...) kommende syv generationer (...) Det er sådan, det skal være" (Bilag 4:11). Alfred udtaler i samme ånd:

“Jamen [at være klimavenlig er] at være med til at sikre en ordentlig fremtid for (...) vores børn, ikke altså? (...) Det er jo [at] give mit eget lille skub i den retning” (Bilag 1:6). Julius’ og Alfreds engagementer bunder i *det familiære regime*, hvor de drager omsorg for de næste generationer, ved, i kraft af deres praksis, sikre nok ressourcer til dem. Samtidig peger det på, at Julius og Alfred overkommer barrieren *kortsynethed*, da de er i stand til at forholde sig til deres egen indvirkning på de kommende generationers liv og tænke langsigtet gennem den praksis, de hver især har i nutiden.

Anders opsummerer sine tanker om bæredygtighed, som at det er vigtigt ikke at gå og være ked af, hvor meget der sker, som er forkert, men også at være glad for det man gør ‘rigtigt’ (Bilag 6:8):

”Altså, det skal heller ikke bare være ”nu har jeg brændt så og så mange kilo CO2 af, så nu skal jeg have det skidt med det” ... For mig er det også vigtigt at der er en eller anden form for glæde og lethed over min tilværelse” (Bilag 2:3).

Denne glæde og lethed finder han ved at definere, hvad der er rigtigt for ham selv, hvilke grønne værdier man vil leve efter og glæde sig over, at man lykkedes med det, som er et verdenssyn, han deler med Katrine og Tom. Tom beskriver, hvordan han oplever en geist for løsninger, som det der driver parrets grønne praksis:

”Der er kommet så meget fokus på, at vi skal have et mindre og mindre fodaftryk på jorden. Men det er så negativt. Vi kan faktisk lave en bedre verden, mennesket kan være positivt, hvis vi vælger en anden løsning, med hvordan vi får mad og huse. Der hvor jeg synes det er spændende, det er, at vi kan gøre det bedre. Hvorfor ikke gøre det?” (Bilag 6:8).

Disse to udsagn er udtryk for *lukkede øjne* i *retfærdiggørelsesregimets grønne verden*, i og med der er fuld tillid til engagementet og dets *goder*. Der tegner sig et billede af, at Anders og Tom vælger at lade kritikken ligge og i stedet fokusere på ‘det gode’: ‘hvorfor ikke gøre det?’. Det kan også have en bagside at være så moralsk engageret, at *øjnene lukker*, ved at det bliver en bevidst måde at navigere i verden på for at undgå at se de uretfærdige og ubehagelige praksisser.

Byggeprocessen

Især når det kommer til frilændernes tanker og valg omkring deres husbyggeri, har de gjort sig grundige overvejelser i forhold til bæredygtighed, og selve processen af byggeriet er der også stor

forskel på. Både Thilde samt Katrine og Tom har lagt mange tanker i deres husbyggeri. Thilde flyttede ind på sin kærestes grund, og de samarbejdede om at tegne og bygge et passivhus. Et passivhus er grundlæggende et superisoleret hus, som ikke kræver megen energi i henhold til opvarmning eller nedkøling (Bilag 9:6). Tankerne om husbyggeri er samtidig nogle, hun har videreført i sit selvstændige erhverv, hvor hun rådgiver om bæredygtigt byggeri, hvortil folk også kan komme ud at se deres hus, og hvordan de har bygget det (Bilag 9:7). Katrine og Tom beskriver, hvordan de har designet og udtænkt deres hus, og hvordan det er bygget efter permakulturprincipperne. Principperne indebærer en kopi af den natur, som er på det sted, hvor permakulturprojektet opføres, altså en vedvarende kultur (Web 3: Hvad er permakultur?):

”Altså det hele er designet efter permakulturprincip. Huset er designet efter zone 0, som ligesom er centrum, hvorfra alt omkring i haven er placeret alt efter, hvor meget energi [det kræver], og hvor meget vi bruger det til dagligt (...)” (Bilag 6:1).

Derudover beskriver de, hvordan de selv har bygget huset og brugt så lidt el-energi som muligt, hvilket ikke nødvendigvis er et permakulturprincip men en faktor, som de anså som unødvendig og overflødig, hvis tingene kunne bygges med håndkraft (Bilag 6:1). Huset er lille og består af en kerne, som holdes opvarmet af udestuen, hvor der kan åbnes vinduer ud til og derved lukke varme ind i huset. Samtidig holdes huset varmt af yderrummene, som kun benyttes til opbevaring af ting eller mad (Bilag 6:1-2). I de koldeste måneder opvarmes huset af en masseovn. Thildes samt Katrine og Toms husbyggeri retfærdiggøres igen af *den grønne verden*, hvor *godet* er økologi og bæredygtighed, hvilket er hele grundtanken med deres hus, som netop er bygget ud fra permakulturprincipperne eller som et passivhus. Retfærdiggørelsen i *den grønne verden* udspringer netop i tankerne omkring den bedste udnyttelse af ressourcer og tager herved afstand fra en *industriel verden*, hvor retfærdiggørelse udgøres af effektivitet og produktion af varer og ligeledes til *markedsverdenens* begær for mere og forstærket købekraft. Ved at udnytte ressourcer til fulde, genbruge og mindske forbrug stiller deres husbyggeri som praksis sig derfor i opposition til disse to verdener. Det vil sige, at et mindre hus, med mindre brug af varer og produkter, samt bedre udnyttelse og strukturering af huset retfærdiggør deres handlinger i *den grønne verden*.

Thildes individuelle projekt består i at bygge efter passivhus-principper, med tykke vægge og løftet fra jorden så det er superisoleret og dermed skal bruge så lidt varme som muligt. Informanterne udviser her en klar individuel vision for, hvordan deres hus skal opføres, hvor det i mindre grad er påvirket eller med inspiration fra de andre huse på Frilands byggestile. Man kan tale om, at de er frontløbere for en ekstraordinær bæredygtig måde at bygge hus på. Hvor de kunne have valgt at bygge huset

enkelt og simpel ved brug af bæredygtige materialer, medbringer de et ekstra element i deres principper, som gør huset mere bæredygtigt i sin helhed. Informanten Anders beskriver en helt bestemt følelse, når det han laver på sit hus lykkes:

“Mmh, altså når det rigtigt kører, og jeg laver noget der virker - altså f.eks. er jeg lige blevet mere eller mindre færdig med at lave udestuen, ud af stort set kun genbrugsmaterialer og naturmaterialer for stort set ingen penge... Når alle de der brikker ligesom falder på plads, så er det, det tætteste jeg kommer på at være lykkelig” (Bilag 2:7).

Det peger på, at det for ham har en stor effekt på hans mentale tilstand at bygge hus, hvilket tyder på, at byggeprocessen tager form af en emotionel eller eksistentiel praksis for Anders, fordi han nævner, at han opnår det, han beskriver som en tilstand tæt på lykke. Det hænger for ham sammen med naturlige materialer, og som han siger ‘for stort set ingen penge’. Når hans byggeri virker og har været så moralsk og etisk forsvarligt som muligt, oplever han en nær-lykkefølelse. Det er her, det hele giver mening for ham, og der hvor flere dimensioner mødes, når han efterfølgende beskriver byggeprocessen således: “Fordi, der er både den etiske dimension, og den kreative dimension og min virkelyst der sådan ligesom finder sammen i... En eller anden form for syntese i de her projekter” (Bilag 2:7). Ud fra Anders’ retfærdiggørelse af sit husbyggeri er der noget, der tyder på, at der er to moralske verdener i spil; både *den grønne verden*, som står for det Anders betegner ‘den etiske dimension’ - der for ham er bæredygtighed - og *den inspirerede verden*, ‘den kreative dimension’, hvor kreativiteten får frit løb og praksis retfærdiggøres af passion.

Nina og Jens’ husbyggeri har båret præg af de materialer, som var tilgængelige for dem. Efter at have hjulpet nogle naboer med at hente vinduer og døre, som de fik billigt, ringede Jens til forhandleren og købte resten (Bilag 5:28). Hertil fik de hjælp til at tegne, hvordan udestuen skulle se ud med udgangspunkt i de døre og vinduer, de havde købt (ibid.). Det peger på at Nina og Jens’ byggeproces bundes i et motiv om økonomisk gevinst, ved at de køber genbrug og billige materialer for derefter at planlægge strukturen af huset ud fra de indkøbte materialer. Det vil også sige, at det var de tilgængelige materialer, som blev afgørende for, hvordan huset udformede sig, hvilket også betyder, de ikke fik produceret nye materialer til huset. I stedet for at materialerne skulle gå til spilde som kassérbare fejlproduktioner, købte Nina og Jens dem, hvilket bundes i *den grønne verden*, hvor der handles ud fra en bæredygtig grundtanke om, at der ikke er noget, der skal gå til spilde, hvis materialerne stadig er brugbare (Bilag 5:28). Det står i opposition til *den industrielle produktionsverden*, da materialerne ikke lever op til standarden, kan de heller ikke anvendes. Endvidere er her også tegn på, at deres handlinger retfærdiggøres i to forskellige verdener - *den*

grønne og markedsverdenen. Det skyldes deres grønne initiativ for at købe vinduer og døre, der skulle smides ud, men samtidig at materialerne var billige, hvilket *også* var en årsag til, at de købte dem. Det er altså to sidestillede retfærdiggørelser; at spare penge og bygge grønt samtidig, hvilket er muligt, da verdenerne ikke eksisterer i deres rene form, men er en koordinering mellem retfærdiggørelser (jf. Laurent Thévenot og engagementsregimer sidetal).

Line er i gang med at tegne sit hus og bor midlertidigt i to skurvogne med tilbygget stue. Line og hendes mand går meget op i æstetik og design, og hun fortæller, at de vil bygge alternativt (Bilag 7:3) samt gøre brug af bæredygtige materialer til det nye hus, og at det skal enten være et halmhus eller et lerhus (Bilag 7:6-7). Samtidig vil hun ikke gå på kompromis med størrelsen af huset, da hun fremhæver, hvordan nogle frilændere 'rykker sammen på 40 m²' for at spare på varme - det skal være et hus, hvor der er plads til hele familien (Bilag 7:7). Det æstetiske element i Lines husbyggeri bunder i *inspirationsverdenen*, da de gerne vil bygge noget sjovt og kunstnerisk, hvilket vi kunne se ud fra de plantegninger, som lå fremme, da vi interviewede hende (Bilag 11:1). Ved at de selv designer deres hus, bevæger de sig ud på ukendt territorium, hvilket peger på et engagement i *inspirationens verden*, da de sigter efter en alternativ byggestil og ønsker at udfolde sig kreativt.

Dog forekommer der her et 'hul' i forhold til teoriens forklaringskraft. I fald at regimerne er inkommensurable, og der ikke kan stilles to regimer ved siden af hinanden med lige meget vægt og lige meget engagement, bliver analysen af Lines engagement mangelfuld. Hun udtrykker, at huset skal være æstetisk smukt (*inspirationens verden*) og rumme hele familien uden problemer (*det familiære regime*), hvortil hun udtaler, at hun 'ikke vil gå på kompromis' (Bilag 7:7). Vi stiller derfor spørgsmål ved regimernes inkommensurabilitet. Vi kan ikke ud fra hverken hendes praksis eller udtalelse vurdere, hvad der er '*det gode*' i retfærdiggørelsen af Lines husbyggeri, og derfor vil vi belyse, hvordan denne praksis også kan bunde i et engagement i *det familiære regime*. Husets størrelse og tanken om, at der skal være plads til alle, peger på *det familiære regime*, hvor familien er centrum for hendes tanker om husets udformning. Bæredygtighed er vigtigt for hende, og hun taler om miljøvenlige materialer med en indforståethed, som tyder på, hun ved meget om det (Bilag 7:6-7). Men det grønne element sidestilles sammen med principper om 'plads til hele familien', og de gerne vil bygge noget 'sjov og alternativt'.

Den grønne praksis i husbyggeri kan altså have forskellige ansigter. Hvor Thilde, Katrine og Tom har bygget ud fra allerede eksisterende byggeprincipper og deres egne visioner med afsæt heri, så byggede Nina og Jens ud fra de materialer, som var tilgængelige og billige. Alligevel er motivet det samme: Alle ovenstående informanter har det til fælles at ville bygge så bæredygtigt som muligt, hvilket er ud fra

retfærdiggørelse i godet 'det økologisk fællesskab' fra *den grønne verden*, hvor Line dog adskiller sig en smule, og slår også på det æstetiske.

Ved, at frilænderne bygger deres huse i bæredygtige materialer, viser, at de er i stand til at overkomme flere af Kemp og Nielsens *klimabevidsthedsbarrierer*, når det kommer til at handle på og gøre noget ved klimaforandringerne. Det 'at bygge et bæredygtigt hus' udviser en overkommelighed af *fatalismen* som barriere, fordi frilænderne ikke oplever, at tingene er ude af hænderne på dem, og de handler på dem. De overvinder håbløsheden ved at være bevidste om, at naturen er mulig at påvirke positivt ved deres bæredygtige byggeri blandt andet. Derudover overkommer de samtidig også *ubetydelighedskomplekset*, som er kendetegnet af, at den individuelle indsats ikke har nogen betydning. Det ses, når de som enkeltindivid går i gang med at bygge deres huse fra bunden af og sætter en ære i, når de kommer frem til løsninger, der enten fungerer optimalt eller løsninger, de selv er kommet frem til. Samtidig er der også en tro på, at Friland, som et mindre samfund, har en betydning i det store samfund, når de udviser engagement for deres bæredygtige husbyggeri. Dette fører videre til *kortsynetheden* som barriere, hvor denne barriere overkommes ved at fastholde en tro på, at egne handlinger kan påvirke andres adfærd. Dette kan vi se i flere af frilændernes formidlingsarbejde, hvor udefrakommende folk har mulighed for at få inspiration i de huse, frilænderne selv har bygget. Derudover overkommer de samtidig det faktum, at man, ifølge Kemp og Nielsen, kun agerer klimavenligt, når det lige passer ind i hverdagen og ikke fastholder et stringent handlingsmønster. Når frilænderne kaster sig ud i at bygge et hus fra bunden, er det et valg, de tager, som går ind, og påvirker dem over en længere periode. I Frilands vedtægter er der opstillet regler for, at man skal have fast bopæl på Friland et år efter indflytning (Bilag 12:3). Det er derfor ikke muligt for dem bare at bygge på huset, når det er mest praktisk for dem og bo et andet sted imens. Det er et valg, som 'fylder' hos dem, i den tid byggeprocessen står på og er derfor et fast handlingsmønster, de er nødt til at fastholde, medmindre de vælger at sælge deres grund igen. I forhold til ovenstående analyse tyder det på, at frilænderne overkommer alle de *psykiske klimabevidsthedsbarrierer* i kraft af deres bæredygtige husbyggeri.

Det materielle Friland

Frilænderne udviser en stærk bevidsthed omkring de ting, som de enten anskaffer sig eller har i forvejen, samt at Friland har et princip om affaldsfrihed i vedtægterne (Bilag 12:1). Især principperne om genbrug og det at reparere tingene i stedet for at smide dem ud, er faktorer, som de er meget bevidste omkring. Jens forklarer:

“(…) det er (…) min natur den der med, at (…) jeg vil helst ikke smide noget ud, altså. [Heriblandt] mange gamle græsslåmaskiner, som jeg har fået til at køre, som alle andre har fået kasseret. (…) altså man smider ikke ting ud. Man går også med noget (*peger på sit tøj*), som er lidt løgn. Fordi sådan nogle [bukser] kan man ikke være bekendt at gå i byen med, men altså (…) tingene skal bruges” (Bilag: 5:24).

Han lægger stor værdi i at få tingene til at vare så lang tid som muligt, reparere og udnytte alt bedst muligt selv til den grænse, hvor han mener noget af det tøj, han går i, er ‘lidt løgn’. Det indikerer, at han vægter materialets udnyttelse højere end den kommunikation, han udsender med sit tøj, som i Birte Bech-Jørgensens optik er en del af det, som konstituerer *selvfølgelighedernes symbolske orden* både som sprog og brug af objekter (jf. Om hverdag, tid og mening:35f). Tom forklarer også, hvordan maksimal udnyttelse af ting er almindelig praksis på Friland: “Det er bare ikke mærkeligt, at vi reparerer vores trillebør i stedet for at købe en ny” (Bilag 6:7). Line udviser samme mentalitet, hvor hun udpeger køkkenet, gulvet og loftet som genbrugsmaterialer og fortæller, at 99 % af deres tøj også bliver købt i genbrug (Bilag 7:7). Frilænderne udviser herved en særlig bevidsthed omkring de ting, som de omgiver sig med i deres hverdag og vil hellere reparere end at smide dem ud og købe nyt samt genbruge ting. Katrine forklarer også, hvordan Frilands fysiske placering har været med til at forhindre hende i en mere grå praksis. Hun oplever pludselig at få skabt behov, når hun ser, hvad der er af muligheder for at shoppe:

”Jeg bliver fanget af det, hvis jeg er i byen. Så tænker jeg, ‘det skal jeg også’. Så ryger jeg ind i den der forbrugermølle. (...) jeg bliver irriteret over det, og alle de der impulser, hvor man hele tiden skal købe, købe, købe. Jeg elsker at være her, hvor jeg ikke bliver påvirket” (Bilag 6:3).

Man kan tale om, at de overkommer en *fysisk forbrugsbarriere*, som Katrine italesætter ‘forbrugermøllen’ (Bilag 6:3). *Forbrugsbarrieren* kan bestå af behovet for at købe nye og masseproducerede varer. Den kan anses som et led i *markedsverdenen* og *den industrielle produktionsverden*. Disse verdener *goder* er ikke tiltalende for frilænderne, som sætter større pris på at bruge deres ting fuldt ud og også bruge gamle ting og gøre dem til nye, som er med til at give en ‘fjer i hatten’, som Anders udtrykker det. Altså en barriere som bygger på, at vi ikke er bevidste om en ydre påvirkning i form af brug-og-smid-væk kultur, på at blive influeret af reklamer og få skabt behov for anerkendelse af de produkter, man forbruger i form af eksempelvis moderne tøjstil, den nyeste elektronik eller smart boligindretning. Selvom ovenstående *forbrugsbarriere* ikke indgår i Kemp og

Nielsens seks barriere, kunne en barriere, hvor man er fanget i forbrugermøllen, godt indgå som en *fysisk barriere* i den forstand, at det er en ydre påvirkning, som afføder forbrugshandlinger.

Grå praksis

Selvom vi har set tidligere i analysen, at frilændernes praksis har rod i tanker om bæredygtighed, finder vi også, at der er områder, hvor frilændernes praksis kan betegnes som 'grå' forstået på den måde, at praksisserne heri befinder sig i en miljømæssig gråzone eller ligefrem belaster miljøet. Især udtrykker flere, at bilen er et element, de har svært ved at undvære i deres hverdag. Anders forklarer, at bilen er nødvendig for ham og hans familie:

“Mine forældre og Kristines (kone) forældre bor ca. 200 km væk. Kristine skal have en bil for at køre på arbejde. Vi kører faktisk enormt meget i bil. Det har jeg det rigtigt skidt med. Men samtidig var det også det arbejde, der var at få. Vi har valgt at flytte et sted hen, hvor vores forældre ikke bor” (Bilag 2:3).

Anders er ikke den eneste, som ser sin bil som nødvendig. Stig udtrykker også, at hans bil er nødvendig, fordi han farer så meget rundt og samtidig forklarer, at han sagtens kunne undvære bilen, hvis han blev klemmt nok (Bilag 8:17). Informanterne her ser det, at de kører meget i bil, som noget der ikke er godt for miljøet og som en praksis, de selv mener, de burde skære ned på. Her kan udfordringen bestå i nogle af *klimabevidsthedens fysiske barrierer*, hvor effekterne af ens handlinger ikke afspejler sig i en direkte konsekvens for aktører men mere forskudte konsekvenser, som måske først viser sig langt ude i fremtiden. Komforten i at tage bilen i stedet for eksempelvis offentlig transport kan være svær at bryde med, når konsekvenserne ikke viser sig som synlige for dem. Her er en prøve, hvor informanterne skal koordinere mellem dagligdagens praksis (at komme til og fra arbejde) og deres moral; altså en *pluralitet* af retfærdiggørelser. Der opstår en indre diskrepans, som Anders og Stig godt er klar over, hvilket viser sig i Anders' dårlige samvittighed og Stigs kommentar om, at han 'lige så godt kunne lade være, men...', hvor der bliver gået på kompromis med den *grønne verdens goder*, som ofres på grund af *investering i markedsverden*, den monetære verden eller den *netværksbaserede projektverden*, hvor der er behov for at være mobil og fleksibel. Anders og Stig har altså måttet retfærdiggøre deres grå praksis rent moralsk som nødvendigheder.

Rejser er også et element, som flere informanter har svært ved at slippe, hvilket også er muliggjort af den frie tid. Enkelte af frilænderne tager på klimabelastende rejser, hver gang chancen byder sig, fordi

de har tiden i overskud, hvilket stiller sig i kontrast til den indledende kommentar fra Stig (Jf. Klima og Natur:50), hvor han argumenterer for, at jordkloden godt kan holde til den frilandske livsstil. Den overskydende tid kan netop også blive en hindring for frilænderne i deres bæredygtige livsstil, fordi tiden til forkælelse netop også opstår. Det er især gældende for Jesper og Lotte, som udtrykker, at de ofte pendler til København, fordi deres børn bor der. "Så er vi ude at rejse, og tit ude at besøge vores børn" (Bilag 3:2). Katrine og Tom var i deres selvstændige erhverv som foredragsholdere blevet booket ugen forinden vores interview til at holde foredrag i Californien, hvor de var blevet nødsaget til at flyve over Atlanten (Bilag 6:9). Retfærdiggørelsen ud fra *den grønne verdens goder* måtte i dette tilfælde vige for *den netværksbaserede projektverdens værdier*, da de skulle rejse til den anden side af verden for at arbejde. *Goderne* i denne verden er selvstændigt arbejde, fleksibilitet og mobilitet og disse vandt bevisførelsen for det unge par. Et andet par, der også har rejst en del, er Nina og Jens, som rejste verden rundt under deres byggeproces, hvor de arbejdede i tre måneder og derefter holdte udenlandske ferier i eksempelvis Brasilien (Bilag 5:27). Dog betyder deres ferie ikke nødvendigvis, at de flyver. Nina og Jens nævner deres autocamper, som de har rejst flere gange i, men som stadigvæk er meget dyr og ikke energirigtig i forhold til dennes lave kilometertal pr liter brændstof (Bilag 5:10). Det kan fortolkes som et forsøg på at overkomme en barriere af komfort, hvor der vælges bilferie/autocamperferie i stedet for at rejse med fly. Der udviser sig herved bevidsthed om at vælge et mere miljørigtigt transportmiddel, når de skal ud at rejse, men de rejser dog stadig i en autocamper, som de selv betegner som 'ikke energirigtig'. Her er det også de *fysiske barrierer*, som er sværere for dem at overkomme. Også her kommer en *pluralitet* af retfærdiggørelser i spil, hvor den ikke-så-energirigtige autocamper tages i brug. Dette retfærdiggøres ud fra, at den er alternativet til at tage et fly, og det således moralsk set er det mindste af to onder, *den koordinerende prøve*.

Man kan stille sig kritisk over for disse 'grå' handlinger, som retfærdiggøres ud fra en tanke om, at i hverdagen leves der et bæredygtigt liv til fulde, men i ferien opstår der lidt andre regler, hvor der i højere grad retfærdiggøres en grå praksis af eksempelvis *det eksplorative regime* i form af udforskning af verden, hvor offeret bliver *den grønne verden*. Det tegner et billede af, at den grå praksis bliver en form for forkælelse eller belønning til sig selv, efter man har knoklet hårdt med opretholdelsen af en bæredygtig livsstil. Når det kommer til brug af bilen, fremstiller de et dilemma om, at privattransport er en nødvendighed, fordi deres arbejde ligger langt væk og underforstået, Friland ligger mere afskåret fra større byer. Busforbindelserne fra Friland til eksempelvis Rønne, som er den by, der ligger nærmest med flest busforbindelser, er relativt få. Der går en bus én gang i timen begge veje i hverdagen. Det kan dermed diskuteres, om det er nødvendigt at bruge bilen hver dag, eller der er aktiviteter, som det er muligt at tage offentlig transport til.

Materielt forbrug kan også være en hæmsko for den grønne praksis. Her fortæller Jens blandt andet om den dobbelthed, der præger hans teknologiforbrug: "Og så er der den anden side af mig også (...) Jamen når teknologien udvikler sig (...) [kan] jeg slippe for at gå rundt med et kæmpe kamera, hvis jeg køber mig en dyr mobiltelefon, som har et skidegodt kamera (...) så kan jeg næsten ikke lade være med det (*griner*) og det er ikke bæredygtigt" (Bilag 5:10). Jens er med andre ord klar over, at det ikke er bæredygtigt, men opvejer handlingen ved at sørge for at udnytte og genbruge andre ting (jf. Det materielle Friland:56). Der er med andre ord forskellige motiver bag - et praktisk-orienteret med telefonens gode kamera, der sparer plads, og et værdi-orienteret om bæredygtighed. For Jens er det en løbende koordinering mellem retfærdiggørelse i *den grønne verden* eller i *markedsverdenen*, hvor han må eje den nye teknologi (begær). Midlertidige løsninger på huset forekommer også hos nogle at bestå af materialer, som de udtrykker, godt kunne have været mere bæredygtige. Line beskriver deres midlertidige hus, som består af to skurvogne og en tilbygget stue, som værende en løsning, der blev lavet meget hurtigt og på grund af travlhed med at få tag over hovedet, blev det ikke alt sammen den mest bæredygtige løsning, som eksempelvis brugen af rockwool som isolering (Bilag 7:6). Samtidig fortæller hun også, at det midlertidige hjem også skulle holde sig inden for en vis pris, så skurvognene kunne sælges igen, når deres fremtidige hus står klart til at flytte ind i (Bilag 7:10). Ligeledes fortæller Anders også om en midlertidig løsning, der ikke virkede:

"(...) den første vinter, der havde jeg bygget et midlertidigt tag henover der. Jeg var lidt træt af det midlertidige tag, fordi det var noget med en presenning på... Hvilket jo er plastik. (...) Og så kom Bodil (storm i 2013) (...) Ja, den store fede kælling. Hun kom og blæste det der midlertidige tag fuldstændig i smadder. (...) Der var jeg godt nok tæt på at sige 'nu skrider vi!'. (...) Jeg brugte 14 dage på at rydde op efter det der tag. Det er sådan lidt modsætningen til den der følelse ikke?" (lykkefølelsen af vellykket byggeri - jf. Byggeprocessen:57) (Bilag 2:7).

De midlertidige løsninger forekommer herved som løsninger, der i lavere grad består af bæredygtig karakter, fordi det skal være hurtige løsninger, for at familierne kan få tag over hovedet. Samtidig peger det tilbage på tiden til at agere bæredygtigt, som beskrevet i 'Den frie tid' side 49 hvor travlhed herved beskrives som en stor barriere, når det kommer til bæredygtige handlinger. Tiden skal være der til at tænke kreativt og have tålmodigheden til at finde de rigtige løsninger, hvilket frilænderne ikke har, lige når de flytter ind, fordi de skal have tag over hovedet hurtigst muligt. *Kortsynetheden* opstår som barriere, når frilænderne skal finde hurtige og midlertidige løsninger, hvor basale behov dækkes midlertidigt, fordi tiden er knap, og det er nødvendigt for dem at have noget at bo i. Engagementet ligger i *det familiære regime*, ved at familien skal have tag over hovedet så hurtigt som muligt, hvortil *offeret* bliver *retfærdiggørelsesregimet* i form af *den grønne verden* gennem de

bæredygtige løsninger, som først kommer, når der er mere tid til at tage mere langsigtede beslutninger (jf. Den frie tid:49f). Det tyder på, at frilænderne er bevidste om, hvad klimabelastende praksis er, og i stedet forekommer der en afvejning. Julius foreslår en løsning med mere information, når det kommer til frilændernes grå forbrug:

“Man skal hvert fald træffe sine valg på et oplyst grundlag. (...) vi kunne også vælge, at i stedet for at tage af sted hvert år, så udskyder vi det et år (...) Så kunne man jo overveje; (...) [at] tage tre uger i Thailand, så sejler vi til Malaysia, og så får vi også set det (...) Hvor meget sparer vi på klimaafttrykket ved at gøre det på den måde, ikke? (...) jeg synes, at det vil være fint for os, (...) [at] sætte det i relation til, jamen nu sparer vi på strømmen og vi sparer på brændstoffet i vores hjemlige husholdning (...) Og hvor meget belaster det egentlig klimaet, at nogle kan finde på - jeg nævner ingen navne - at starte bilen og køre op til købmanden og lave indkøb. (...) ikke fordi jeg skal slå folk i hovedet med det, men jeg synes, at det er relevant, at man (...) tager det med i sine [overvejelser]” (Bilag 4:4).

Julius mener herved, at hvis man kender til sit klimaafttryk, så vil man i højere grad vælge den mere bæredygtige beslutning grundet den højere gennemsigtighed af de handlinger, man foretager sig. Hans forslag er også med til at nedbryde barrieren omkring *kompleksitet* og *usynlighed*, da man får konkrete oplysninger om sit forbrug, og derved kan det skabe et overblik, som fungerer som motivationselement for at holde sit klimaafttryk så langt nede som muligt. Julius mener, at bevidsthed også fører til mere klimavenlige handlinger. Dog nævner han ikke som sådan i sit forslag, at gennemsigtigheden skal få folk til helt at stoppe med at rejse om på den anden side af jorden, men foreslår at være oplyst om sit forbrug, så man kan kompensere for sit forbrug på den måde. Hvorvidt oplysning og gennemsigtig er en løsning på klimaproblematikken, er ikke til at sige, hvis der kun er tale om en kompensation og ikke at skære forbruget helt væk.

Den grå praksis kan også forekomme inden for en klassisk grøn praksis, her affaldssorteringen. Lotte udtrykker en utilfredshed, hvor hun klager over den plastik, der har været i berøring med fødevarer, ikke må genanvendes i deres kommune, men skal smides i restaffald og derfor bliver brændt:

“Men nogle gange putter Lotte det også i opvaskeren - emballage og sådan noget, for (...) at kunne lægge det til ‘hård plastik’. Der er rigtig meget af det der hård plastik. Man synes, det er mærkeligt, at det skal brændes, fordi det skal i restaffald. Og det fylder rigtig meget” (Bilag 3:13).

Jesper forklarer, hvordan Lotte gør en ekstra indsats for at kunne sortere det hårde plast korrekt, fordi hun ikke kan se mening i, at det bliver brændt i stedet for genanvendt. Hun lægger derfor lidt mere energi i sin affaldssortering ved at vaske plasten; en handling som kan sættes op mod rationalet om at bruge mere vand og el, for at rengøre affaldsplast. Hvorvidt der bruges flere ressourcer på rengøringen af plasten eller den smides ud i restaffald, er ikke noget, Lotte tager op til overvejelse, men antager, at genanvendeligheden af plasten er det bedste for miljøet og klimaet og ikke så meget det at spare på vandet eller el, for at sætte vaskemaskinen i gang.

Flere af informanterne har haft en stærk tilknytning til naturen gennem deres opvækst, som ligger til grund for deres grønne praksis. De retfærdiggør samtidig mest deres handlinger ud fra *den grønne verden*. I byggeprocessen som grøn praksis, er der mange sidestillede *retfærdiggørelser* på spil samt flere engagementer, hvor praksissen har både en emotionel, etisk, kreativ, æstetisk og bæredygtig dimension. Informanterne overkommer samtidig de *psykiske klimabevidsthedsbarrierer* i husbyggeriet. Ressourcer og materialer udnyttes til fulde, og derfor overkommer de også *en fysisk forbrugsbarriere*. Frilændernes grå praksis er ofte et udtryk for *pluralitet* af retfærdiggørelser og forskellige engagementer i forhold til at køre bil ofte, tage på lange rejser, køb af ny teknologi samt midlertidige løsninger. Slutteligt er der også en dobbelthed i mellem grøn og grå praksis.

Social praksis

Nedenstående analyse vil belyse den sociale praksis på Friland, formel som uformel social praksis samt frilændernes forståelse af fællesskab. Ligeledes vil vi belyse de sociale aktiviteter, som foregår på Friland og karakteren og deltagelsen heri. Vi undersøger dernæst størrelsen og karakteren af dette fællesskab, samt forventninger hertil, og hvilke udfordringer fællesskabet møder ifølge frilænderne.

For at belyse frilændernes sociale praksis i form af deres fællesaktiviteter har vi med inspiration i Robert Putnams begreber *formel og uformel social kapital* udviklet formel og uformel social praksis, som forholder sig mere konkret til den sociale praksis, der foregår på Friland.

Den uformelle sociale praksis

Når det kommer til den uformelle sociale praksis, nævner frilænderne fællesspisning, enten i én stor gruppe, hvor hele Friland er velkommen, eller i mindre grupper, hvor de oftest mødes med de frilændere, de er tættest med. Jesper savner den store fællesspisning, og Lotte uddyber:

“[Man kan](...) sige, at der er noget virkeligt vitalt ved at sidde og spise sammen. Og (...) det var jo fint, altså så kom der jo også flere til fællesmøderne, når man kunne komme og spise også. Men på den anden side er der (...) nogle, der bare vil have at (...) man spiser sammen, fordi det giver noget helt specielt. Og man får snakket med alle mulige (...) når vi har de fællesspisninger, så føles det som et fællesskab. (...) Så ja, den del af det mangler jeg på en måde lidt” (Bilag 3:19).

Fællesspisningen kan derved, set ud fra Lottes udtalelse, danne rammerne for og forene både den uformelle og formelle sociale praksis ved at kombinere en aktivitet med løsere struktur, som fællesspisning efterfulgt af de mere strukturerede fællesmøder. Om det viser sig gældende, kan der dog stilles spørgsmålstegn ved, da Julius nævner, at der ikke er så stor opbakning til den store fællesspisning, og hvor det ofte hænder, at der kommer ganske få (Bilag 4:5). En af dem, som ikke ynder fællesspisning er Stig, som giver et eksempel herpå:

“Det er også, fordi at de der store fællesspisninger, det er såmænd hyggeligt nok, men der er et stort spektakel. Man kan ikke sidde ved bordene der og snakke, fordi der er hele tiden nogen, der skal videre. Der er en vis uro” (Bilag 8:13).

Det ‘at nogen hele tiden skal videre’ kan pege på, at der er en for løs struktur i aktiviteten til, at den fungerer optimalt. Det tyder på, at den store fællesspisning i højere grad lægger op til mere overfladisk og løs samtale, som er mere karakteristisk for de *svage relationer* end dybdegående og engagerede samtaler, som kan bane vej for mere *stærke relationer*. Hvorvidt frilænderne ikke finder den store fællesspisning interessant nok eller fordi de, som Stig nævner, har varierende aktivitetsniveau, er ikke til at sige (Bilag 8:13-14). Styrken af frilændernes relationer kan eksempelvis også have betydning for, hvorfor fællesspisningen ikke fungerer optimalt for øjeblikket. Belyst med Granovetters teori tyder det på, at denne sociale praksis er karakteriseret af *svage bånd*. Hvis båndene i relationer er svage, er der muligvis ikke samme tiltrækningskraft for at ses med hinanden, i og med at fællesinteresserne ikke er på samme niveau, som i de *stærke bånd*. Jesper og Lotte vil dog gerne de store fællesspisninger, hvor de ikke er tæt knyttet med alle, for netop at skabe de her *stærke* eller *tættere bånd* og lære hinanden at

kende. Men ud fra ovenstående kommentarer virker det ikke til, at folk har et stort engagement for at forstærke båndene gennem aktiviteter som fællesspisning, da der ikke er så stor opbakning til dem, når de bliver arrangeret.

På trods af ovenstående spiser frilænderne ofte sammen alligevel. Det sørger de selv for at arrangere, hvor mindre, tætte grupper spiser sammen, nogle endda fast. Det varierer dog, som Thilde fortæller, hvor ofte denne fællesspisning forekommer, alt fra hver uge til hver anden uge og én gang om måneden (Bilag 9:5). Line udtaler som en af de eneste informanter, at de ikke deltager i noget fast fællesspisning. "(...) sådan noget, hvor man sætter sig ned og spiser sammen, det er ikke så tit" (Bilag 7:17). De små fællesspisningsgrupper er i høj grad karakteriseret af *stærke bånd*, hvor frilænderne mødes med dem, som de deler fælles interesser med og dem, som de har de stærkeste relationer med.

En anden uformel social praksis er møderne mellem frilænderne, når de støder på hinanden på eksempelvis en gåtur og får sig en sludder:

"Men (...) det sociale liv er selvfølgelig også det med, tænker jeg, at bevæge sig lidt ud, (...) støde ind i nogen (...) det, synes jeg, der er rimelig gode muligheder for. Jeg kunne da godt nogle gange ønske mig, at der var lidt flere, der sådan var udenfor (...) hvis jeg har været ude at gå en tur (...) så tænker jeg, 'nå ja, det var egentlig hyggeligt', (...) og så fik jeg lige lidt input fra nogle forskellige (...) Hvor det [er] tilfældigt, (...) det har en del værdi for mig hvert fald" (Bilag 4:5).

For Julius er det klart de tilfældige møder med frilænderne, som er med til at give ham det daglige sociale behov, som han udtrykker, at han har brug for. For ham er det ikke nødvendigt, at mødet med en anden frilænder har et formål, men mere en snak omkring helt uformelle ting. Det er altså blandt andet gennem Julius' gåture, at han forsøger at skabe sig nogle relationer og får opfyldt noget af sit sociale behov. Line betegner derimod sine tilfældige møder med frilænderne, som værende af mere formålsorienteret karakter, som en diskussion før et fællesmøde. Det er sjældent, hun mødes med nogen for bare at drikke en kop kaffe (Bilag 7:17). Her er det muligt at argumentere for, at Lines relationer belyst med Scheffs begreb, tager form af *emneorienterede diskurser*, som netop er karakteriserede af en mere organisatorisk form med praktisk indhold. Line udtaler også, at hun anser fællesskabet som 'én stor gruppe', hvor der ikke er nogen, som ekskluderer hinanden ved at være i grupper (Bilag 7:9). Alle ses med alle og har en lige stærk relation, ifølge Line. Lines opfattelse af Friland, og især sine egne relationer på Friland, består herved af en karakter af *svage bånd*, hvor alle har en eller anden form for tilknytning til hinanden, i og med at de bor på Friland, men hun har ingen

relationer, hvilke kan karakteriseres som *stærke*. Nina og Jens udtrykker sig lidt anderledes, når det kommer til deres relationer på Friland. Deres beskrivelser af deres venskaber, med dem de omgås på Friland, består af mere familiær karakter, fortæller Nina:

“Ja, og de andre naboer her, som nu er 9 og 10, dem har vi tit passet fra de var 3-4 år, da de flyttede hertil. Så har vi så det der værelse, så sover de hos os, og vi følger dem, dengang, i børnehave, og noget skole, ikke. Vi er med til deres fødselsdage ligesom de andre bedsteforældre” (Bilag 5:11).

Nina beskriver flere af parrets relationer på Friland, som værende af familiær karakter, hvor de faktisk føler sig som bedsteforældre til flere af deres naboers børn. Derudover fortæller de også, at de i høj grad bliver opsøgt af andre familier, hvis der opstår nogle problemer i hjemmet, grundet deres langvarige ægteskab (Bilag 5:15). Deres relationer er i høj grad karakteriseret af *stærke bånd*, i så høj en grad at de ligefrem betegner relationerne som familiære, uden at være det. Hvor Nina og Jens er meget sociale med de omkringliggende naboer, udtrykker Jesper og Lotte netop ikke, at det er de nærmeste naboer, som de bruger mest tid sammen med. De omgås i højere grad med de mennesker, som de finder sjove og interessante, hvilket ikke nødvendigvis betyder den nærmeste nabo (Bilag 3:11). Hvorimod Alfred fortæller, at de mennesker, som han er mest social med, når det kommer til de uformelle sociale møder, er dem, som han bor på lod sammen med, altså de to nærmeste naboer. Selv forklarer han, at det nok er, fordi han stadig er nytilflytter på Friland og ikke har fået så nære relationer endnu (Bilag 1:4). Også Line er nytilflytter på Friland, hvilket også kan forklare hendes styrke af bånd til de andre frilændere. Selv nævner hun også, at hun taler oftere med sin nabo end de frilændere, der bor langt væk fra hende. Styrken af relationer kan derfor være betinget af, hvor længe man har boet på Friland, i og med at Line og Alfred er forholdsvis nye beboere på Friland, og hvor Nina og Jens har boet der i flere år.

Den formelle sociale praksis

Når det kommer til den formelle sociale praksis på Friland er de informanter, vi har talt med meget aktive. Som nævnt tidligere opererer Friland i høj grad med laug, hvor man melder sig ind i en gruppe, hvis man finder aktiviteten her interessant. Størstedelen af informanterne engagerer sig inden for forskellige grupper, som består af alt lige fra fælleshaven, minikørselsudvalget, formidlingsgruppen, salgsgruppen, til gruppen af rundvisere på Friland. Derudover kan man også melde sig frivilligt til nogle grupper, som eksempelvis står for at planlægge de større fester, som foregår på Friland. Dette

kunne eksempelvis være solhvervsfesten eller Frilandsmessen. Hvorvidt man har lyst til at engagere sig i grupperne er frivilligt, men Anders ser det som en pligt at deltage i fællesting og tage ansvar for fællesskabet, når man bor på Friland (Bilag 2:10). Pligten for Anders kan bunde i den *reciprocitet*, som er karakteriseret ved fællesskaber. Det kan tolkes på den måde, at hvis man gerne vil bo på Friland, og modtage den støtte og hjælp der er, så er man også selv nødt til at engagere sig i fællesskabet og de sociale aktiviteter, der er forbundet hermed. Det er et ansvar, man er nødt til at udvise over for alle på Friland og bunder også i en form for solidaritet, hvor man tager sin del af arbejdet, for at fællesskabet kan fungere, og økosamfundet har mulighed for at overleve.

Som den eneste af informanterne deltager Tom ikke i de formelle fællesmøder. Han begrundet det selv med, at han ikke er så meget til de møder, hvor man bare skal snakke og siger i øvrigt også, at det tager hans kone Katrine sig af (Bilag 6:10). Anders har det lidt på samme måde som Tom:

“Der er nogen der er meget interesserede i altså, at gå meget ind i bestyrelsesarbejde. (...) Jeg er selv en dem der synes det er meget spændende at bygge, og prøver at gå ind i nogle fællesskaber om det” (Bilag 2:9).

Det er altså ikke de fællesmøder, hvor der skal diskuteres en masse, som har Toms og Anders' interesse. Men så sørger de for at indgå i forskellige gruppefællesskaber, der har deres interesse. I Anders' tilfælde dem, hvor han i højere grad kan bruge sine hænder. Dog er han også medlem af bestyrelsen, hvilket betyder, at han til tider er nødt til at deltage i formelle møder. Det tyder på, at der er to former for formel social praksis: Den ene er karakteriseret af struktur og organiseret arbejde, hvor der skal planlægges og diskuteres, og den anden er karakteriseret af praksis, hvor der er ting, der skal bygges eller vedligeholdes. Begge former er karakteriseret af Scheffs begreb *emneorienterede diskurser*, som indebærer forskellige daglige gøremål, som er nødvendige, for at økosamfundet kan hænge sammen. Disse daglige gøremål kan bestå af alt lige fra struktureringen af rundvisningen på Friland til planlægningen af den årlige messe. Struktureringer og gøremål som er nødvendige for, at Friland som samfund får en vis indtjening og kan bestå i sin nuværende form.

For dem, som ikke bryder sig om at deltage i møder, hvor der diskuteres en del, har man forsøgt sig med en anden mødestruktur, en afart af sociokrati. Denne er bestående af mindre grupper i fire og fire, kaldet temøder, som sender en repræsentant til de større kaffemøder, hvor der igen diskuteres til det kommer på dagsordenen til fællesmøderne (Bilag 7:16). Nina ser denne struktur som en løsning på, at alle er en del af beslutningsprocessen om Friland (Bilag 5:9) Te- og kaffemøderne kan ses som et forsøg på at nedbryde en barriere ved de *svage relationer* ved at skabe et rum, hvor de *stærke*

relationer kan vokse gennem små grupper, hvor der ikke er så mange mennesker at forholde sig til. Ved at give mulighed for at skabe de *stærke relationer* giver det også mulighed for en bedre diskussion og mere refleksion grundet trygheden i gruppen. Te- og kaffemøderne er også et forsøg på at styrke den *bonding*, der er internt blandt frilænderne, hvor der forsøges at skabe denne stærke gensidighed og stærke loyalitet over for medlemmerne ved at lære hinanden bedre at kende i disse små grupper. Hvis denne *bonding* lykkedes, vil det også være med til at styrke den afgørende *individuelle* samt *generaliserede reciprocitet* for fællesskabet.

Det sociale er mere 'tvungent', når det kommer til Frilands arbejdsdage, som sker nogle gange om året, hvor alle frilændere mødes og arbejder på fællesarealerne. Dette arbejde kan enten bestå i at flytte hegn hos hønsene eller bygge et skur på ressourcepladsen. Julius beskriver disse arbejdsdage som nogle, han helst ikke vil gå glip af, og de står højt på hans prioriteringsliste, højere end arbejde og familiesammenkomster, da han hellere vil ud at bruge sine kræfter, være social og få bygget noget (Bilag 4:7).

Flere af informanterne bruger den formelle sociale praksis til at opnå mere uformel social praksis, hvor Julius eksempelvis giver udtryk for, at på arbejdsdagen får de udvekslet en masse andet end lige det arbejde, som de nu er i gang med (Bilag 4:7). Alfred gør også brug af den formelle sociale praksis til at åbne op for de mere uformelle:

"Ja, men altså med hensyn til møder, så tropper jeg bare op til, når der er nogle fællesmøder, der har med Friland at gøre. Det er jo også en måde at lære folk at kende på" (Bilag 1:8).

Som Alfred også udtaler, så er man selv nødt til at tage initiativ, hvis man gerne vil fællesskabet. Der er ikke nogen, som kommer og trækker en med ind i fællesskabet (Bilag 1:4). I disse situationer tyder det på, at den formelle sociale praksis danner *bro* til den mere uformelle sociale praksis. De formelle praksisser kan være med til at kombinere Scheffs to diskurser, nemlig *den emneorienterede-* og *den relationsorienterede diskurs*. Det er gennem engagementet i de formelle aktiviteter, at der åbnes op for samtaleemner, som også kan indeholde mere personlige emner end bare det arbejde, man er i gang med. Det, at frilænderne benytter de formelle sociale aktiviteter til at skabe forbindelser med hinanden, kan også ses som en form for individuel *bridging* i Putnams og Granovetters forstand, hvor de i en eller anden grad alle har kendskab til hinanden, men søger en stærkere relation. Betingelserne ved de formelle sociale aktiviteter er herved optimale, da den enkelte selv kan vælge, hvem han eller hun er interesseret i at skabe en *stærkere relation* til, da rammerne for samvær allerede er sat, og man selv kan vælge, hvem man vil arbejde sammen med på selve dagen. Det er dermed ikke

nødvendigt at skabe en relation eller kontakt gennem en anden på Friland, som Putnam og Granovetter ellers argumenterer for i deres teorier omkring *bridging*. Den *brobyggende* relation har mulighed for at opstå direkte mellem to frilændere, som måske kun kender hinanden gennem de fællesaktiviteter, som er organiseret af Friland.

Fællesskabssforståelser

Fællesskabet var ikke en fremmed størrelse for frilænderne, før de blev frilændere. Flere informanter har førhen boet i kollektiv med fokus på fællesskab, og tanken om at bo i økosamfund var derfor nærliggende (Bilag 1:1; Bilag 2:6; Bilag 3:9). Anders' kone skulle derimod overtales til at flytte i økosamfund og bo så tæt på andre mennesker, hvilket Anders forklarer på baggrund af, at 'hun kommer fra en traditionel husholdning og kernefamilie' (Bilag 2:6). Ægteparret Nina og Jens mødte hinanden i opstarten af et spirituelt økologisk bofællesskab, og delte synspunkter som sidenhen blev til at de flyttede ind i et økosamfund (Bilag 5:1). Line har også altid været en del af fællesskaber på de højskoler, hun har undervist og boet på (Bilag 7:19). Grundtankerne omkring det at bo i et økosamfund var derfor allerede nærliggende for flere af informanterne.

Fællesskabet, forklarer Line, har et helt særligt træk, som især var årsagen til, at de valgte at flytte til Friland, for at: "...lade sine børn vokse op et sted, hvor der er en mangfoldighed på godt og ondt, så de møder vidt forskellige mennesker," (Bilag 7:3). Ifølge Line er mangfoldigheden på Friland et produkt af Frilands princip om gældfrihed (Bilag 7:5) (Bilag 12:1). Den mangfoldighed, Line refererer til, ses også blandt vores informanters erhvervsmæssige baggrunde; lige fra landmanden Stig, til designlæreren Line, til civilingeniøren Alfred. Samtidig udtrykker flere af informanterne, at mangfoldigheden på Friland er helt særlig, og ikke én de ville opleve, hvis de valgte at flytte ind i et almindelige parcelhuskvarter. Line definerer Frilands fællesskab som et modstykke til villakvarterer:

"(...) Det [er] mega fedt, alle de der fantastiske mennesker, som vi slet ikke kendte, før vi flyttede herop. Det har været meget overvældende faktisk (...) Der tror jeg aldrig vi var kommet til at snakke, hvis vi havde boet i villakvarter" (Bilag 7:7).

Dette gentager sig for Anders, Jesper og Lotte som mener, at villakvarterer er steder, hvor alle har nok i sig selv (Bilag 2:10)(Bilag 3:14). Det samme for Julius, som mener, at frilænderne blander sig mere i hinandens liv end folk i parcelhuskvarterer (Bilag 4:10). Der ligger en kritik af det 'normale' villakvarter, hvor holdningen er, at alle ligner hinanden socioøkonomisk, og at man ikke har noget at

mødes om, fordi der ingen fællesaktiviteter er, ligesom på Friland, hvor der er arbejdsdage, hvor man arbejder på fællesarealerne eller deltager i de forskellige aktivitetslaug (Bilag 5:14). Fællesskabet, den gensidige afhængighed og fællesarealerne er herved med til at skabe det modstykke til parcelhuskvartererne, ifølge informanterne selv, som de ikke er interesserede at identificere sig med og tager afstand fra. På sin vis afgrænser de sig socialt fra de forhold postmoderniteten har medført, som ud fra deres mening er, hvad de ser i parcelhuskvarterer og villakvarterer. De træder med andre ord ud af det billede, Bauman maler af nutidens fællesskaber ved at kreere en 'os' og 'dem' mentalitet. Det er en måde, hvorpå frilænderne identificerer sig som nogen, der er helt anderledes fra en anden gruppe. I forhold til Loïc Wacquants definition af ghettoen som en kombination af en *rumlig afgrænsning* og en *social lukning*, falder dette indenfor definitionen, om ikke andet (jf. Fællesskab i en flydende tid:42). Den *rumlige afgrænsning* består af Frilands nu absolutte max-kapacitet og det forhold, at der er et fysisk skel mellem Friland og resten i form; dermed også en afgrænsning til omverdenen. Det er altså, hvad Bauman betegner en *frivillig ghetto*, men ikke i form af den type Bauman opstiller, som er en beskrivelse af 'gated communities', med mure og sikkerhedsvagter for at danne værn mod 'de andre'. I denne sammenligning forekommer der også en *social lukning*, altså en distancering til parcelhuskvarterer og villakvarterer. I frilændernes grønne værdier ses en *moralsk nærhed* som eksempelvis Thévenots *grønne verdens gode* - at skabe et økologisk fællesskab for fremtidens generationer. Ved at skabe denne distance til folk der bor i parcelhuskvarterer og den livsstil, der er forbundet hermed, opstår der en stærkere gruppeidentifikation, fordi frilænderne sammen understreger, hvad de *ikke* er. Det peger på, at de har skabt en insider/outsider-mentalitet, hvilket kan virke som en måde for individet i fællesskabet at skabe identitet. Denne bløde version af ghettoens afgrænsning kan vi betegne *øko-ghetto*.

Dog viser denne fællesskabsidentitet sig at være forskellig for hver informant, hvortil Alfreds udlægning er: "(...) Jeg er en der godt vil have mere fællesskab. Også fordi jeg tror, at vi skal have mere... altså for ligesom at kunne klare os på sigt (...)" (Bilag 1:2). Det henviser også til fællesskabet som *sikkerhed* og *værn* i Baumans terminologi. Da Friland blev grundlagt, fortæller Stig, var fællesskab ikke en del af visionen: "Altså, fordi vi snakker jo ikke fælles på Friland i dag. Hvis du kigger på hele opsættet og lige sådan, det er ikke nævnt med ét ord" (Bilag 8:12). Selvom fællesskab aldrig var en vision for Friland fra starten af, har der naturligt dannet sig fællesskab(er), ifølge informanterne.

"Ja, der er da et fællesskab. Vi er jo et fællesskab (...) i kraft af, at vi bor sammen, og vi holder møder. Vi mødes til fælles mad og sådan noget (...) Men det er jo under pres, altså. Det er ikke ét stort fælles" (Bilag 3:18).

Netop her viser der sig en uoverensstemmelse om karakteren af fællesskabet mellem Stig og Jesper og Lotte. Stig fortæller, at fællesskabet aldrig var hensigten med Friland men er noget, der måske kan opstå hen ad vejen, og også er opstået i en eller anden grad i form af mindre fællesskabsgrupper (Bilag 8:13). Lotte og Jesper udtrykker derimod, at fællesskabet allerede er etableret bare ved at bo sammen med hinanden. Opfattelserne af fællesskabets grundvilkår er altså allerede forskellige lige fra starten af, hvilket kan være en udfordring for fællesskabet i sig selv. Jesper og Lotte ser fællesskabet som udgjort af mindre grupper og mener, at det store fællesskab er under pres, fordi der ikke er et fysisk sted, hvor der er plads til alle frilændere samlet (Bilag 3:18). Da ville fællesskabet ikke være så presset, for frilænderne ville have et sted, hvor de alle kunne være, og hvor der var mulighed for fællesspisning (Bilag 3:19). Manglen på et fysisk sted er derfor hæmmende for fællesskabet, mener parret. Samme behov ses i mindre lokalsamfund, hvor der ofte er et forsamlingshus til arrangementer, foreningsliv og møder, som på den måde kan fungere som et ankersted for fællesskabet (Web 9: "Til folketingets politiske partier: Forsamlingshusene på Finansloven"). I og med at der ikke er et fysisk sted indendørs, som er Frilands eget, kan bevirke svækkelse af fællesskabets sammenhængskraft især i vinterhalvåret, hvor der er for koldt til at mødes udendørs. På den anden side kan det også diskuteres, om det er manglen på et fysisk sted, der er med til at presse fællesskabet. Friland er et afgrænset område med mange muligheder for at kunne samles udenfor på fællesarealerne. Line udtrykker, at det at være udendørs er naturligt for frilænderne og vi observerede en råkold martsdag, at frilænderne er folk, som er udendørs uanset vind og vejr (Bilag 7:21)(Bilag 10:1). Der er noget, der tyder på, at der kan være andre årsager til, at fællesskabet er presset. Det vil vi komme nærmere ind på i 'Fællesskabets udfordringer side 73'.

De mindre gruppers fællesskab kommer blandt andet til udtryk i de forskellige laug, som frilænderne er aktive i og interesserer sig for. Anders forklarer: "Vi er jo organiseret meget i laug. Der er et havelaug, et vejlaug, og et laug der tager ned og danser om onsdagen nede i Ravnen" (Bilag 2:9). Ravnen er frilændernes fælleshus, som de lejer sig ind i, men som ikke er deres til fri afbenyttelse. I disse laug opstår nogle af de mindre fællesskaber, hvor der herved kommer en naturlig opdeling.

Lines forståelse af fællesskabet adskiller sig fra ovenstående citater om de mindre gruppers fællesskaber:

"Altså det er ikke sådan, at så er der *dem* her og *dem* der (*gestikulerer grupperinger*) (...). [Jeg synes] det er ét stort fællesskab, og så er der selvfølgelig nogle, der er mere med i fællesskabet end andre, men det tror jeg, det er mest et spørgsmål om valg" (Bilag 7:13).

Line ser fællesskabet som ét stort fællesskab, og hendes forestilling om dem, som ikke deltager i fællesmøderne, er en smule anderledes end de andres, da hun antager, at de ikke deltager grundet tidsmangel, men at de gerne ville, hvis tiden var til det (Bilag 7:13). Lines udtalelse adskiller sig fra de øvrige informanternes forestillinger om den manglende deltagelse i fællesmøderne, der er af en mere negativ karakter, som Jens der udtaler, 'fordi folk ikke gider' (Bilag 5:8). Thildes syn på fællesskabet læner sig op ad Lines:

"(...) styrken i det store fællesskab den er lidt vaklende. Den trænger til at blive styrket for mig at se. Jeg tror, det vil være godt for os. Og andre har ikke overskud til det store fællesskab og kan ikke rigtigt se [meningen med] det. Og det gør det jo svært... Ja, at finde noget vi kan mødes om, så mange mennesker. Og så forskellige som vi er. Vi er jo enormt forskellige. Men jeg oplever også at det er sundt med de mindre fællesskaber på kryds og tværs" (Bilag 9:4).

Thilde kommer netop ind på det, som tyder på, at der er flere fællesskaber på Friland - det store som er karakteriseret af usikkerhed og de små, sunde fællesskaber. Ikke kun Thilde udtrykker sig som værende kritisk i forhold til det store fællesskab. Flere af informanterne er utilfredse med strukturen og deltagernes aktivitet inden for fællesskabet. Især Jens mener ikke, at det fællesskab, der er på Friland på nuværende tidspunkt, er tilfredsstillende grundet dets manglende struktur, som vil blive uddybet i 'Snubletråde i fællesskabet s. 88'. Anders fortæller, hvordan han anskuer fællesskabet: "Jeg behøver ikke, at synes at folk er helt fantastiske for at snakke med dem og have noget fælles sammen" (Bilag 2:9). Anders beskriver altså en rummelighed, hvor han også kan have noget 'fælles sammen' med dem, der er anderledes fra ham selv.

Selvom informanterne har meget forskellige forståelser af det fællesskab, som er på Friland, så udtrykker de en forståelse af, at alle kender alle på Friland, og alle er i stand til at tale med alle, selvom man måske ikke deler samme opfattelse af tingene. Frilænderne selv betegner fællesskabet som enten ét stort eller opdelt i små grupper på kryds og tværs, hvor det store fællesskab er vaklende, og de små grupper er opstået på baggrund af, hvem de hver især holder af at være sammen med. Ovenstående forståelser af fællesskabet tegner et billede af, at det er i de mindre grupper, at der er de *stærkeste relationer*, ud fra Granovetters terminologi.

Følelsen af det store fællesskab

Som ovenstående afsnit belyser, anses fællesskabet af flere frilændere som udgjort af mindre grupper og små fællesskaber, men samtidig er der også flere af informanterne, der taler om 'det store fællesskab', når de taler om de større sociale events på Friland. Dette er især noget Nina fremhæver, når hun taler om de større begivenheder, der er blevet arrangeret på Friland, eksempelvis Frilandsmessen, hvor folk udefra kan komme rundt på Friland og få en rundvisning i husene. Når begivenheder som disse, hvor alle hjælper til og har en rolle, finder sted, så mærker hun i høj grad det store fællesskab (Bilag 5:17). Dette er også et element, Jesper fremhæver:

"Det er sådan noget, der popper op glimtvis, hvor alle er med (...). Det som Lotte har været med i omkring solhvervsfesten og sådan noget ikke, hvor, og man kan mærke, hold da op, der er alle med, ikke. Og alle syntes, det her det er fedt og det er skidehyggeligt. Men ellers så er det mindre grupper, der er" (Bilag 3:18).

For Nina og Jens samt Jesper og Lotte udviser det store fællesskab sig i de mere *emneorienterede diskurser*, som Scheff betegner dem og i Putnams *formelle sociale kapital*. Der, hvor alle deltager, er, når store ting skal organiseres, eksempelvis planlægning af en stor fest på Friland som solhvervsfesten. Der er forskellige gøremål, som er afgørende for, at Friland kan arrangere sådan en fest, hvor det er nødvendigt, at alle hjælper til. At der er ting, der skal struktureres og planlægges gør også begivenheden til en mere *formel social kapital*, hvor hver enkelt får en rolle, og en ting de skal stå for. Selvom disse arrangementer består af en mere formel og organiseret karakter, når der skal planlægges, er det samtidig et arrangement, hvor frilænderne mødes i en mere uformel relation, når begivenheden finder sted. Her mødes frilænderne med dem, som de både har *stærke* og *svage relationer* med. De *emneorienterede diskurser* skaber herved en mulighed for frilænderne for at udvikle relationer, som bærer præg af *relationsorienterede diskurser*, som netop skaber rammerne for at udvikle sine relationer til *stærke bånd*. Det store fællesskab er præget af en start og en slutning; det kommer til udtryk i alle de gange, hvor informanterne nævner events som Frilandsmessen eller solhvervsfesten som det mest samlende, og det som giver følelsen af 'det store fællesskab'. Det er, når de samler sig om Frilands ansigt udadtil, og når de kortvarigt (over en dag) dyrker Friland som sted og som et fællesskab, at der tegner sig et billede af, hvordan frilænderne samlet set idoliserer Friland. Her bevæger vi os ind i det, Bauman betegner et *æstetisk fællesskab*, hvor hvert medlem af fællesskabets identitet bekræftes af 'idolet', som andre medlemmer også idoliserer, og dermed oplever de at have noget sammen. Endvidere er *det æstetiske fællesskab* det, Bauman bruger til at beskrive et postmoderne fællesskab - et som ikke er bindende i det lange løb, et som er præget af, at

medlemmerne kan melde sig ud relativt hurtigt igen - hvilket vi bl.a. ser til solhvervsfesten og Frilandsmessen. Man kan forestille sig, at selv en nytilflyttet frilænder ville være en del af Frilandsmessens fællesskab, hvis de gav en hånd med eller investerede heri, og at de hurtigt ville kunne komme ud af forpligtelsen igen.

Katrine og Tom samt Line fremstiller det store fællesskab på en lidt anderledes måde end i de store begivenheder, hvor alle deltager. De fremhæver især den egenskab frilænderne har, hvor de hjælper hinanden, eksempelvis med at bygge noget, hvis der er nogle, der har brug for hjælp. Katrine forklarer:

"F.eks. da vi rejste de her fag, som holder hele huset... Taget bliver holdt af den her trækonstruktion (*peger*). Og det byggede vi på jorden, og så blev det rejst. Det er rejst med menneskekraft. Vi skrev bare ud på vores interne mailingliste: Tirsdag kl. et-eller-andet, der søger vi nogle hænder til at hjælpe os. Og der stod de bare 'woom!'. Det er skønt! Der er den her skabende fælleskraft, eller fællesskab" (Bilag 6:6).

Det er især i omsorgen og *reciprociteten*, som frilænderne udviser til hinanden, hvor Katrine og Tom oplever det store fællesskab og sammenholdet. Line beskriver det store fællesskab gennem samme oplevelser, hvor frilænderne også mødte talstærke op for at hjælpe hende med en oversvømmelse (Bilag 11:1). Denne omsorg for hinanden hænger sammen med Baumans førmoderne fællesskab, hvor alle netop hjælper alle uden at stille spørgsmålstejn. Ligeledes er de to ovenstående eksempler karakteriseret af Putnams *generaliserede reciprocitet*, hvor dem, der lige har tid eller erfaringen, kommer forbi, og hjælper dem. Det er altså ikke nødvendigvis dem, som Katrine, Tom eller Line har hjulpet før, som stiller op i disse situationer. Gensidigheden i *reciprocitetsnormen* ligger i disse tilfælde hos alle frilænderne og i det store fællesskab, som er med til at styrke det interne fællesskab blandt frilænderne, og skaber en form for tryghed, hvor man får en sikkerhed i, at hvis man har problemer, er der altid nogle, som står klar til at hjælpe. Anders forklarer endvidere, hvordan fællesskabet fungerer i praksis:

"Jeg tænker, at det at jeg bor her og har noget meningsfuldt fællesskab, også omkring hverdagen. (...) Når Tom og Katrine tager væk, så passer jeg deres dyr, og når vi tager væk, passer de vores dyr. Der er sådan nogle praktiske ting, som ligesom skal køre, som man er fælles om. Det, synes jeg, gør mig tryggere i den henseende. Det bliver en lidt mindre atomiseret tilværelse. Man bliver sådan ligesom, lidt ligesom jeg forestiller mig, at landsbyer var i gamle dage" (Bilag 2:11).

Her ses den *individuelle reciprocitet* mellem Anders, Tom og Katrine, som findes inden for *stærke relationer*, hvor gensidigheden ligger i at tage sig af hinandens dyr, når de er væk. Det *stærke bånd* skaber en tryghed for Anders, da han ved, at der bliver taget sig ordentligt af tingene, når han ikke selv er der, grundet den stærke loyalitet, der er i relationen (Bilag 2:11). Samtidig beskriver han også den følelse, som er *generaliseret reciprocitet*, nemlig hvordan 'landsbyer var i gamle dage', hvilket gør ham tryg. Denne måde at anse fællesskab på, står i kontrast til de egenskaber Bauman opridser ved den flydende modernitet - netop at der ikke er gensidighed og et fælles ansvar. Hvad, Anders beskriver, er i stedet en venden-tilbage-til det ansvarliggørende fællesskab, hvor der ses eksempler på *generaliseret reciprocitet*, forventninger til og omsorg for hinanden. Fællesskabet giver Anders den *sikkerhed*, som står i opposition til det, han selv betegner som den 'atomiserede tilværelse' som helt frit, isoleret individ, som for ham førte til en depression (Bilag 2:10). Det er altså de træk, der i stedet præger *det etiske fællesskab*, hvilket Bauman argumenterer for, er på kraftig retræte. Det er det etiske, der binder folk sammen af fælles værdier i stedet for idoliseringen af en person. Dét, at Tom kan låne strøm af Anders, og Tom gengælder med at passe dyr, er det, som Bauman betegner som 'broderligt delende' og ligeledes forpligtelse overfor hinanden (Bilag 2:11). Noget kunne pege på, at Frilands små fællesskaber, de grupperinger præget af *individueel reciprocitet*, skaber et modsvar til postmodernismens distancerede eller ikke-eksisterende fællesskaber, i Baumans terminologi. Som landsbyer var i gamle dage.

Fællesskabets udfordringer

Mange af de nye tilflyttere flytter til Friland i håbet om at indgå i 'det eksisterende fællesskab', men opdager hurtigt, at fællesskabet ikke er, som de havde forventet. For Jesper handler det om, at der ikke er nok fællesskab i form af fællesaktiviteter som at 'lave noget sjovt med hinanden'. Derudover havde han håbet at gruppen var mere homogen (Bilag 3:9). Tom ser anderledes på det:

"Nej, vi vil hellere vælge selv. Og det kan vi her på Friland. Det var meget frit og åbent, og der var ikke så meget fællesskab, faktisk (...) Så vi laver ting med forskellige folk her på Friland, men det er op til os at skabe det. (...) I stedet for at have det sådan planlagt i økosamfundet, at sådan *skal* det være. Det passede os bedre" (Bilag 6:5).

Hvor Jesper havde forventet en mere homogen gruppe, var det netop det frie valg i fællesskabet, som tiltrak parret Katrine og Tom og især muligheden for at kunne vælge fra. At skabe et fællesskab kommer Stig også ind på, hvor han kritiserer opfattelsen af at kunne forvente at få et fællesskab:

”Nej, der er mange, som kommer og vil være med, de siger ‘fælles’ og ‘fælles om’, og ‘vi er fælles om’. De får det snakket op til (...) at det var indgangsbønnen. Aldrig. Og det er, fordi jeg har erfaring med det. Altså – jeg har intet imod fællesskab. Men det er det unævnelige forstået på den måde, at ‘jeg vil have fællesskab’. Det siger folk! (...) Jeg kunne lige så godt sige til dig (...). Du *skal* elske mig (...). Det kan man ikke stille som krav. Man kan sige i yderste [tilfælde], at ‘jeg vil gerne give til et fællesskab’. Dét kan du gøre! Det er der jo ingen, der kan stoppe. (...) Men hvis ingen af os giver og bare kigger ind og siger, ‘jeg vil ha’! Så er der ingenting” (Bilag 8:12).

Udfordringen består i, at man ikke bare kan flytte til Friland og så forvente at få. Et argument Julius også fremlægger, hvor han fortæller, at man ikke bare kan forvente at blive trukket med i et fællesskab, men at man selv må skabe det. Man må selv være opsøgende og givende (Bilag 4:4). Lotte mener, at fællesskabet har større chance for succes, lige så snart de tilflyttede frilændere er færdige med at bygge og er mere etablerede, hvortil de så har tiden til at skabe noget sammen (Bilag 3:10). Ifølge Lotte skal der være overskud i hverdagen, før Friland kan handle i fællesskab.

Som Stig nævner, har fællesskabet aldrig været en del af visionerne for Friland, da det blev grundlagt, og lige netop derfor, kan det være grunden til uenigheder omkring fællesskabet opstår og de forskellige syn herpå. Ved at der ikke er en fastlagt plan for fællesskabet, giver det derfor hver enkelt frilænder frit lejde til at forestille sig, hvordan det skal være og har hver sin opfattelse af, hvordan det, i Baumans optik, ‘uopnåelige’ *drømmefællesskab* ser ud. Ud fra disse forestillinger om, hvad fællesskabet er og kan, opstår uenigheder og konflikt (jf. Fællesskab i en flydende tid:41).

De sociale aktiviteter på Friland bærer præg af at være af en uformel og formel karakter, hvortil den formelle praksis i flere tilfælde bruges til at bygge *bro* til en mere uformel praksis. Derudover er der en tendens til, fællesskabsforståelsen tager form af mindre grupper, som er karakteriseret af stærke bånd og fællesinteresser, men samtidig kan flere af frilænderne også se ét stort fællesskab, når det kommer til de store og kortvarige aktiviteter på Friland, eksempelvis Frilandsmessen, hvor fællesskabet ligner *et æstetisk fællesskab*. For andre frilændere viser det store fællesskab sig i den omsorg, frilænderne viser hinanden, når der er brug for hjælp, en omsorg som både er karakteriseret af en *generaliseret* og en *individueel reciprocitet*. Når det kommer til fællesskabets udfordringer, er der flere, der er blevet skuffet over graden af fællesskabet på Friland. De havde forventet, at fællesskabet var større, hvortil der også fremstilles et argument af, at man ikke kan forvente at ‘få’ fællesskab, men at det er noget,

man er nødt til at skabe selv. De forskellige forståelser af fællesskabet kan være grund til de uenigheder, der opstår på Friland.

Påvirkninger i praksis

Denne analyse tager fat i den sociale byggeproces, som i udgangspunktet er en grøn praksis, som også har et socialt islæt på Friland. Ligeledes ser vi på en anden grøn praksis, de allerede etablerede ordninger, og hvordan det sociale påvirker frilændernes praksis i henhold hertil. Vi kommer ind på fællesskabet som social praksis og ser på, hvordan dynamikken heri kan påvirke grøn praksis. Endvidere vil afsnittet belyse de sociale komplikationer, der er for grøn praksis. Slutteligt vil vi illustrere forholdet mellem sociale aktiviteter potentiale for grøn praksis i en graf inspireret af korrespondanceanalysens grafiske fremstilling.

Det sociale byggeprojekt

Nogle af informanterne udtrykker, at det sociale aspekt har været ret afgørende for deres byggeprojekt. Især Anders har det været en afgørende faktor for:

”Der er mange ting, jeg har gjort herude, som jeg har fået hjælp til. Og det var også en forudsætning for, at jeg i det hele taget turde at kaste mig ud i det, at der var det fællesskab. For jeg har aldrig bygget noget som helst før” (Bilag 2:7).

Anders mener, at det var helt afgørende, at der var nogen, som havde erfaring med at bygge hus, for at han flyttede til Friland og kastede sig ud i sit eget byggeprojekt. Umiddelbart tyder det på, at han har kastet sig ud i det, ud fra en retfærdiggørelse i *hjemmets verden*, hvor tradition og erfaring er højt vægtet. Det er dog ikke hjemmets verden i sin rene form, da der ikke er nogen ‘slægt’ som sådan involveret, men han trækker på de ældres erfaring, forstået som frilændere, der har indsamlet erfaring over længere tid og har bestemte traditioner for bæredygtigt byggeri. Han fortæller også, at han er blevet bedre og bedre til at bygge nu, på grund af fællesskabet og beskriver det som en succesoplevelse, når han får bygget noget, han selv har fundet på (Bilag 2:7f). Som tiden går, får Anders mere selvtillid, når det kommer til et engagement inden for *det eksplorative regime*. Hvor han i starten af byggeprocessen følte sig meget afhængig af dem med større erfaring, *ofrer* han *retfærdiggørelsesregimet* og *hjemmets verden* til fordel for *det eksplorative*. Han tør udforske og afprøve nye ideer, og bliver svært begejstret, når disse nye ideer opnår succes. Fællesskabet kan derfor siges at være afgørende for Anders’ udviklende grønne praksis, hvor eksempelvis støtte og andres erfaringer giver ham en selvtillid til at bygge videre og kaste sig ud i nye udfordringer af den grønne praksis. Her kan der være tale om, at fællesskabet er den bærende faktor, når det kommer til at

turde at kaste sig ud i at bygge et hus fra bunden, hvor Anders også udtrykker, at han som enkeltindivid aldrig ville have taget udfordringen op. Dette kan diskuteres som værende et karaktertræk for *ubetydelighedskomplekset* som barriere. Der er dog ikke en opfattelse af, at handlingen for det enkelte individ er ubetydelig, men at den enkelte handling virker mere uoverskuelig, hvortil fællesskabet giver en form for sikkerhedsnet, da der er andre mennesker med erfaring inden for bæredygtigt byggeri.

For Nina var naboernes erfaringer også et vigtigt element i deres byggeprojekt: "Der er meget arbejdsbyrde, ikke? Vi havde ikke kunnet bygge sådan et hus her, hvis ikke det havde været for Friland [hvor vi har] fået lidt hjælp fra naboer" (Bilag 5:29). I forlængelse heraf argumenterer Jens "Jo, det kunne vi nok, så havde det bare taget længere tid" (ibid). Hvor Anders og Nina udtrykker, at det aldrig var blevet en realitet uden fællesskabet, mener Jens dog godt, at han og Nina kunne have bygget et bæredygtigt hus, men uden fællesskabet ville det bare tage længere tid. Fællesskabet hjælper i disse situationer med at overkomme en barriere for handlingslammelse og for at handle hurtigere.

Det, at andre har tidligere erfaringer med at bygge, viser sig altså at være et vigtigt element både for byggeprocessen men også som en art socialt ritual. I og med at byggeriet er indgangen til at blive fast beboer på Friland, er det også der, de allerede fastboende frilændere kommer og hjælper til, og samtidig får de også mulighed for at forme de nye tilflyttere med råd om løsninger, som de muligvis ikke selv var kommet i tanke om. Men som Anders også udtrykker det, så kan det at spørge andre til råds også være en smule problematisk:

"Altså, der er nogle erfarne byggesmølfer herude, som jeg kunne gå hen til hver gang der var et eller andet jeg var i tvivl om. Og nogle gange skulle man også lige passe på, hvem man snakkede med, for man kunne få 10 forskellige versioner af, hvad man skulle gøre. Der er også nogle, der dukker op her, uden at man har bedt dem om det og begynder at kloger sig på, hvad man skal gøre" (Bilag 2:7).

Når Anders påpeger, at 'nogle kommer og kloger sig' uden de er inviteret, er det muligvis også et udtryk for, at frilænderne kan danne et billede af de nye tilflyttere, ud fra hvilke råd de bruger, og hvem de ikke lytter til. Det, at der er så mange på Friland, kan derved også have sine ulemper, da det bliver svært at forholde sig til og svært at vide, hvilke råd de så skal lytte til, hvis rådene er meget forskelligartede. Her kan man især tale om, at barrieren om *kompleksitet* opstår, som består i det komplekse i at navigerer i de mange ekspertudsagn. Dette viser sig gennem frilændernes forskellige holdninger og ideer til, hvordan man kan bygge huset på den mest bæredygtige måde. Som Anders

også selv siger, så kan man hurtigt få 10 forskellige versioner af, hvordan den bedste løsning ser ud. Derudover fortæller han også, at man er nødt til at finde ud af, hvordan man selv har lyst til at bygge for at gøre det nemmere at finde ud af, hvem man skal spørge til råds:

”Så det gælder også om at finde ud af, hvem man ligesom harmonerer med, og som er dygtige til at bygge. For eksempel Lars som bor dernede, som vi boede sammen med, han er enormt dygtig til at bygge (...) perfektionistisk og enormt teknisk dygtig. Men det er jeg ikke, jeg er ikke perfektionistisk, og jeg er ikke teknisk dygtig, jeg skal bare have noget, der virker nogenlunde. (...) Sådane en som Stig han er meget god. (...) Han er heller ikke så interesseret i, at det skal være helt perfekt (...) Det er et sted, vi skal bo, det er ikke et kunstværk (...)” (Bilag 2:7).

Der tegner sig et billede af en overgangsrituel byggeproces, hvor de nye kommer til og langsomt finder en plads i det sociale liv på Friland med byggeriet som ‘ritualets artefakt’, som kommer til udtryk i det, Anders betegner som, ‘hvem man harmonerer med’. For Anders selv betyder det også, at han kan overkomme *kompleksiteten* som bevidsthedsbarriere, ved at gøre det klart for sig selv, hvilke værdier han vil lægge i sit husbyggeri og finder dernæst ud af, hvem der står for samme værdier og holdninger, som han så kan spørge til råds. Fællesskabet om byggeriet og de mange holdninger til den rigtige måde at bygge på, kan forekomme overvældende, men ind imellem er det afgørende, at der dumper nogle forbi med et råd. Line fortæller, at Julius har været forbi for at give gode råd og vejledning omkring flexovnen, som de skal have bygget i deres nye hus (Bilag 7:17). Selv fortæller Julius, at han ofte, når han går tur lige rundt dem, som er i gang med at bygge deres hus:

”(...) når vi har gang i noget byggeaktivitet, (...) så er jeg jo selv sådan lidt nysgerrig, ‘nå hvor langt er I nu kommet?’, og ‘hvordan går det?’ og dels så er der folk, der sådan spørger til råds (...) Og det vil jeg jo gerne hjælpe folk med og også gerne følge lidt op på, ‘nå kom det så til at virke det der, som jeg foreslog?’, eller ‘fandt hun en anden løsning?’ (...)” (Bilag 4:6).

Her ses overgangsritualet fra den anden side. Julius bruger sine gåture til at få indblik i de andre frilænderes byggeprojekter og giver gerne gode råd og vejledning, som ligeledes også er indgang for ham til at kunne snakke med de nye igen. Det ses ved, at Julius vender tilbage for at se efter, om hans råd er blevet fulgt. Det tyder først og fremmest på, at han har interesse i byggeprojekter, men også i hvorvidt hans råd bliver fulgt, hvilket kan ses i sætningen ‘kom det til at virke, det jeg foreslog’. I fald hans råd efterfølges, giver det anerkendelse af Julius, hvilket tegner et billede af Julius’ handlinger som retfærdiggjort i *opinionens verden*, hvor *godet* er anerkendelse. Det kommer også til udtryk i en anden

situation, hvor han forklarer, hvorfor han laver ting for børnene på Friland: "Så er det selvfølgelig alligevel lidt, det der med at man vil da gerne ses på som et godt menneske af sine naboer, ikke?" (Bilag 4:12). Julius giver altså gerne disse råd for både at lære folk at kende (i 'ritualet'), men også lidt for anerkendelsens skyld. Anders forklarer i forlængelse heraf, at det i byggeprocessen især giver en 'fjer i hatten' at kunne finde løsninger og være kreativ med sine projekter:

"Altså (...) det er super trendy herude at være sådan en, der finder på ting. Det har jeg gjort med mit eget lille bidrag med de fliser inde i stuen, ikke. Det er havefliser, som jeg har gjort nogle ting ved, så de er blevet fede. Altså, det er sådan noget der giver lidt en fjer i hatten herude" (Bilag 2:6).

Ifølge Anders er der altså også en vis anerkendelse forbundet med at kunne tænke ud af boksen, og med at finde på løsninger på problemer. Anerkendelse for at udtænke nye løsninger og få nye ideer retfærdiggøres i *opinionens verden*, hvor andres anerkendelse er en stor del af, hvorfor der handles, som der gør. Det peger på, at frilænderne sigter mod at udtænke kreative løsninger for netop at opnå anerkendelse, som eksempelvis Anders' havefliser i stuen. Anerkendelsen fra andre kan derved også være med til at fremme en grøn praksis, hvor anerkendelse giver en lyst til at udvikle bedre og anderledes ideer, som andre måske kan finde inspiration i.

Allerede etablerede ordninger

Friland er et økosamfund, hvor der er nogle etablerede ordninger, som frilænderne har mulighed for at tage til sig. Det er især den etablerede ordning affaldssortering, informanterne sætter pris på. Nina forklarer, hvordan hun efter at flytte ind på Friland oplevede et skifte i sin affaldssorteringspraksis:

"Arh, så [var] det nemmere lige at smide den der dåse ned i restaffald, fordi vi skal til at vaske den, og finde ud af, hvor vi kommer af med den her blikdåse (...). Der vidste jeg, at jeg vil gerne have den støtte ved at være i sådan et fællesskab, hvor der er fokus på det her. (...) Nu vasker jeg altid min dåse af og mine glas og det hele. Jeg kunne aldrig finde på at smide det ud [i restaffald]" (Bilag 5:24).

Nina udtrykker, at det både var de fysiske rammer, som ændrede hendes ageren inden for affaldssortering i en grønnere retning, men især de sociale rammer fordi hun oplevede at få støtte i fællesskabet til at være grønnere. Et element som også er vigtigt for Alfred:

“Altså det blev jo lidt mere forstærket på nogle vaner, kan man sige, ikk’? For så er der noget affaldssortering, som allerede fungerer her (...) så sorterer jeg i henhold til det, ikk’? Så er der spildevandsrensningsanlægget, ikke, hvor jeg bliver nødt til at tænke på svanemærkede sæber, jeg bruger, for at det kan holde til det (...)” (Bilag 1:4).

Ifølge Alfred forstærker fællesskabet også hans grønne praksis og har gjort ham mere bevidst om sine handlinger, når det kommer til køb af sæbe og affaldssortering. Det tyder på, at de grønne praksisser ‘affaldssortering’ og ‘brug af svanemærkede sæber’ er ordninger som Nina og Alfred benytter, for ikke at ødelægge det for de andre. Der er altså et element af social sanktion forbundet med ikke at overholde de normer, som hersker i forbindelse med ordningerne i form af forventninger til hinanden, hvilket igen peger på, at disse socialt vedtagne ordninger fremmer deres grønne praksis.

En anden social og grøn praksis er den fælles køkkenhave, hvor frilænderne dyrker grøntsager sammen. Alfred fortæller, at sandsynligheden for, at han selv ville lave en køkkenhave, er meget lille grundet hans manglende erfaringer indenfor dette felt (Bilag 1:4). Det kan også forklare, hvorfor han modtager Årstidernes veganerkasse i stedet for at dyrke selv (jf. Hverdagen på Friland:47). Han oplever dog med fælleshaven, at han kan få støtte og hjælp fra fællesskabet til at lære, hvordan man gror sine egne grøntsager (ibid.). For Alfred er dyrkningen af grøntsager kun mulig i kraft af de andres erfaring og støtte, hvilket tyder på, at denne grønne praksis også forstærkes af det sociale.

Det tyder på, at den individuelle praksis og den sociale praksis tilsammen gør, at frilænderne overkommer *ubetydelighedskomplekset*, fordi de oplever at være en aktiv del af et handlende fællesskab. Dog oplever de en udefrakommende barriere i forhold til de ordninger, som de ikke selv er herre over. Eksempelvis RenoDjurs (et kommunalt ejet affaldsselskab på Djursland), som ikke vil godtage, at der bliver sorteret plastik, som har været i berøring med mad, da det kan medføre, som Lotte forklarer, at der kommer rotter ude på sorteringspladsen (Bilag 3:13). Der opstår herved nogle udefrakommende barrierer, som eksempelvis materialiseres i institutioner, kommuner eller andre systemer, der ikke kan tillade dem at udføre den grønne praksis. Barrieren opstår, når frilænderne ikke kan sortere affald på den måde, de gerne vil, fordi systemet ikke kan rumme det. Det tyder på, at vi kan tilføje en *systemisk barriere*, hvor eksempelvis kommunen skal gå ind og tage ansvar eller genbrugspladsen, som skal skabe muligheder for sorteringen. Her kan man tale om, at de ydre barrierer i højere grad er med til at hæmme frilændernes muligheder for at videreføre deres grønne praksis, nemlig i form af grundig affaldssortering.

Fællesskabet og grøn praksis

Fællesskabet på Friland er på flere punkter med til at forstærke en grøn praksis og hjælper informanterne videre i deres grønne tanker, hvor de eventuelt også ser tingene fra nye vinkler. Anders' syn på bæredygtighed har ændret sig, fra han først flyttede til Friland til nu, i takt med at han møder andre synspunkter på Friland eller hører sine egne blive forstærket: "Det er helt klart, fordi det er sådan et ekkokammer herude. (...) Så sker det også her, (...) at man inspirerer hinanden til nogle forskellige praksisser" (Bilag 2:5). Han forklarer, at han har opdaget nye praksisser:

"(...) min opfattelse af, hvad bæredygtighed er i praksis, har ændret sig meget. F.eks. er jeg begyndt at kompostere. Det har jeg aldrig tænkt over før, men det at kunne lave brugbar kompost til min have og give hønsene resten af madrester, så det bliver til æg" (Bilag 2:5).

Endvidere havde han før et topmål af bæredygtighed, som var at købe en elbil, men det har også ændret sig: "Jeg er blevet meget mere på lavteknologi, og genbrug og '(at) skralde' og alle sådan nogle ting, end jeg var før" (Bilag 2:5). Lotte kommer også ind på, at holdningen til grøn praksis, som for hende mest hænger sammen med affaldssortering og økologi, ikke har ændret sig synderligt, fordi det altid har været en del af hendes liv i kollektiver (Bilag 3:8f). Hun har dog, ligesom Anders, mødt bæredygtighed i praksis og har udviklet sin holdning: "Vi er måske blevet mere klar på at det, hvor vigtigt det er, kan man sige. Men det har ikke ændret på vores holdning på den måde, fordi den har vi sådan set levet efter, siden vi var helt unge" (Bilag 3:9). Man kan derfor tale om, at deres viden og forståelsesramme har udvidet sig gennem det sociale på Friland. Katrine forklarer, hvordan hun oplevede at ændre radikalt praksis og holdning efter at få en oplevelse af at slå 'hovedet mod muren' i for lang tid:

"Ja, mit udgangspunkt var måske mere den her 'pegenfingreaf', og vise hvor det går galt i samfundet. (...) Og da det gik op for mig, at hvis det er man bliver ved med at se det fra den vinkel hele tiden, så bliver man ved med at gå imod en mur 'bum-bum-bum', og det er for hårdt. Der er ikke nogen sjæl, der kan klare det. Så hvis man vender den om, som lille individ der ikke umiddelbart skulle have noget at sige i den store verden, hvad kan jeg skabe af små ringe [i vandet]? (...) Så handler det ikke om, hvad alle de andre gør forkert, men hvad jeg gør rigtigt. (...) Og det bliver støttet ved at bo sådan et sted (...) mange af dem, vi omgiver os med har også den tilgang med at fokusere på det, der går godt" (Bilag 6:8).

Katrines grønne praksis forstærkes, ved at se andre med samme idealer, hvor hun netop kan se, at hendes individuelle handlinger kan knyttes til fællesskabets handlinger. Hun overkommer derfor især *ubetydelighedsbarrieren*, som netop slår på manglende evne til at se koblingen mellem egne individuelle handlinger og fællesskabets (jf. Klimabevidsthedens barrierer:39). Frilandsveteranen Julius oplever på samme måde, at hans horisont indenfor grøn praksis har udvidet sig i takt med at se, hvordan andre på Friland indretter sig. Han forklarer det således:

”Jeg (...) er jo uddannet inden for (...) plantevidenskab og [har] arbejdet med det som forsker og har dyrket have i masser af år, før jeg kom hertil. [Meget af] det kunne jeg [have] (...) fundet frem til, uden at komme hertil, men altså noget af det nye, der er kommet ind, det er permakultur og flerårige grøntsager (...) [Jeg har] i det hele taget eksperimenteret med, hvordan min have den kan indrettes og fungere sådan, at det bliver, ja, både produktivt og sjovt og godt, og helst også lidt pænt at se på” (Bilag 4:2).

Julius oplever på trods af sin store faglighed på planteområdet, at han alligevel støder på nye praksisser. Selvom han mener, at han godt ville kunne have regnet det ud selv med tiden uden at have været en del af Friland, har han alligevel fundet inspiration i permakulturprincippet gennem andre frilændere. Det er netop Frilands mangfoldighed, der her viser sig nyttig, når det kommer til at forstærke grøn praksis (jf. Fællesskabsforståelser:67). Mangfoldigheden i den forstand, at de indbringer forskellig viden og erfaring ind i Friland som samfund, som gavner og inspirerer de andre frilændere. Det, at frilænderne har så stor og forskelligartet viden inden for bæredygtig livsstil, kan også hjælpe den enkelte med at overkomme *kompleksitetsbarrieren*, ved at de hver især navigerer i, hvilke praksisser de bliver inspirerede af. Lines grønne praksis er, som hun selv udtrykker, ikke ’totalt hellig’, da hun anser bæredygtighed som en proces, og mener ikke at bo på Friland betyder at hun skal gå ’all in’ (Bilag 7:6). Der står to juicebrikker på bordet, som hun peger på og forklarer:

”Jo de her to er økologiske, men der kunne lige så godt have stået en der, der ikke var det. Altså forsøger at vælge det, men (...) bare fordi vi er flyttet herud, behøver det ikke at være max-fanatisk (...) jeg synes, at det er fedt at blive inspireret hele tiden (...). Så vi rykker hele tiden fra mere end da vi kom, eller for to år siden, (...) men så tænker vi over, hvad med rodzoneanlægget, hvad må man, og hvad må man ikke” (Bilag 7:6f).

Lines proces peger i retning af, at hun ikke ser det med bæredygtighed eller økologi som en nødvendighed for at bo på Friland. Hendes engagement i *retfæridiggørelsesregimet* er med *åbne øjne*, da *den grønne verdens gode* ikke er altafgørende for hende og derfor godt kan ofres for eventuelle

andre *goder*, som hun vurderer i situationen som bedre. Hun stiller altså en smule tvivl og kritik af engagementet 'ikke max-fanatisk', og 'der kunne lige så godt have stået en der, der ikke var [økologisk]'. Hun koordinerer således mellem retfærdiggørelser på den måde, at hun lader sig inspirere af andres praksisser. Line oplever samtidig, at hun bliver mere bevågen på grund af de rammer Friland stiller med hensyn til eksempelvis rodzoneanlægget, som er Frilands naturlige rensningsanlæg af piletræer og vand. Så selvom Line ikke er 'max-fanatiker', er der alligevel noget ved Frilands egen grønne praksis, der påvirker hendes personlige grønne praksis, fordi hun er nødt til at tage husholdningens eget spildevand i betragtning for at undgå eksempelvis sociale sanktioner.

Tom forklarer, at klima og bæredygtighed altid har været en del af Katrine og hans tilværelse, men at det var rart at komme til Friland med de tanker: "Det var et godt sted at komme hen. De støttede det vi allerede havde interesse for" (Bilag 6:6). Stig ser Frilands grundlag som et springbræt til yderligere grøn praksis:

"Ja, altså, grundlaget her har motiveret mig til, at vi er nødt til at gøre noget mere. Altså, vi er jo lige startet. Altså, vi sidder i det hjørne her (*viser et hjørne på et stykke papir*), og som vi går frem, så kan du godt se (*spredter fingrene over papiret*) at desto mere erfaring og desto mere vækst, desto mere kan vi se - hold kæft hvor er der meget der skal gøres. Men! (...) Så kan du også se, at du *kan* gøre mere" (Bilag 8:8).

Han mener altså at selvom der kommer nye udfordringer, desto mere han lærer, bliver han tilsvarende bekræftet i, at det er muligt at agere. Derved tyder det på, at han overkommer *ubetydelighedskomplekset*, da han ikke oplever sin praksis som ligegyldig eller ubetydelig. Ligeledes er det, han siger 'kan du også se at du kan gøre mere' en måde at overkomme *kortsynetheden* som barriere, da han ser fremad i stedet for at lade stå til og tager nye, grønne initiativer løbende.

Ovenstående afsnit tegner et mønster af, at frilænderne bliver motiverede og inspirerede af hinanden på forskellige måder og i forskellige praksisser. Det være sig både gennem inspiration af andres erfaringer, hvor frilænderne bliver klogere og får nye ideer hos hinanden. Derudover kan diskussion af praksis også være med til at skabe en forstærkende effekt. Ligeledes er der en holdning af, at det ikke er nødvendigt at være fanatisk, når man bor på Friland, man at den grønne praksis er en proces som altid kan forbedres.

Snubletråde i fællesskabet

Anders beskriver frilænderne således:

“(…) vi er alle sammen meget idealistiske, og meget optagede af klimaproblemstillingen og miljøproblemstillingen, men vi har meget, meget forskellige opfattelser af, hvad der ligesom hjælper…” (Bilag 2:2).

De ‘meget, meget forskellige opfattelser’ er det, denne del af analysen vil undersøge nærmere. Umiddelbart tyder det på, at det er i praksis mere end i sind, at forskellene mellem frilænderne opstår ud fra Anders’ udtalelse. Det kommer til udtryk, når informanterne beskriver fællesskabet, hvor de fortæller om de konflikter og uenigheder om dets form og intensitet. Det viser sig blandt andet, når frilænderne beskriver den proces Friland er i. Eksempelvis Nina ser Friland som et samfund i proces og sammenligner økosamfundet med en teenager, der er ved at finde ud af, hvordan det er at være Friland: “Så det er sådan nogle processer, hvor (…) der sker udviklinger i (…) som, jeg synes, er spændende, fordi jeg ser det som et socialt eksperiment” (Bilag 5:8). Thilde udtrykker ligeledes, at hun er tilfreds med at Friland er i udvikling og Stig ser i stedet Friland som et sted, der prøver ting af i eksperimentarium-stil (Bilag 9:8)(Bilag 8:10). Der er altså forskel på, hvilke egenskaber de hver især tillægger stedet, selvom de alle udtrykker en form for proces. Det tyder på at de engageres i Frilands fællesskab gennem *det eksplorative regime*, da de udforsker det i form af eksperimenter og afprøver nye ting. Det er samtidig meget naturligt, at der ikke er en fast plan for, hvordan tingene skal gøres, og *offeret* er her især engagementet i *planregimet*. De hviler i visheden om, at det kommer hen ad vejen, det med at finde ud af, hvordan tingene fungerer bedst for Frilands fællesskab. Udforskning og eksperimenteren er derfor et vigtigt element af Friland for Stig og Nina. Dét at Friland, af ovenstående informanter, bliver anset som et socialt eksperimentarium kan dog i Baumans optik betyde, at der ikke er et ‘*sandt fællesskab*’, da der ikke bør gives en anledning til overhovedet at reflektere over eller kritisere fællesskabet (jf. Fællesskab i en flydende tid:40). Det betyder ligeledes, at det eksperimenterende element gør fællesskabets grundlag skiftende og således usikkert. Hvis det er tilfældet, betyder det samtidig, at fællesskabet ikke er lig med *sikkerhed*, hvilket Bauman argumenterer for, er fællesskabets mest enestående egenskab (jf. Fællesskabsteori sidetal). Lidt omskrevet kan det altså være med til at øge usikkerheden i fællesskabet, hvis det ikke har en ‘identitet’, hvis det nuværende stilles for tvivl eller eksperimenteres med.

Ifølge Jens er Friland udfordret i forbindelse med at finde en fælles retning, hvilket han udtrykker således:

”Jamen det er fordi, jeg synes... (...) vi er så dårlige, efter min mening, til at samle op på vores erfaringer. Så når vi nu på lørdag, skal til at tage, kommer måske til at tage en beslutning om at lave et eller andet system for ledelse af Friland, som Alternativet (...) har udviklet som politisk organisationsform - uden at vi reflekterer en skid over det (...) så mener jeg, at vi bringer os ud et sted, hvor jeg ikke er sikker på, at det er godt at være. Altså det er godt nok at være i kaos en gang imellem, men det har vi været i et år. Der er ikke én her, der har taget initiativ til den eneste opsamling på, hvordan det fungerede” (Bilag 5:13).

Som et af hans egne eksempler fra bestyrelsesarbejdet herpå fortæller han om en pulje på 100.000, som frilænderne via afstemning kan fordele til projekter. Han fortæller om ét år, hvor 70.000 af de 100.000 løb ud i sandet, fordi der ikke blev samlet op på projekterne (Bilag 5:32). Det, at der ikke bliver samlet op på tingene, bliver til en hindring for en videreudvikling af grøn praksis i fællesskabet, fordi der, ifølge Jens, kommer de samme forslag op til generalforsamlinger, hvor begrundelsen herfor lyder, at der ikke blev gjort noget ved det sidste år (ibid.). Det forekommer som en ufrugtbar cirkelbevægelse, der ikke lader plads til nye grønne tiltag. For at eksperimenteringen og udforskningen af Friland som sted kan finde sted, er det nødvendigt at samle op på alle de initiativer, som bliver ført ud i livet. Hvis de startes forfra og gentages hver gang, går potentialet for ny grøn praksis i stå eller kører i ring. Jens tager mere afstand fra *det eksplorative regime* end Stig og Nina gør. Han mener dog, at det er vigtigt at udforske og være, som han selv udtrykker det, i kaos, men at det samtidig er vigtigt at samle op på de ting, der udforskes og afprøves for at finde ud af, hvordan tingene kan gøres bedre. For Jens’ vedkommende tyder det på, at hans engagement ligger i *planregimet*, hvor han gerne vil have en plan for, hvor Friland skal hen og sætte sig nogle konkrete mål for fremtiden, eksempelvis nogle strukturer der skal følges på Friland, fordi det er det, han mener, giver mennesket tryghed (Bilag 5:33).

Ligeledes er det kaos, som Jens henviser til, et eksempel på en hverdagskultur, som ikke er blevet justeret løbende, men som er blevet fælles vedtaget, uden at der, ifølge Jens, er reflekteret over, hvad det indeholder (jf. Om hverdag, tid og mening:35). Hvis ikke der er bevægelse og improvisation i kulturen, vil strukturen ligeledes også lide. Stilstanden i kulturen her forstyrrer den ontologiske sikkerhed for individet, da *selvfølgeligheder* står som opposition til *kaos*. *Den symbolske orden* er med udgangspunkt i Jens’ ord blevet fastlåst af de konflikter, der er på Friland. Dog er det muligvis en lidt mørk fortolkning af Frilands strukturelle udfordringer, da ‘kaoset’ er udledt fra Jens’ synspunkt og netop ikke gælder Stig og Nina, som hver især har andre syn på sagen. Ifølge Bech-Jørgensen er der i

rummet mellem *selvfølgelighed* og *kaos* et forandringspotentiale; i fald der tages hånd om situationen og hverdagens liv fortolkes af frilænderne, kan der opstå forandring.

Gennem Anders' bestyrelsesarbejde støder han også på lignende udfordringer som Jens og fortæller, hvordan det også kan være problematisk, at det er så nemt at klandre bestyrelsen frem for at tage aktiv del i 'slæbet':

"Der synes jeg på en eller anden måde, at vi alle sammen har et ansvar, for at tage del i hver vores lille del af slæbet. Hvis ikke vi gør det, så falder vores samfund lidt fra hinanden. Så kan vi ikke have fælles økonomi f.eks. og lave arbejdsdage og have et fælleshus" (Bilag 2:10).

Ifølge Anders handler det om, at alle har et ansvar for at få Friland som samfund til at fungere rent praktisk ved at deltage i de forskellige vedligeholdelseslaug, hvilket leder tankerne mod Robert Putnams teori om *social kapital*, og hvordan *reciprocitet* kan styrke et community (jf. Relationer og netværk:43). Anders adresserer det forhold i sin udtalelse, at hvis ikke der er *reciprocitet* i form af gensidighed på Friland, 'falder økosamfundet fra hinanden', da det kan afstedkomme svækkelse af den *sociale kapital*. Samtidig bliver det en hindring for grøn praksis, hvis ikke folk lever op til det ansvar og de forventninger, man har til hinanden. Denne retfærdiggørelse tyder på at bunde i *den civile verden*, hvor *godet* er 'det fælles bedste', da det udspringer af at få samfundet til at fungere. Det fælles bedste er i Anders optik, at alle tager del af ansvaret og hjælper til, der hvor de kan, eksempelvis til arbejdsdage. Det kommer også til udtryk i det, han siger om de forskellige arbejdslaug, hvor man hjælper til i de mindre grupper for at støtte den større gruppe, og for at Friland som samfund kan hænge sammen (Bilag 2:10).

Ligeledes italesætter Stig de gamle konflikter, som lurar i fællesskabet: "Der ligger mange gamle konflikter her på Friland, og du får dem aldrig løst" (Bilag 8:13) forklarer Stig, da vi spørger ind til fællesskabets tilstand. Line mener derimod, at der er en kur mod konflikter: Man skal vende det døve øre til og så i stedet ændre på tingene (Bilag 7:9). Line giver udtryk for, at hun ikke anerkender de gamle konflikter som et problem for fællesskabet på Friland, og hun forklarer, hvad en af disse konflikter bunder i: Frilænderne betaler årligt 3000 kroner til en 'fælleskasse', som tager sig af, at alle fællesarealer kan vedligeholdes, og som er det, der sørger for, at frilænderne kan lave nye projekter på Friland (Bilag 7:14). I fald der er forslag om nye projekter, der kræver tilskud, som ligger uden for den eksisterende økonomiske ramme, vil kontingentet stige tilsvarende (ibid.). Blandt andet fortæller Line,

at det kan være svært at blive enige om, hvad der skal afsættes penge til på Friland, og hun forklarer det ud fra en gruppe frilændere, som er flyttet til Friland, fordi det er billigt.

”Hvis vi så vil lave noget stort, så er jeg ligeglad med, om vi betaler 4.000, altså hvis vi får det federe fællesskab (...) Deres mål er at leve for ingenting, og så er 3.000 kroner rigtig mange penge. Og de kan godt være, lige nu omkring (...) generalforsamlingen som kommer nu her - der kan de godt være negativt stemt i forhold til, 'jamen nu har det store fællesskab presset ned over hovedet på os, at vi skal betale større kontingent, men det kan vi ikke'” (ibid.).

Netop her adresserer Line, at frilænderne er delt op i dem, som gerne vil bo på Friland så billigt som muligt og dem, som gerne vil betale lidt mere for at få et bedre fællesskab. Det handler i høj grad om, hvilke motiver frilænderne har for at flytte til Friland, om det er et økonomisk, grønt eller socialt engagement, der ligger bag beslutningen. Det er, hvad Thévenot betegner som *pluralitet*, hvor en gruppe inden for det samme sociale rum medbringer flere forskellige engagementer. Grupperingerne, som Line fremhæver, kan siges at repræsentere to forskellige former for engagementsregimer: *planregimet* og *det familiære regime*. For den person eller gruppe som handler i *planregimet*, er der fokus på individuelle mål om at bo billigt på Friland nu og ind i fremtiden, og derfor vil det stride imod planen, hvis kontingentet bliver sat op, for at kunne lave flere fællesaktiviteter. Dem, der gerne vil have et bedre fællesskab og lave flere ting sammen, er karakteriserede af engagement i *det familiære regime*, hvor *godet* er nærhed, samt naboskab og tryghed. Det er de interesserede i at styrke gennem flere aktiviteter på Friland, som der altså kræver større økonomi til for at få til at fungere. Konflikten kan altså siges at være præget af forskellige engagementer, hvor der stilles kritik, men ikke findes et kompromis.

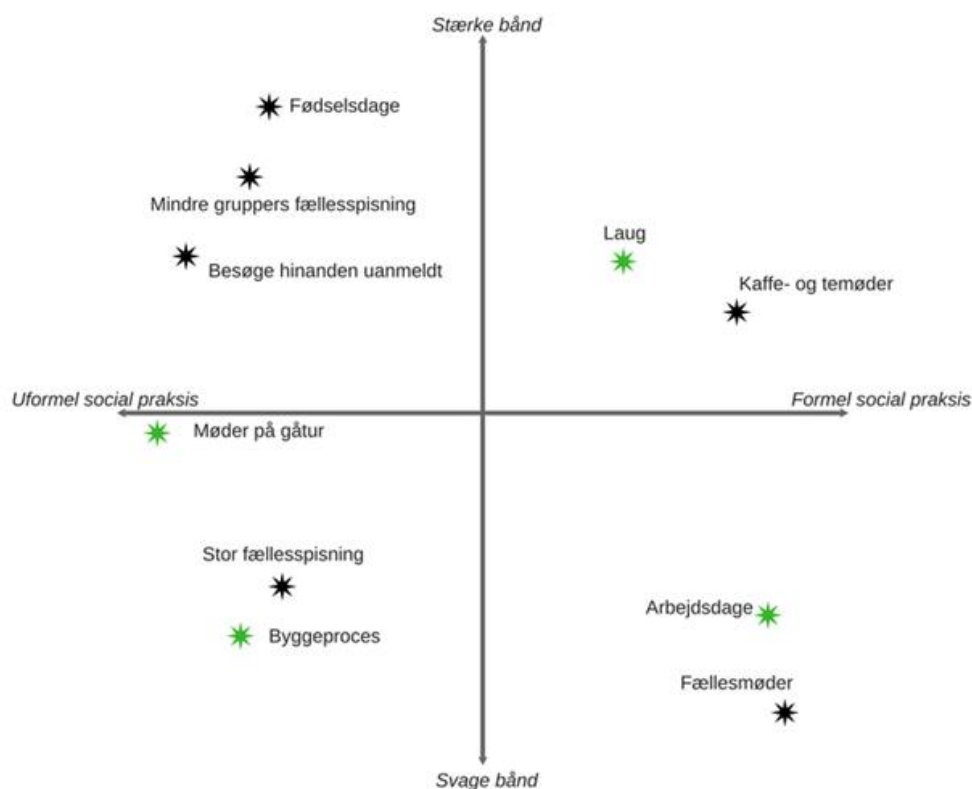
Derudover er der også uenigheder omkring, hvordan Friland i proces skal se ud. Hvor Stig og Nina opfatter Friland som en proces, hvor der skal være plads til at udforske nye ideer og afprøve ting, så ser Jens det nødvendigt, at der er en vision for Frilands fremtid. Her er der uenigheder omkring *godet*, hvor det vægter mellem friheden til at kunne udforske fællesskabet (*eksplorativt regime*) og mere klare rammer inden for, hvordan Friland skal se ud i fremtiden (*planregimet*). Uenighed om, hvad 'det gode' er, er et udtryk for *pluralitet*, som er med til at skabe konflikter på Friland og uoverensstemmelser omkring, hvordan det hele skal struktureres.

Der tegner sig et billede af det store fællesskab på usikker grund både med hensyn til sociale eksperimenter og den usikkerhed, der er forbundet med strukturen i fællesskabet samt manglende

ansvarsfølelse overfor fællesopgaver og gamle konflikter. Det kommer teoretisk til udtryk i sammenhæng med Bauman, og det at frilænderne stiller tvivl ved fællesskabets natur samt den *pluralitet* af engagementsregimer, der udgør en grobund for konflikt. I henhold til grøn praksis kan det usikre fællesskab muligvis have den bivirkning, at det bliver sværere at videreføre grøn praksis i fællesskab. De problemer, der er i det store fællesskab i forlængelse af *pluraliteten*, tyder på, at den grønne praksis får sværere kår, når der er uenighed om en række af Frilands processer, og hvor de skal hen i fremtiden, når de ikke er enige om et fast ståsted i nutiden.

Sociale aktiviteter potentiale for grøn praksis

De konkrete sociale aktiviteter, som informanterne indgår i på Friland, består af at være enten formelle eller uformelle aktiviteter (jf. Social Praksis:61f). Foruden formaliteter i disse aktiviteter kan der også være tale om en styrke af de relationer, som informanterne har inden for disse aktiviteter, som enten kan være beskrevet som aktiviteter med *stærke* eller *svage relationer*. Hvert kvadrat viser sig også at have nogle kendetegn for, hvad potentialet for grøn praksis er. Dette har ledt til nedenstående graf:

Graf 1 - De sociale aktiviteter formalitet og styrke af relation

Placeringen af ovenstående aktiviteter er anvisende. De har potentiale for at udvikle sig i alle retninger og kan fremstå anderledes for hvert enkelt individ. Ovenstående aktiviteter er et udpluk af de sociale aktiviteter, som oftest nævnes i interviewene. De grønne punkter indikerer et tydeligt potentiale for grøn praksis, hvor de sorte punkter indikerer et mere usikkert potentiale for grøn praksis.

De stærke bånd og uformelle sociale praksisser

De *stærke og uformelle aktiviteter* består af de aktiviteter, man har sammen med de *stærke relationer* på Friland, altså dem man deler fællesinteresser med. De *stærke relationer* består herved i tætte venskaber eller venskaber, som vi har beskrevet som af mere familiær karakter. Det *uformelle* består i, at de mødes grundet fælles interesser, og aktiviteten derfor er præget af en mere løs karakter og ingen dagsorden. Potentialet for grøn praksis virker i udgangspunktet lavt i denne kvadrant, da der ikke er nogle af aktiviteterne der af informanterne er blevet beskrevet som fordrende for grøn praksis, samt er karakteren af aktiviteterne oftest præget af at pleje de sociale bånd yderligere. På den anden side er det netop også i denne kvadrant, hvor de dybe samtaler kan finde sted, der hvor der udveksles tanker og værdier, der muligvis kan føre til grøn praksis i form af inspiration og motivation på basis af gensidig stærk tillid og fortrolighed som vi så i afsnittet Fællesskabet og grøn praksis s. 85f.

De stærke bånd og formelle sociale praksisser

Aktiviteter inden for denne kategori består af en karakter, hvor aktiviteten har et formål, men hvor relationen stadig er tæt. Det er i højere grad selve dagsordenen, der er grunden til, at de mødes og ikke i nær så høj grad selve relationen til hinanden. Potentialet for at udvikle sig til en *stærkere relation* og en mere *uformel praksis* er høj her, da man mødes med folk, man deler en fællesinteresse med og bruger meget tid sammen med. I denne del af oversigten bevirker den sociale praksis på nogle måder mere grøn i sin praksis ved, at laugene ofte har med en given grøn praksis at gøre, som eksempelvis affaldssorteringsgruppen, mini-kørselsgruppe (for at minimere kørsel på Friland), fælleshaven (dyrker grønt til alles forbrug) eller rundvisergruppen, der formidler bæredygtighed til omverdenen. Det peger på, at disse laug forstærker frilændernes grønne praksis. Det er disse aktiviteter, vi i ovenstående analyse har kaldt **Allerede etablerede ordninger**. Med hensyn til kaffe- og temøderne som sociokratisk styringsform er de ikke umiddelbart med til at styrke den grønne praksis, hvilket vi berørte i **Snubletråde i fællesskabet**, på grund af uenigheder i det store fællesskab.

De svage bånd og uformelle sociale praksisser

De svage og uformelle aktiviteter består i, at det man mødes om består af en mere løs karakter, hvor der ikke er nogen struktur eller formål med mødet. Det er her, vi ser fri samtale, som ikke er planlagt på forhånd. Potentialet for grøn praksis er ret stort her, da det i denne kvadrant består af råd og hjælp fra andre frilændere, som vi så det i den sociale byggeproces, hvor der også er 'skabende fælleskraft'. Dog kan vi ikke udtale os om de store fællesspisninger, da vi i sagens natur ikke ved, hvad de snakker om indbyrdes.

De svage bånd og formelle sociale praksisser

Denne form for aktivitet er karakteriseret af en stram struktur i form af en dagsorden, som man skal igennem inden for en tidsperiode. I denne form for aktivitet er det det organisatoriske, altså det formelle, der er mødets omdrejningspunkt og ikke relationen mellem frilænderne. Potentialet for grøn praksis er stort, når det kommer til arbejdsdagen, som udelukkende handler om at få skabt eller repareret noget på fællesarealerne, eksempelvis genbrugsstationen eller ordne hegn hos husdyrene, som er med til at forbedre deres produktion af fødevarer. De store fællesmøder har et mindre potentiale i forhold til at styrke den grønne praksis, som vi også så grundet nye initiativers manglende evaluering.

Ovenstående aktivitetestyper skal selvfølgelig ikke forstås således, at de aktiviteter, der er på Friland, kun er karakteriseret af én af typerne. Typerne skal forstås idealtypiske, hvortil der menes, at en aktivitet godt kan være karakteriseret af flere af typerne eller udvikle sig til at være en ny type.

Diskussion og perspektivering

Nedenstående diskussion vil berøre de fund, vi har gjort os i analysen sat i et bredere perspektiv i forhold til eksisterende forskning og tendenser i samfundet. Herefter følger en diskussion af den mangfoldighed, frilænderne oplevede og slutteligt en diskussion af specialets metodiske overvejelser med udgangspunkt i Alan Brymans kvalitetskriterier.

Tiden i senmoderniteten og grønne praksisser i communities

Vi så i analysen, hvordan gældfrihed medførte en frigørelse af tid for frilænderne, og gjorde at der var tid til at foretage sig det, de fandt meningsfuldt i hverdagen. En stor del af frilænderne bruger tiden til sig selv, deres familieliv og selvstændigt arbejde. Det gør også, at de bruger en stor del af tiden på Friland. I studiet *“Velkommen i min bydel”* (2017) af Jørgensen og Fallov fandt de en lignende tidsoplevelse i Andelssamfundet Hjortshøj, som kan sammenlignes med frilændernes. De ældre i andelssamfundet beskriver, at lønarbejde ikke bør fylde for meget i hverdagen men i stedet det lokale engagement i økosamfundet (jf. Økosamfund i litteraturen:11). Den problematik, Jørgensen og Fallov identificerer i Hjortshøj, er altså i mindre grad tilstedeværende på Friland, da det har været nedskrevet i Frilands vedtægter fra starten, at mindst én beboer i husstanden arbejder hjemmefra for at sikre en levende landsby (Bilag 12:1). Ligeledes fandt vi ikke en lignende opdeling mellem ældre og unges holdninger om tid, men det kan muligvis også bunde i, at der ikke er ret mange unge beboere på Friland.

Ifølge sociologen Hartmut Rosa er det senmoderne samfund præget af evig social acceleration, som er udgjort af social konkurrence, jagten på at afprøve alle muligheder, og når praksisenheder sammensmeltes, (Rosa 2014:27;33;37). Den måde hver enkelt frilænder bruger tiden på, forekommer deraf som et socialt fænomen, hvor det at have mere tid i hverdagen er noget, der trækker i en anden retning, end Rosas acceleration antyder. Frilændernes forskellige tidsoplevelser trak mere i retning af at bruge den indre tid, i forlængelse af Birte Bech-Jørgensens teori, og netop ikke som en acceleration af livstempoet (jf. Om hverdag, tid og mening:36f). Ud fra ovenstående kan vi på den ene side argumentere for, at frilænderne har indrettet sig således, at de på sin vis de-accelereres, og deres praksis afspejler en tidsoplevelse, som ligger før den senmoderne samfund. På den anden side konkluderer Bella Marckmann i sit studie af økosamfund, at økosamfundsvisionerne opstår som ønsker om at påvirke samfundsudviklingen i en anden retning end hidtil men dog ikke som en decideret tilbagetrækning fra samfundet (jf. Økosamfund i litteraturen:12). For frilænderne er der er

altså ikke nødvendigvis tale om, at økosamfundet afspejler en tidsalder, der ligger før det senmoderne, men i stedet kan vi diskutere, om vi finder dette spænd mellem det førmoderne og det senmoderne træder frem i forskellige praksisser, end det gør i Frilands ideologiske grundlag, hvilket vi ser på i det nedenstående.

Enkelte af frilænderne påpeger, hvordan dét at have mere fritid i hverdagen, gør dem i stand til at agere mere bæredygtigt, fordi der er tid til at reflektere over de selvfølgeligheder, som ikke nødvendigvis er grønne (Jf. Den frie tid:50). Man kan dog diskutere, om den frie tid reelt set er en forudsætning for mere grøn praksis, eller om det øger muligheden til ferier og flyrejser, som også er et fund fra analysen af grå praksis (jf. Grå Praksis:62). Vi fandt, at den grå praksis i forhold til rejser var på baggrund af engagement i det eksplorative regime, som i forhold til ovenstående kan relateres til social acceleration og jagten på at udforske verden (Rosa 2014:36). I relief til ovenstående konklusion af Bella Marckmann kan vi argumentere for, at den grå praksis i højere grad er et udtryk for et senmoderne engagement som social acceleration. Der kan altså være tale om en vekselvirkning mellem frilændernes praksisser, som nogle der både reflekterer det senmoderne i form af rejser, bilkørsel og anskaffelse af ny elektronik (jf. Grå praksis:63) og fortidens i form af deres tidsoplevelse i hverdagen, (jf. Den frie tid:49) og den reciprocitet, der genkalder billeder fra 'en landsby i gamle dage' (jf. Følelsen af det store fællesskab:77). I henhold til den grå praksis fandt vi, at dette var udtryk for pluralitet; det eksplorative regimes goder og markedsverdenens retfærdiggørelse oversteg den grønne verdens retfærdiggørelse, så offeret var de bæredygtige handlinger i hverdagslivet, da denne pluralitet opstår ved særlige lejligheder; her ferier (jf. Grå praksis:61f). I samme tråd kritiserer Mary Garden økosamfunds praksis i "Divorced from reality", hvor hun hævder, at økosamfundsbeboeres praksis ikke adskiller sig fra den gennemsnitlige borgers. Hun understreger, at der er lige så meget konsumerisme, affald og brug af fossilt brændsel i de økosamfund, hun undersøger (jf. Økosamfund i litteraturen:10f). Dog kan vores fund nuancere dette en smule. Der er få steder, vi identificerer grå praksisser, men en nuance er, at de er bevidste om disse praksissers skadevirkning og arbejder hen imod at mindske denne praksis, eksempelvis i mini-kørselsudvalget.

Dias et al. konkluderer i "The Meaning and Relevance of ecovillages for the construction of sustainable societal alternatives" (2017), at der er elementer af økosamfundslivet, som er overførbart til resten af samfundet, eksempelvis at anse bæredygtige praksisser som en forpligtelse i stedet for et politisk anliggende, der bliver ved med at være til debat (jf. Økosamfund i litteraturen:10). Hvad disse erfaringer og praksisser konkret består af, kommer Dias et al. ikke videre ind på. Det kan vores fund i sammenligning med Robert Boyers case studie af økosamfundet "Dancing Rabbit" i stedet belyse. Boyer fandt, at der særligt i forbindelse med materialeanvendelse skete et skift i dette materiales

‘mening’ og bruger eksemplet om humanure. På Friland er det materielle aspekt i forhold til meningsdannelse lige så fremtrædende. Eksempelvis i forbindelse med ‘gamle ting’, hvor skiftet heri kunne være den gængse forståelse af gamle og brugte ting, som affald, hvilket frilænderne i stedet ser som ‘mulighed’ for enten genanvendelse eller reparation (jf. Det materielle Friland:60). Et andet eksempel hvor meningen med materialet ændredes, fandt vi hos Julius, som havde et skur til urin i haven, hvortil han anvendte urinen som gødning, og meningen bag urin således skifter fra ‘affald’ til ‘bidrag til haven’ (jf. Den frie tid:50). Der er også et element, som Dias et al. ikke berører, nemlig rammerne for meningsdannelsen i den grønne praksis, som i alle tilfælde er økosamfundsrammer. Vi fandt som ovenstående i sammenhæng med Karen Litfins studie, at gruppen af frilændere støttede og inspirerede hinanden til konkrete grønne praksisser, som i nogle tilfælde blev fortolket, og dermed opnåede mening. Det så vi blandt andet også ved informanten Anders, som lærte af andre frilændere at kompostere, hvor han netop italesætter skiftet fra affald til mad til høns (jf. Fællesskabet og grøn praksis:85). Meningsdannelsen i forhold til praksis foregår altså også socialt i økosamfundet Friland, men adskiller sig fra det Boyer konkluderer for “Dancing Rabbit”, idet han forsøger at overføre sine resultater til en politisk kontekst, men konkluderer at Dancing Rabbits sammensætning af mennesker og rurale kontekst gør det usandsynligt at overføre (Jf. Økosamfund i litteraturen:9f).

Ekkosamfund

I forhold til Litfins konklusion, at kommunikation og relationer i mellem folk er afgørende for økosamfundenes grønne praksis, kan vi også se elementer i vores fund fra Friland, hvor netop fællesskabet kan være med til at fremme den grønne praksis i form af inspiration og anerkendelse. Støtten fra fællesskabet var også et element i form af de erfaringer, frilænderne trækker på, når de eksempelvis skal bygge deres huse, eller når det kommer til affaldssortering. Frilænderne har eksempelvis skabt deres eget affaldssorteringssystem, som er mere grundig end renovationsselskabet på Djursland kan håndtere (jf. Allerede etablerede ordninger:84). Flere af vores informanter fremhæver, at det bliver nemt at affaldssortere, når de har hinanden i fællesskabet at støtte sig op ad, og de inspireres af hinanden til at blive ved med at sortere korrekt (Allerede etablerede ordninger:83).

Som Litfin også kækt konkluderer, viser beboerne i økosamfund sig at være både den største fordel ved fællesskabet, men er samtidig også den største ulempe (Jf. Økosamfund i litteraturen:14). Her kan der også drages paralleller til Friland. Fordelen viser sig netop i de elementer, frilænderne trækker på, når de taler om, hvordan deres praksis forbedres gennem fællesskabet, som eksempelvis Anders og Nina der oplever, at de ikke kunne have bygget deres hus uden de andre frilænderes hjælp (jf. Den

sociale byggeproces:81f). Det værste er de konflikter og uenigheder, der opstår ved at være så mange mennesker og netop opnå enighed om, hvordan mødestruktur skal se ud, hvilke initiativer der skal igangsættes, samt hvor mange penge man vil betale for at få et bedre fællesskab (jf. Snubletråde i fællesskabet:91). Dette er også en af Mary Gardens kritikker i "Leaving Utopia", hvor hun redegør for de mest almindelige konflikter i økosamfund og hertil søger at 'punktere' ideen om, at økosamfund er utopiske enklaver i harmoni med naturen og hinanden. De mest gængse konflikter er, ifølge Garden; brug af fællesareal, medlemskab, bestyrelsesmedlemmer der gøres til skydeskive for problemer samt at der ikke er nogen, der må kritisere ideologien bag (jf. Økosamfund i litteraturen:10). Vi finder ganske vist konflikter i forhold til fællesarealer, hvor disse bunder i pluralitet mellem planregimet og det familiære regime, eller den grønne verden, samt bestyrelsesmedlemmer som gøres til skydeskive for problemer (jf. Snubletråde i fællesskabet:90). Dog finder vi ikke, at frilænderne ikke må kritisere forholdene, hvilket de gør over flere omgange (jf. Fællesskabets udfordringer:77f; Snubletråde i fællesskabet:88f). De forklarer blandt andet, at det især er fællesmøder, de har svært ved at få til at fungere. Informanterne beskriver, at mødestrukturen er udfordret i form af manglende fremmøde og engagement, som deraf påvirker den fælles, grønne praksis i en negativ retning, fordi der forekommer en cirkelbevægelse i fællesprojekterne, som vedtages år efter år, men ikke realiseres (ibid.). Her kan vi drage paralleller til Marckmanns fund, at der er en delt opfattelse og oplevelse af, at møderne i hendes cases er ineffektive på baggrund af lange diskussioner, hvor de ikke bliver enige, hvilket vi også støder på hos frilænderne (jf. Økosamfund i litteraturen:12).

Ifølge Jørgensen og Fallov, er der i Hjortshøj en accept i fællesskabet af, at det kan være nødvendigt at kunne trække sig tilbage fra aktiv deltagelse i fællesskabet. Flere af informanterne på Friland fortæller også, at der skal netop være plads til denne tilbagetrækning, men samtidig udviser de også en frustration over, at folk ikke vil deltage i fællesskabets projekter eller fællesmøderne. Dette fandt vi kunne bunde i hver enkelt frilænders forskelligartede forventninger til, hvad fællesskabet 'burde kunne' (jf. Fællesskabets udfordringer:77f). Marckmann konkluderer endvidere, at møderne er vigtige, fordi det både har identitetsskabende potentiale for økosamfundet og virker som rituel integration for fællesskabet (jf. Økosamfund i litteraturen:12). Set i lyset af at Frilands fællesmøder ikke fungerer, kan der altså også set i lyset af Marckmanns fund være tale om, at frilænderne ikke har forhandlet sig frem til en fælles identitet, hvilket også kommer til udtryk i de mangeartede ansigter fællesskabet antager, når de udviser uenighed om Frilands proces; om der skal være mere struktur eller eksperimenter (Jf. Snubletråde i fællesskabet:88f). Hvis ikke der er et grundlag for forhandling af fællesskabets identitet på Friland, kan det diskuteres, om det er muligt at definere en fælles retning for bæredygtighed.

I henhold til Bella Marckmanns konklusion vedrørende definitionen af bæredygtighed i økosamfundene indebar denne, at bæredygtigheden defineres i ikke-termer; altså afgrænses negativt (Jf. Økosamfund i litteraturen:12). Ser vi på Jørgensen og Fallovs studie af andelssamfundet Hjortshøj, konkluderer de, at beboerne her indgår kompromisser om, hvad grøn/bæredygtig praksis er, da der er enighed om, at det vigtigste er, at få igangsat nye bæredygtige projekter (jf. Økosamfund i litteraturen: 11). Vi har ikke nogen fund, som kan belyse, hvordan frilænderne definerer bæredygtighed i fællesskabet, og hvorvidt dette påvirker de beslutninger, de tager om nye projekter, men til gengæld har vi fundet ud af, at der var mange forskelligartede råd, når det kom til at bygge hus, hvilket både kunne være en fordel eller en ulempe for den enkelte (jf. Det sociale byggeprojekt:81f).

Mangfoldigheden under lup

Flere af frilænderne taler om Friland som et sted, som rummer stor mangfoldighed eller forskellighed, hvor de henviser til deres erhvervsmæssige statusser: Alt fra pensionister, selvstændige, lønmodtagere som rummer en bred vifte af erhverv fra landmanden til filosofen (jf. Fællesskabsforståelser:71). Et fund som afviger en smule fra Bella Marckmanns studie af økosamfundbeboeres hverdagspraksis, hvor hun finder en mere homogen gruppe bestående af folk med lange videregående uddannelser (Marckmann 2009:247). Sammenlignet med vores informantgruppe er der en lille overvægt med en mellemlang videregående uddannelse og dermed også tenderende homogen. Frilændernes selverklærede mangfoldighed kan dog diskuteres i relief til den brede befolkning. Flere af informanterne udtrykker, at de altid har haft en tilknytning til naturen gennem deres opvækst, og denne kan herved betragtes som en indlejret del af deres liv, hvilket kan være en årsag til, at de vælger at flytte i et økosamfund som Friland (jf. Klima & Natur:53f). Et andet lighedspunkt er deres tidligere boform, som for næsten alle, på nær Julius og Thilde, bestod af at bo i kollektiver eller bofællesskaber. Dét at bo i et fællesskab lægger dem derfor nært, hvilket også kan være en årsag til, at det er nemmere at tage springet ud i at flytte til et økosamfund. Det ses tydeligst i Anders' fortælling om sin kone, som havde lidt sværere ved at tage skridtet og flytte ud i et økosamfund, da hun kom fra en almindelig kernefamilie og aldrig havde boet i fællesskaber før (jf. Fællesskabsforståelser:71). Mangfoldigheden kan derfor godt ses i de erhverv frilænderne har, men hvor denne i lavere grad ses i deres opvækst og tidligere boformer, hvortil de i høj grad ligner hinanden. Der er ovenstående tre kendetegn ved informanterne som går igen, hvortil de umiddelbart ikke fremstår som et særligt mangfoldigt samfund. I forlængelse af Dias et al. og deres studie af forskellige økosamfundsindretninger i Global South og Global North, er Friland et tydeligt eksempel på et Global North økosamfund (jf. Økosamfund i litteraturen:10). Det er kendetegnet af høj homogenitet

samt beboere med mellemlange til lange videregående uddannelser, men i Frilands tilfælde er der dog også en del fagudlærte eksempelvis en landmand, skibstømre og gartner.

Metodediskussion - En diskussion af specialets reliabilitet og validitet

Specialets kvalitet vil blive bedømt ud fra Alan Brymans kriterier for kvalitativ forskning, som netop ikke tager udgangspunkt i standardkriterierne, reliabilitet og validitet, da disse gør sig mere gældende for den kvantitative metode (Bryman 2016:383).

Bryman opererer med kvalitetskriteriet 'trustworthiness', der indeholder fire forskellige kriterier, som der tages udgangspunkt i for at kvalitetsvurderer nærværende speciale. Første kriterium er 'credibility', som drager paralleller til den interne/økologiske validitet (Bryman 2016:384). Dataindsamlingen foregik i feltet, og vi har i vid udstrækning været en del af Friland i indsamlingsperioden både gennem observation men også i interviewsituationen. Det tillod os at se, hvordan samspillet var mellem handlinger og udtalelser. Ved brug af citater fra de transskriberede interviews er det herved også med til, at vores informanter netop kan genkende sig selv i det, de siger, og det giver os en mulighed for at være mere tro mod de udtalelser, vi har fået gennem vores interviews, som er med til at styrke vores 'credibility'.

'Transferability' drager paralleller til den eksterne validitet og slår på en form for generaliserbarhed, som i udgangspunktet ikke er hensigten med et kvalitativt casestudie (ibid.). Vi har draget paralleller til lignende cases, som fremgår af vores litteraturreview og sammenlignet relevante fund heri med egne fund i ovenstående diskussion for at imødekomme kriteriet om 'transferability'.

Tredje kriterium er 'dependability', oversat fra reliabilitet, hvor der føres akkurate og fremlagte noter for forløbets proces (Bryman 2016:384f). Vi har forsøgt at skabe en gennemsigtighed gennem specialets forløb, hvor vi argumenterer for valg af Friland som case, en udførlig interviewguide, transkriberinger og en løbende revidering af interviewet samt en oversigt over hele processen. Vedlagte transkriberingerne giver læseren mulighed for at konferere med data og erfare, om der er uenighed i forhold til fortolkningen af dette. Derudover er transkriberinger af observationer og beskrivelser af vores informanternes hjem eller interaktion også vedlagt.

Sidste kriterium er 'confirmability', som er oversat fra objektivitet, hvor forskeren skal forsøge at holde sig så objektiv som muligt for at lade informantens holdninger skinne igennem (Bryman 2016:386). Med hermeneutikken som videnskabsteoretisk retning har vi i tråd med det epistemologiske udgangspunkt om forforståelser, som revideres til nye forforståelser, udarbejdet et metodeafsnit, der kort opsummerer, hvilke forforståelser vi havde før indtog i feltet, og hvordan vi

anvendte dem i interviewsituationen. Vi har været opmærksomme på, at vi ikke utilsigtet har anvendt vores forforståelser ved dette greb og løbende diskuteret, om fortolkningerne forholder sig videnskabeligt til informanternes udsagn. Dog kan de identificerede tematikker være præget af en smule subjektivitet, da de beror på vores vurdering.

Ud over specialets kvalitetskriterier har vi samtidig reflekteret over, hvilke bias der er opstået gennem forløbet. Det kan diskuteres, om der ved valg af case var et bias fra starten. Vi havde et stort kendskab til og interesse for Friland inden vi gik i gang med selve specialeprocessen. Dette bias kan have medført, at vi ikke har undersøgt andre økosamfund som cases i den indledende fase af valg af case lige så grundigt, som vi undersøgte Friland, men vi har forsøgt at overkomme dette bias ved brug af Bella Marckmanns kriterier for at udvælge en case.

Vi oplevede et bias gennem vores rekruttering af informanter, hvor Julius var vores gatekeeper til feltet, og rekrutteringen foregik via snowball-effekten. Vi blev altså præsenteret for de frilændere, Julius mente, gerne ville stille op til et interview. Var det ikke nogle, Julius kendte godt og ofte talte med, var vi derfor ikke blevet introduceret over for dem på samme måde. Dette bias forsøgte vi at komme uden om ved selv at gå nogle ture på Friland for at støde tilfældigt på folk og komme i tale med dem.

Vi har opnået i alt ni interviews med i alt 12 informanter, hvor vores hensigt var at lave enkeltinterviews. Flere gange oplevede vi dog, at den rekrutterede informants bedre halvdel også deltog i interviewet, fordi han eller hun alligevel var hjemme. Det var derfor ikke en bevidst handling fra vores side at lave flere gruppeinterviews, men vi forsøgte at overkomme det ved at stille dem de samme spørgsmål og behandle dem analytisk som enkeltindivider.

Konklusion

Følgende afsnit vil besvare nærværende speciales problemformulering, som lød på følgende:

På hvilke måder udspiller hverdagens grønne og sociale praksis sig i økosamfundet Friland, og hvordan påvirker den sociale praksis den grønne praksis?

Vi finder, at frilændernes princip om gældfrihed medfører mere fri tid, hvilket for frilænderne er værdifuld, da de bruger tiden på aktiviteter, de finder *meningsfulde*. Frilændernes tidsopfattelser er i varierende grad præget af det, Birte Bech-Jørgensen benævner *indre tid/oplevet tid*, samt er deres aktiviteter strukturerede efter årstiden, som praksis i *cyklisk tid*. For nogle frilændere hænger god tid sammen med grøn praksis, og det er i fortolkningen af hverdagen, at praksis får ny mening. Vi finder ved hjælp af Thévenot, at frilænderne i hverdagen primært er engagerede i *retfærdiggørelsesregimet*, hvori handlinger retfærdiggøres ud fra *den grønne verden*.

Frilændernes individuelle grønne praksis retfærdiggøres ud fra overvejelser om klima og natur i *den grønne verden* og enkelte i *det familiære regime*, hvor der ind imellem kan forekomme *pluralitet*. Vi finder, at deres grønne praksisser er udgjort af husbyggeri, bevidsthed om og kreativitet med materialebrug samt opmærksomhed på forbrug. I byggeprocessen overkommer de Kemp og Nielsens *psykiske klimabevidsthedsbarrierer*, fordi de aktivt handler på deres klimabevidsthed. Byggeprocessen er en nærmest rituel, social begivenhed, hvor *reciprociteten* i frilandssamfundet kommer til udtryk i, at de allerede husede frilændere hjælper de nytilkomne med byggeriet, og de etablerede samtidig får set de nyttilflyttede an. I Baumans termer anser vi husbyggeriet som et udtryk for *et etisk fællesskab*, hvor de hjælper hinanden i langsigtede forpligtelser men samtidig komplekst at navigere i de mange råd. Dog overkommer de også *ubetydelighedskomplekset* ved at handle sammen. Deres materialebrug bunder i viden om bæredygtige byggematerialer, genbrug, reparationer og maksimal udnyttelse af tingene. Med inspiration fra Kemp & Nielsen udleder vi *forbrugsbarrieren*, der bygger på skabte behov og overforbrug, som frilænderne aktivt søger at overkomme.

Der er en række etablerede ordninger på Friland, hvor vi finder, at informanterne ikke vil forbryde sig imod sociale normer, som indeholder at affaldssortere korrekt og bruge svanemærkede sæber i forhold til pilerensningsanlægget. De oplever en *systemisk barriere*, når Frilands egen grundige affaldssortering møder den kommunale. Engagementet ligger for informanterne i *retfærdiggørelsesregimets civile verden*, hvor *godet* er 'for det fælles bedste' samt i *det familiære regime*, hvor *godet* er omsorg for hinanden og solidaritet.

Vi finder, at frilænderne også har en 'grå praksis', som belaster miljøet, hvilket er udgjort af eksempelvis bilen, som er svær at undvære i hverdagen samt flyrejser og køb af ny elektronik. Der er også gråzoner heri, som afvaskning af affald før affaldssortering. I Thévenots forstand *ofres den grønne verdens goder* til fordel for *det eksplorative regime* og *markedsverdenens goder*.

Frilændernes sociale praksis struktureres som en bevægelse mellem *formel* og *uformel social praksis*. *Formelle sociale praksisser* er i de mange laug på Friland, til fællesmøder, til te- og kaffemøder (sociokratisk styringsform) og på arbejdsdage. De beskriver følelser som ansvar og pligt overfor hinanden, som gør, at de deltager, der munder ud i Putnams begreb *generaliseret reciprocitet*, *bonding* samt *emneorienterede diskurser* i Scheffs forstand. Begge er nødvendige for, at samfund kan opretholdes. Styrken af frilændernes indbyrdes relationer har betydning for om de deltager i de ovenstående praksisser samt afhænger den af, hvor længe de har været frilændere. *Uformel social praksis* er gåture, smågruppers spisning og den store fællesspisning. Sidstnævnte forener *den formelle* og *uformelle sociale praksis*.

Det store fællesskab beskrives som ustabil både socialt og strukturelt på baggrund af forskellige forventninger til fællesskabet samt konflikter udgjort af pluralitet mellem *det familiære regime* og *planregimet* i Thévenots forstand. Endvidere beskriver flere frilændere det som en proces at finde fælles fodslag. Sammenholdet kan bedst mærkes til store events som solhvervsfesten, der præges af kort varighed, og når de hver især har brug for hjælp. Sidstnævnte er et udtryk for *generaliseret reciprocitet*. I henhold til grøn praksis kan det usikre fællesskab muligvis have den bivirkning, at det bliver sværere at bibeholde den støtte, de finder nu. Usikkerheden i fællesskabet gør det svært at planlægge nye, grønne projekter. Belyst med Birte Bech-Jørgensens teori er *kaos* i hverdagskulturen udtryk for forandringspotentiale, her i Frilands struktur.

De små fællesskaber med *stærke bånd* mellem medlemmer tager form af *et etisk fællesskab* i Baumanns forstand med forpligtelser og ansvar overfor hinanden. Enkelte beskriver Friland som mangfoldigt i modsætning til villakvarterer, hvilket skaber en os-og-dem mentalitet, der er medvirkende til at skabe gruppeidentifikation, men også virker distancerende fra samfundet. Informanterne oplever at få råd, inspiration og støtte fra hinanden til deres grønne praksis, når de diskuterer klima, natur og miljø, som de ind imellem omsætter til praksis. De bruger endvidere hinandens erfaring om dyrkning af fælleshave.

Vi identificerer fire specifikke sociale aktiviteter, som har potentiale for at fremme grøn praksis, hvilke er de uformelle møder, byggeprocessen, i laugene og på fælles arbejdsdage.

Litteraturliste

Bøger, rapporter, artikler

- Andersen, Jacob; A. Hede & J. G. Andersen (2017): "Tillid til samfundets bærebjælker" i Tryghedsmåling 2017, Trygfonden
- Andersen, Jacob; A. Hede & J. G. Andersen (2015): "Den lange vej ud af krisen" i Tryghedsmåling 2015, Trygfonden
- Andersen, Heine & L. Koch (2015): "Hermeneutik og fænomenologi" i Jacobsen, M. H.; K. Lippert-Rasmussen & P. Nedergaard (red.) *Videnskabsteori*, København: Hans Reitzels Forlag, kap 6, s. 205-249
- Antoft, Rasmus & H. H. Salomonsen (2012): "Det kvalitative casestudium" i Antoft, Rasmus; M. Hviid Jacobsen; A. Jørgensen & S. Kristiansen i *Håndværk og Horisonter*, Odense, Syddansk Universitetsforlag, kap 1, s. 29-57
- Albertsen, Niels (2008): "Retfærdiggørelse, ideologi og kritik" i *Dansk Sociologi* Nr. 2, 2008, s. 65-84
- Attride-Stirling, Jennifer (2001) *"Thematic network: an analytic tool for qualitative research"*, SAGE Publications
- Bauman, Zygmunt (2002) *Fællesskab*, København: Hans Reitzels Forlag
- Bech-Jørgensen, Birte (1994) *"Når hver dag bliver hverdag"*, København, Akademisk forlag
- Bech-Jørgensen, Birte (2001) *Nye tider og usædvanlige fællesskaber*, København, Nordisk Forlag
- Boltanski, Luc & L. Thévenot (2011) "Den kritiske evnes sociologi" i *Pragmatisk sociologi*, København, Hans Reitzel, s. 41-68

- Boyer, Robert H.W. (2016) "Achieving one-planet living through transitions in social practice: A case study of Dancing Rabbit Ecovillage", i *Sustainability: Science, Practice and Policy* vol 12, s. 1-14
- Blok, Anders (2013) "Fransk pragmatisk sociologi: Boltanski, Thévenot, Latour" i Andersen, H. & L. B. Kaspersen (red.) *Klassisk og moderne samfundsteori*, København, Hans Reitzels Forlag, s. 529-550
- Blondeau, Cécile & JC Sevin (2008) "En sociologi der hele tiden sættes på prøve - Interview med L. Boltanski" i *Dansk Sociologi* nr. 2/19. årg. 2008, s.39-63
- Christensen, Ann-Dorte (2008): "Scandinavian Every Day Life Sociologies: Routines, Ruptures and Strategies" i *Encountering the Everyday*. Palgrave Mcmillan, s. 307-328
- Dias, Maria A., C. F. B. Loureiro, L. Chevitarese, C. DM. E. Souza (2017) "The Meaning and Relevance of Ecovillages for the Construction of Sustainable Societal Alternatives" i *Ambiente & Sociedade*, vol 3, juli 2017, São Paulo, s. 79-96
- Flyvbjerg, Bent (2010) "Fem misforståelser om casestudiet" i Brinkmann, S. & L. Tanggård Pedersen (red.) *Kvalitative metoder, en grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag
- Garden, Mary (2006b) "The Eco-village Movement: Divorced from Reality" i *The International Journal of Inclusive Democracy*, vol 2 (juni 2006), London
- Garden, Mary (2006) "Leaving Utopia" i *The International Journal of Inclusive Democracy*, vol 2 (jan 2006), London
- Gilje, Nils & H. Grimen (2004) *Samfundsvidenskabernes forudsætninger - Indføring i samfundsvidenskabernes videnskabsfilosofi*, København, Hans Reitzel Forlag
- Granovetter, Mark (1973): *The strength of weak ties*, American Journal of Sociology: Vol 78, No 6
- Hall, Robert (2015): "The ecovillage experience as an evidence base for national wellbeing strategies", *Intellectual Economics*, April 2015, Vol.9(1)

- Hansen, Magnus P. (2016) "Engagement mellem tillid og tvivl: En introduktion til Laurent Thévenots sociologi om engagementsregimer" i *Engagementsregimer - tekstsamling*, Hans Reitzel, København, kap 1, pp. 11-43
- Harper, Douglas (1992): "Small N's and community case studies" i *What is a case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. C. C. Ragin og H. S. Becker. Cambridge University Press. pp. 139-158
- Held, Lars (2011) "Introduktion til Luc Boltanskis sociologi" i Held, L. (red.) *Luc Boltanski. Pragmatisk sociologi. En tekstsamling*. København: Hans Reitzels Forlag
- Heuscher, Annie T. (2012): "Empowerment in the Context of Climate: How community-based organizations can play a role in engaging citizens," kandidatspeciale, Iowa State University
- Hoff, Jens & B. W. Strobel (2013): A Municipal 'Climate Revolution'? The Shaping of Municipal Climate Change Policies. *The Journal of Transdisciplinary Environmental Studies*, 12(1), 4-16.
- Jacobsen, Michael H. (2009) "Zygmunt Bauman: Nærhed i en global verden - om moral og etik i postmoderniteten" i Jacobsen, M. H.; M. Carleheden og S. Kristiansen (red.) i *Tradition og fornyelse - en problemorienteret teoriehistorie for sociologien*, Aalborg, Aalborg Universitetsforlag, s. 449-470
- Jacobsen, Michael H. & P. Poder (2008) "Introduction: The sociology of Zygmunt Bauman: Challenges and critique" i *The Sociology of Zygmunt Bauman*, Ashgate Publishing, Hampshire UK/Burlington USA, s. 1-18
- Jensen, Louise Vang; L. R. Pedersen; S. S. Hansen & K. Hauxner (2012) "*Dyrk din by - Fælles byhaver og frivillighed i byfornyelsen*", Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter
- Jensen, Sune Q. (2012): "Kvalitativ subkulturforskning - At studere kulturel kreativitet på samfundets bund" i Jacobsen, M. H. og S. Q. Jensen (red.) *Kvalitative udfordringer*, København: Hans Reitzels Forlag, pp. 197-227

- Joseph, Lina & A. Bates (2003) "What is an "ecovillage"?" i *Communities*; Rutledge Vol. 117, (Spring 2003), Sociological Abstracts, s. 22-24
- Järvinen, Magaretha (2013) "Pierre Bourdieu", kap. 18 i H. Andersen et al. *Klassisk og moderne samfundsteori*, København, Hans Reitzels Forlag, s. 365-386
- Jørgensen, Anja (2006): *Når kvarteret opdager sig selv*, Aalborg, Aalborg Universitetsforlag
- Jørgensen, Anja (2008) "Hermeneutik, fænomenologi og interaktionisme - tre sider af samme sag?" kap 9 i *At forstå det sociale*. København : Akademisk Forlag s. 221-241
- Jørgensen, Anja & M. Fallov (2017) *Velkommen i min bydel - Om lokal social integration*, Aalborg Universitetsforlag
- Jørgensen, Hanne W. & L. Phillips (1999) "1 Det diskursanalytiske felt" i *Diskursanalyse som teori og metode*, Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag, s. 7-31
- Kemp, Peter & L. W. Nielsen (2009) "Klimabevidsthedens barrierer - en rapport om bæredygtighedens etik", Klima- og Energiministeriet, København K: Klima- og Energiministeriet & Tiderne Skifter
- Kristiansen, Søren & H.K. Krogstrup (1999) *Deltagende observation - en introduktion til en forskningsmetodik*, København, Hans Reitzels Forlag
- Kvale, Steinar & S. Brinkmann (2006) *Interview- introduktion til et håndværk* København, Hans Reitzels Forlag
- Litfin, Karen (2014): *Ecovillages - Lessons for sustainable community*, Polity Press, Cambridge
- Marckmann, Bella (2009): *"Hverdagslivets kritik: Økosamfund i Danmark"*, Sociologisk Institut, Københavns Universitet, Kbh
- Minter, Michael (2018): "Klimabarometeret 2018" af Analyse Danmark for CONCITO, København

- Nielsen, Henrik K. (2011): "praksis" i Larsen, Steen Nepper og Inge Kryger Pedersen (red.) *Sociologisk Leksikon*, København: Hans Reitzels Forlag, p. 510
- Nielsen, Mathias H. (2014): "Nytteaktiveringens retfærdiggørelse Et pragmatisk sociologisk blik på aktivering af arbejdsløse" i Dansk Sociologi Nr. 1/25
- Olesen, Søren P. (2016) "Narrativ samtaleanalyse - korte narrativer i interaktion" i *Narrativ forskning tilgange og metoder*, red. I. G. Bo, AD Christensen & T. L. Thomsen, København, Hans Reitzels Forlag, s. 83-105
- Park, Robert E. (1936): *Human Ecology* i American Journal of Sociology, 42 (1)
- Putnam, Robert D. (2002): "Introduction" i *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*, Oxford: Oxford University Press
- Putnam, Robert D. (2000) "Thinking about Social Change in America" kap 1, i *Bowing alone: the collapse and revival of American community*, New York, Touchstone, s. 15-30
- Rienecker, Lotte; Peter S. Jørgensen & Signe Skov (2012) "Litteratur og informationssøgning til opgaven" kap 5 i *Den gode opgave*, Frederiksberg C, Samfundslitteratur, s. 141-161
- Riis, Ole (2005) *Samfundsvidenskab i praksis - Introduktion til anvendt metode*, København, Hans Reitzels forlag
- Rosa, Hartmut (2014) "Introduktion" i *Fremmedgørelse og acceleration*, København: Hans Reitzels Forlag
- Rosol, Marit (2010) "Public Participation in Post-Fordist Urban Green Space Governance: The Case of Community Gardens in Berlin" i *International Journal of Urban and Regional Research* vol 34.3, sep. 2010, Blackwell Publishing, Oxford UK
- Scheff, Thomas J. (1997): *Emotions, the social bond, and human reality - part/whole analysis*, Cambridge: Cambridge University Press

- Thévenot, Laurent (2001) "Pragmatic regimes governing the engagement with the world" i K. Knorr-Cetina et al., *The Practice Turn in Contemporary Theory*, London, Routledge, pp. 56-73
- Thévenot, Laurent (2016) "Resume af L'action au pluriel sociologie des régimes d'engagement" i Hansen, Magnus P. (red.) *Engagementsregimer - tekstsamling*, Hans Reitzel, København, kap. 6, pp. 171-188
- Valentine, Gill (2005) "Tell me about...: using interviews as a research methodology" I Flowerdew, R. & Martin, D. (2005): *Methods in Human Geography*. Essex: Pearson Education Limited, kap 4. s. 110-127

Websider - Landsforeningen for Økosamfund

- **LØS-Web 1:** Hvad er økosamfund?
<http://okosamfund.dk/hvad-er-okosamfund/> besøgt 28.08.18
- **LØS-Web 3: Økosamfundet Soleng**, "Forside"
<http://okosamfundet-soleng.dk/index.html> Besøgt 24.01.18
- **LØS-Web 5: Himmerlandsbyen**, "Om"
<http://himmerlandsbyen.dk/foreningen/> besøgt 24.01.18
- **LØS-Web 6: Andelssamfundet Hjortshøj**, "Hvem er vi"
<http://www.andelssamfundet.dk/hvem-er-vi> besøgt 24.01.18
- **LØS- Web 7: Hallingelille**, "Samfundet"
<https://www.hallingelille.dk/da/samfundet-hallingelille> besøgt 24.01.18
- **LØS-Web 8: Hallingelille**, "Den oprindelige vision"
<https://www.hallingelille.dk/da/den-oprindelige-vision> besøgt 24.01.18
- **LØS-Web 9: Hallingelille**, "Værdigrundlag"
<https://www.hallingelille.dk/vaerdigrundlag>, besøgt 24.01.18
- **LØS-Web 10: Friland**, "Om Friland"
http://www.friland.org/?page_id=3094, besøgt 24.01.18

Websider

Web 1: Landsforening for økosamfund "Hvad er økosamfund?"

<http://okosamfund.dk/hvad-er-okosamfund/> besøgt 28.08.18

Web 2: Verdens skove “Hvad kan du gøre for at mindske dit klimaaftryk”

<https://www.verdensskove.org/mindre-klima-aftryk> besøgt 28.08.18 kl. 11.55

Web 3: Busk, Leif, Permaculturefarmers, “Hvad er permakultur?”

<http://permaculturefarmers.dk/hvaderpermakultur.html> besøgt 3.07.18

Web 4: Andelssamfundet Hjortshøj, “Hvem er vi?”

<http://www.andelssamfundet.dk/hvem-er-vi> besøgt 27.08.18

Web 5: Svanholm, “Hvad er livet i kollektivet?”

<https://svanholm.dk/index.php?id=24> besøgt 27.08.18

Web 6: Landsforeningen for økosamfund, “Det er noget af en tid, vi lever i”

<http://okosamfund.dk/tid-vi-lever-formandsberetning-generalforsamling-2016/> besøgt 27.08.18

Web 7: Landsforeningen for økosamfund, “Magasinet økosamfund i Danmark”

<https://issuu.com/okosamfund> besøgt 27.08.18

Web 8: FN: “Sustainable development: Background” United Nations

<http://www.un.org/en/ga/president/65/issues/sustdev.shtml>, besøgt 28.08.18

Web 9: Abild, Carsten “Til Folketingets politiske partier: Forsamlingshusene på Finansloven”,
Landsforeningen for Forsamlingshuse

https://www.forsamlingshus.net/image/data/nyheder/forsamlingshusene_pa_finansloven_1.pdf besøgt 30.08.18 kl. 21.30

Web 10: Berlingske “Selv om klimaforandringerne rykker tættere på, er der ingen tegn på
panik”, Mikkel Fyhn Christensen, 08.08.18

<https://www.b.dk/nationalt/selv-om-klimaforandringerne-rykker-taettere-paa-er-der-ingen-tegn-paa-panik> besøgt 28.08.18 kl. 12.15